

NYA BESKA DROPPAR

Korta kritiska krönikor

G RUNE BERGGREN

NYA BESKA DROPPAR

NYA BESKA DROPPAR

KORTA KRITISKA KRÖNIKOR

G Rune Berggren

FRÅN MEDBORGARNAS OFFENTLIGA UTREDNINGAR

- MOU 1988:1 En ny grundlag – ett förslag
- MOU 1989:1 Sänkt skatt för alla – ett förslag till nytt skattesystem
- MOU 1990:1 Minska statsskulden – sälj tillgångar
- MOU 1990:2 Medborgarnas miljömanifest – ett förslag till ny miljöpolitik
- MOU 1990:3 En marknad för bostäder åt alla – ett förslag till ny bostadspolitik
- MOU 1991:1 Företagsamhetens förutsättningar – ett förslag till näringspolitik för 2000-talet
- MOU 1991:2 Sänkta skatter för en ny välfärd – ett förslag till ny skattepolitik
- MOU 1991:3 Självständiga kommuner – mer medborgarmakt i kommunerna
- MOU 1991:4 Skolpeng hösten 92 – en handlingsplan för kommunerna
- MOU 1991:5 På egna ben – så kan organisationsstödet reformeras
- MOU 1991:6 Hur man säljer allmännyttehus – handledning för beslutsfattare i kommunerna
- MOU 1992:1 Eget val i äldreomsorgen – handledning för beslutsfattare i kommunerna
- MOU 1992:2 Hälso- och sjukvård för 2000-talet – ett förslag till ny sjukvårdsstruktur
- MOU 1993:1 Barnomsorg enligt kundvalsmodellen
- MOU 1993:2 Charta Nova – politik för entreprenörskap och nya jobb
- MOU 1994:1 HSF-modellen – patientmakt, kvalitet och kostnadseffektivitet i en ny sjukvårdsstruktur
- MOU 1995:1 När folkhemmets barn blivit vuxna – ett nytt trygghetssystem för jämlikhet, medmänsklighet, enkelhet och eget ansvar
- MOU 1995:2 Irrfärdens slut – spelregler för sunda statsfinanser
- MOU 1995:3 Järntrianglar – förnyelsens .ende nummer ett
- MOU 1996:1 Den nya arbetsrätten – ett förslag
- MOU 1996:2 Kommunala företag – hot mot demokrati och fri konkurrens
- MOU 1997:1 Entreprenören i högsätet – omprövning av beskattningsreglerna för fåmansföretag
- MOU 1998:1 Samhällsmoral i praktiken
- MOU 1999:1 För Sverige – på tiden!
- MOU 2000:1 Sveriges två gränser – om invandrapolitiken och hur den kan förbättras

FRÅN DEN NYA VÄLFÄRDEN

- Molnstoden – en vision för svenska folket (1994)
- Baksmällan – förutsättningar för politisk tillnyktring, 1995)
- Berättelsen om jobben (1996)
- Personvalsparti – bot för trötta partier (1999)
- Skärp dig, Svensson – med deklarationen om de medborgerliga skyldigheterna (2002)
- Beska Droppar – korta kritiska krönikor (2002)
- Entreprenören bakom allt – 101 svenska succéer från ABBA till ölburkar (2002)
- Tankebok för entreprenörer – 222 citat från Aristoteles till Ingvar Kamprad (2003)
- Slop fåmansbolagsreglerna! – företagare är inte vanliga anställda (2003)
- Bakom skurkar och skandaler (2004)
- Jobbet är att mata puman (2004)
- Värsta krånglet (2004)
- Så lyckas du som företagare – de bästa tipsen från svenska entreprenörer (2005)
- Ole, dole, arbetslös – nästan 3 av 10 ungdomar 16-24 år saknar jobb (2006)
- Med storebror i baksätet – digital övervakning av dina bilfärder (2006)
- Hur hög är arbetslösheten, egentligen? (2006)
- Var tredje får inte vara med – en studie om arbetslösheten bland invandrare (2006)
- Första hjälpen. Om dina anställda blir sjuka – en liten handbok (2006)
- Nya beska droppar – korta kritiska krönikor (2006)

Vad angår fenomenet makt
är saken, ganska simpelt sagt,
att om man koncentrerar den
för mycket, exploderar den.
(Kumbel Kumbell, *Gruk*)

Skulle ett dylikt olyckligt tillstånd (olämpligt röstutfall, min anm) verkligen inträffa, kunde detta alltför lätt kunna komma att allvarligt rubba statsledningens förtroende för stora delar av landets befolkning med en stigande känsla av irritation och otrygghet som en blott alltför hägrande möjlighet.

En felaktig folkopinion är således en ytterst allvarlig komplikation i det rikspolitiska arbetet, en omfattande hämsko, som den ofrånkomligen kan lägga å det kraftfulla regerande, som ständigt måste löpa å sina utstakade boliner, om ett funktionabelt samhälle i rätta händer i längden skall kunna upprätthållas såsom målsättning att i möjligaste mån tycka sig vilja eftersträva.
(*Ledaren i Grönköpings Veckoblad*, nr 7, årgång 104, september 2005)

NYA BESKA DROPPAR

Innehåll

Förord	11
Om statens budget	13
Om skatter	59
Om arbetslöshet, sysselsättning och konkurrens	75
Om småföretagare, fåmansföretagare och annat företagande	97
Om kommunal verksamhet	113
Om sjukvård och sjukersättning	139
Om författningsproblem och andra allmänna samhällsproblem ..	155

Förord

Sedan år 1999 har förre generaldirektören för Riksrevisionsverket G Rune Berggren regelbundet skrivit krönikor på stiftelsen Den Nya Välfärdens hemsida www.dnv.se. Krönikorna behandlar företagandet, främst småföretagandet, och konkurrensen men också samhällsorganisation, samhällsekonomi och andra offentliga aktiviteter.

De krönikor som skrevs fram till sommaren 2002 gav stiftelsen samma år ut i bokform under titeln "Beska droppar - korta kritiska krönikor". I förevarande skrift, "Nya beska droppar", har stiftelsen samlat de krönikor som Berggren har skrivit från hösten 2002 till och med sommaren 2006.

Liksom i den föregående skriften har krönikorna grovt sorterats under några huvudrubriker för att det skall vara lättare för läsarna att finna vad var och en anser mest intressant. Under varje huvudrubrik presenteras krönikorna i tidsordning med hänsyn till när de publicerades. Skälet är att flertalet krönikor ansluter till aktuella händelser i tiden och därför måste sättas in i detta tidsperspektiv för att rätt kunna förstås.

Stockholm i september 2006

Stiftelsen Den Nya Välfärden

G Rune Berggren är jurist och har varit hovrättsråd i Svea hovrätt. Åren 1960-1973 tjänstgjorde han i dåvarande Inrikesdepartementet, först som lagbyråchef, departementsråd och rättschef och slutligen som statssekreterare. Därefter var han under åren 1974-1986 generaldirektör och chef för Riksrevisionsverket. Vid sidan av dessa uppgifter har han varit sekreterare, sakkunnig, ledamot eller ordförande i en rad statliga utredningar. Han har också varit styrelseledamot i flera statliga och privata bolag samt haft uppdrag i internationella organ.

Efter sin pensionering år 1986 verkade han till och med år 2003 i det egna konsultföretaget Samhällsrevision Aktiebolag. Under denna tid hade han omfattande uppdrag åt stiftelserna Den Nya Valfärden och Medborgarnas Offentliga Utredningar. Bland annat har han varit och är alltså ordförande i den av Den Nya Valfärden sammankallade expertgruppen Konkurrenskommissionen och han har även tagit del i den årliga kampanjen 4 oktober. Han har dessutom medverkat i flertal skrifter i bokserien Medborgarnas Offentliga Utredningar.

Efter försäljningen av sitt företag år 2003 biträder han alltså Stiftelsen Den Nya Valfärden och den auktoriserade marknadsplatsen AktieTorget.

Om statens budget

18 september 2002

Nu måste regeringen städa efter sig själv

I dessa eftervals dagar talas det mycket om vinnare och förlorare. Regeringsblocket, det röda, sägs ha vunnit över oppositionsblocket, det blå. Och i procent och mandat är det väl sant. Men bilden är nog inte så entydig som den enkla matematiken ger intryck av. Historien kan lära oss en del om det vanskliga i att tala om vinnare och förlorare.

De borgerliga partierna sades ha "vunnit" 1976 års allmänna val. Glädjen var stor i borgerliga kretsar över att ha fått regeringsmakten efter flera decennier av socialistiskt styre. Men glädjen blev kortvarig. Det så kallade dukade bordet visade sig vara en raserad samhällsekonomi, framför allt till följd av 1973 års oljekris och 1975 års lönerörelse med excesser i löneökningar. Huvuduppgiften för den nya regeringen blev att städa upp efter den gamla regeringens fadäser. Det kunde förvisso ha skett på ett bättre sätt än vad som skedde. Men den gamla regeringen slapp undan de impopulära åtgärder som alltid måste till i en städningsoperation. Grunden för kommande valförlust lades därför redan genom "valvinsten".

Än värre var situationen när de borgerliga "vann" det allmänna valet år 1991. En gravt misskött offentlig ekonomi under senare delen av 1980-talet hade resulterat i en samhällsekonomi i fritt fall, något som detaljerat illustreras i dåvarande finansminister Kjell-Olof Feldts bok "Alla dessa dagar". Det var därför en lycka för den avgående regeringen att den slapp röja upp efter sina misslyckanden på 1980-talet och en motsvarande olycka för den tillträdande borgerliga regeringen. Redan valvinsten bäddade för en borgerlig valförlust i nästa val, så mycket mer som socialdemokraterna i den valrörelsen kunde skylla de katastrofala effekterna av deras tidigare politik på den borgerliga regeringen. Det skedde också och lever alltjämt kvar i den politiska retoriken.

Hur är då situationen i dag? I valrörelsens slutskede har mycket talats om att regeringen kommer att överskrida det av riksdagen fastställda utgiftstaket både i år och nästa år. Det är sannolikt sant, trots att det har förnekats av statsministern och finansministern. Både det stat-

liga Konjunkturinstitutet och det statliga Ekonomistyrningsverket har gjort bedömningen att taket kommer att överskridas. De har bättre kompetens än de båda ministrarna på detta område. Vare därmed hur som helst. Utgiftstaket är en teknisk konstruktion, som kan manipuleras och även har manipulerats tidigare.

Som jag ideligen har påpekat har det större betydelse för den långsiktiga utvecklingen av den statliga ekonomin att se på hur den löpande statliga verksamheten utvecklas ekonomiskt. Ett mått på denna utveckling utgör det så kallade underliggande saldot i statsbudgeten, dvs budgetens saldo bortsett från tillfälliga eller engångsvisa händelser, så kallade engångseffekter. De vanligaste positiva engångseffekterna utgörs av stora återbetalningar av lån, särskilda fondöverföringar, omfattande försäljningsinkomster, bl a vid försäljning av statliga aktieinnehav, samt effekter av det reformerade ålderspensionssystemet.

Enligt Ekonomistyrningsverkets redovisning i september i år var det underliggande saldot starkt negativt åren 1995-1998 men förbyttes i blygsamma men dock positiva saldon åren 1999-2001. Verkets prognoser för åren 2002 och 2003 visar emellertid på radikalt försämrade underliggande saldon, för år 2002 på minus 36,9 miljarder kronor och för år 2003 på hela minus 58 miljarder kronor. Lägg därtill de löften om nya utgifter som socialdemokraterna och inte minst vänsterpartiet, som ingår i regeringsunderlaget, har ställt ut i valrörelsen. En rimlig prognos pekar då mot underskott i det underliggande saldot för de kommande åren i samma storleksordning som i mitten av 1990-talet. Staten har knappast kvar tillgångar som kan säljas för att kompensera dessa underskott så att statsbudgeten i enlighet med gällande budgetlag balanseras.

Det finns olika sätt att möta denna situation. Med stöd av en osedvanligt kraftig högkonjunktur som automatiskt ökar staten inkomster behövs kanske inga aktiva åtgärder (även om en sådan konjunktur också ökar statens utgifter). En annan väg är naturligtvis att göra kraftiga nedskärningar av de statliga utgifterna, något som inte ökar regeringspartiernas popularitet och som äventyrar en valseger i nästa val. Den för regeringspartierna sannolikt mest godtagbara vägen är i vanlig ordning skattehöjningar. Skattehöjningar skapar förstås missnöje i delar

av väljarkåren. Men de bärs med jämnmod av alla dem, kanske en majoritet av väljarna, som får tillbaka mer i olika former av bidrag än de betalar i skatt. Skattehöjningar är därför den mest troliga vägen som regeringspartierna kommer att välja för att komma ut ur den ekonomiska rävsax som de har försatt sig i. Men det är en vansklig väg, som lätt kan dämpa eller omintetgöra den tillväxt som regeringen trots allt behöver för att långsiktigt klara statsekonomin.

Sett mot den här bakgrunden bör de borgerliga partierna kanske mer gratulera sig till än beklaga att de inte får ta regeringsansvaret för de kommande fyra åren. Den här gången får därför de partier som har försatt landet i ett prekärt ekonomiskt läge själva ta det politiska ansvaret för att städa upp i de offentliga finanserna. Väljarna kan sägas, låt vara omedvetet, ha skipat någon form av rättvisa.

Vinnare och förlorare är förvisso relativa begrepp.

14 oktober 2002

Politisk hasard eller ekonomisk inkompetens

2002 års budgetproposition inger bekymmer. Den saknar sammanhang. Uppenbarligen saknas också insikter om hur dagens problem i svensk ekonomi ser ut. Utan att gå in på detaljer, som väl kunde vara värda närmare granskning, vill jag peka på några anmärkningsvärda punkter i propositionen.

Fröding skrev i en dikt ”Erk, du, Maja, du, så ska vi ha´t. Men var ska vi ta´t”. Det är också den fråga man ställer sig när man läser om alla nya åtaganden som regeringen gör på skattebetalarnas bekostnad. Var resurserna skall komma från talas inte om, bortsett från de fromma önskemålen att en kraftig högkonjunktur skall lösa problemen. Flertallet sakkunniga har en annan uppfattning. För min del har jag mycket större förtroende för dessa sakkunnigas bedömningar än för finansministerns och hans handgångna personers i finansdepartementet. Frågan kvarstår därför: Var ska vi ta´t?

Det naturliga för regeringen hade varit att inrikta sin politik på åtgärder som bidrar till att skapa tillväxt i samhället och på så sätt även ge underlag för ökade skatteintäkter utan höjda skatter. Men om sådana åtgärder sägs ingenting i propositionen. Inga förslag läggs fram som skulle kunna medverka till ökad tillväxt. Näringsministern har inga förslag, och om han har haft några har han tydligen inte fått gehör för dem. Så fullbordas det fyraåriga fatala fiasko som regeringens näringspolitik har lidit.

När tillväxt inte skapar ökade resurser återstår för regeringen inget annat än skattehöjningar för att klara de ökade anspråken på statsfinanserna som utlovats. Delvis kan regeringen slippa bära hundhuvudet för höjningarna. Genom att utan kompensation lägga över kostnader på kommunerna eller företagen kan man undvika att höja stats-skatter och i stället låta kostnaderna täckas genom kommunala skattehöjningar eller pris- och avgiftshöjningar i den privata sektorn. Sålunda ”förväntas” landstingsskatterna höjas (Finansplanen, sid 102). Medborgarna blir under alla förhållanden förlorarna, de som får betala.

Budgetpropositionen visar alltså än en gång att statens och kommunernas obegränsade beskattningsrätt är helt förödande för den ekonomiska moralen hos våra politiker och att den lämnar fältet fritt för deras inkompetens att hantera den offentliga ekonomin. En begränsad beskattningsrätt skulle tvinga fram ett större ekonomiskt ansvar och sätta stopp för den ohämmade löftespolitiken i valrörelserna och i koalitionsförhandlingar, där allt kan köpas med skattebetalarnas pengar i utbyte mot ren och skär maktpolitik.

Regeringen påpekar själv i budgetpropositionen att balans i bruttosaldot i statens finanser har kunnat uppnås endast genom engångsinkomster i form av försäljning av statens aktier och andra förmögenhetstransaktioner (sid 93). De ordinära inkomsterna har alltså inte räckt till för att täcka de varaktiga utgifterna, trots att utgiftstaken sägs förhindra att tillfälligt högre inkomster används för att bekosta varaktigt högre utgifter (sid 20). Det är ju precis vad som har skett. På ett annat ställe (sid 101) framhålls, att det justerade budgetsaldot för i år och åren framöver väntas bli negativt, vilket betyder att statsbudgeten, utan extraordinära tillskott i form av inkomster från företagsförsäljningar, extraordinära utdelningar och överföringar från AP-fonden, skulle visa underskott under 2002 och i än högre grad under 2003 och 2004. När man inte ens kan hitta tillräckliga sådana utvägar tvingas staten börja låna igen.

De skilda avsnitten i budgetpropositionen har naturligtvis skrivits av olika personer. Men de har gjort det utan kontakt med varandra, och någon sammanhållande kraft, t ex i form av en finansminister, har inte funnits. På annat sätt kan man inte förklara den totala bristen på konsistens mellan propositionens olika delar.

Förslaget att generellt minska anslagen till de statliga myndigheterna visar dessutom på en häpnadsväckande administrativ okunnighet. För ett par år sedan visade Riksrevisionsverket att 90-talets sparåtgärder lett till att myndigheterna fungerade dåligt och att rättssäkerheten i deras beslutsfattande hotades. Förhoppningsvis finns det någon i kanslihuset som förstår att det krävs strukturförändringar och inte besparingar i statsförvaltningen, någon som dessutom har modet att säga det.

Lägg härtill regeringens famösa vägran att efterkomma riksdagens beställning beträffande Pomperipossa-lagreglerna och regeringens tystnad i fråga om 3:12-reglerna för fåmansföretagen så framtonar bilden av en regering som saknar begrepp om den ekonomiska situationen i landet och som förlorat greppet om den offentliga ekonomin.

30 oktober 2002

Statsbudgeten behöver stramas upp

Fram till budgetåret 1979/80 bestod statsbudgeten av en driftbudget och en kapitalbudget. Driftbudgeten skulle vara balanserad över en konjunkturcykel, medan kapitalbudgeten kunde lånefinansieras.

Från 1950-talet började man se denna uppdelning av budgeten som allt mer besvärande. Motiven var att man ville ha stor frihet att använda statsbudgeten som ett medel att styra utvecklingen i samhället, en förändringsfaktor. Budgeten som ett fördelningspolitiskt instrument ställdes i förgrunden vid sidan av stabiliseringspolitiken och inflationspolitiken. Allmänt kan sägas att inställningen till budgetens syften återspeglade en övertro på politikernas möjligheter att planera och styra samhällets utveckling. Man var fångad i ett nationellt begränsat synsätt, vilket var en följd av de spärrar som valutareglering, importreglering och annat bildade mot internationella strömningars inverkan på den svenska utvecklingen. Inte heller tog man hänsyn till de starka korporativa inslagen i svensk politik och de handlingsbegränsningar som följde med detta inslag. Dessutom utgick man från en ständig tillväxt i den svenska ekonomin.

Ett väsentligt steg mot en enhetsbudget togs genom 1974 års regeringsform, där alla regler togs bort som begränsade regeringens och riksdagens möjligheter att fritt och utan förbehåll bestämma budgetens inkomster och utgifter och lånefinansiera utgifterna.

I linje härmed beslöt riksdagen att statens drift- och kapitalbudgeter från och med budgetåret 1980/81 skulle slås samman till en enda statsbudget. Så skedde också. Först mot slutet av 1990-talet justerades budgetreglerna genom att tak sattes på statens utgifter. Det är emellertid riksdagen själv som årligen tar ställning till taket. Någon grundlagssenlig begränsning finns inte vare sig på inkomst- eller utgiftssidan.

Knappast något av de motiv som utgjorde grunden för budgetreformen har visat sig föreligga i verkligheten. Budgetens fördelningspolitiska effekter har varit blygsamma. Stabiliseringspolitiken har inte varit effektiv, eftersom statsmakternas information om förändringar i

konjunkturen blir tillgänglig för sent i konjunkturförloppet. Den nationella planeringsbarhet som förutsattes har visat sig inte föreligga. Utlandsberoendet genom bl a medlemskapet i EU utgör ytterligare en ny faktor. Utvecklingen har också visat att Sverige lika litet som andra länder kan räkna med en ständigt hög tillväxt.

Avigsidorna med det nya budgetsystemet med en enhetlig statsbudget har i stället blivit alltmer tydliga. Den ohämmade lånefinansieringen av driftutgifterna under 1990-talets recession är väl känd. I debatten vill man hävda att budgeten i enlighet med budgetlagen är balanserad, till och med överbalanserad. Men verkligheten är att statens löpande verksamhet går med mycket stora förluster. För att balansera budgeten tvingas statsmakterna att varje år vidta extraordinära åtgärder i form av indragning av AP-fondens medel till statskassan, krav på stora överföringar till statskassan av Riksbankens överskott och stora utförsäljningar av statligas tillgångar i aktier och annat. Ändå beräknas statsbudgeten redan nästa år behöva lånefinansieras för att statsmakterna skall uppfylla balanskravet. Med andra ord: statens ekonomi är redan nu minst sagt osund.

Lägger vi här till de anspråk på nya permanenta statsutgifter som blir en följd av den oheliga allians som socialdemokraterna har slutit med vänsterpartiet och miljöpartiet tonar bilden fram av en statlig ekonomi som starkt påminner om situationen i slutet av 1980-talet och som bäddade för att 1990-talets recession blev djupare i Sverige än i flertalet andra länder. Detta trots att den offentliga sektorn i Sverige skattevägen tar i anspråk en större andel av medborgarnas resurser än något annat land.

Dessa förhållanden döljs för allmänheten genom den enhetliga statliga budgeten. Den bidrar till att regeringen kan slå blå dunster i ögonen på medborgarna och inbilla dem att den svenska ekonomin är god. Det påminner om Per Albins uttalande krigsåret 1940 att "Sveriges beredskap är god", något som alla numera vet var mycket långt från sanningen.

Det går naturligtvis aldrig att helt hindra politiker från att skönmåla den situation som de själva har skapat. Men en väg att göra det svårare är att återgå till en statsbudget, uppdelad på en driftbudget och

en kapitalbudget. En sådan uppdelning ger visserligen även den vissa bekymmer. Men den tvingar regeringen att öppet redovisa resultatet av statens löpande verksamhet och den lägger en kraftig hämsko på möjligheterna att i valrörelser och koalitionsförhandlingar göra större åtaganden än vad som ryms inom ramen för en balanserad driftbudget

Statsbudgeten bör därför på nytt delas upp på en driftbudget, som skall vara balanserad, och en kapitalbudget som får lånefinansieras.

Tyvärr kan alltfjämt balans i driftbudgeten åstadkommas på det både politiskt och ekonomiskt simplaste av alla sätt, nämligen genom skattehöjningar. Nästa steg för att värna medborgarnas resurser bör följaktligen bli att sätta tak för statsmakternas rätt att beskatta medborgarna. Erfarenheten visar att statsbudgeten inte längre kan tillåtas ha en öppen inkomstsida. Det är tekniskt möjligt att genomföra en sådan förändring. Men det kräver grundlagsändring, och det är riksdagen som fattar beslut i sådana frågor. Med nuvarande riksdagsmajoritet lär någon ändring på denna punkt inte kunna bli realitet.

12 mars 2003

Budgettrixande och tomma löften

I går kväll (11/3) sändes i TV4 en utfrågning av statsministern. Det var en uppvisning i undanflykter, falskt moraliserande och önsketänkande. Utgångspunkten var de vallöften som regeringen utställde i förra höstens valrörelse. Bortsett från hur statsministern slingrade sig i den frågan, var hans uttalanden högst anmärkningsvärda.

Vad först gäller sjukförsäkringen hävdade han att regeringen försöker få ner försäkringens skenande kostnader genom åtgärder för att minska sjukfrånvaron. Den åtgärd som föreslås är emellertid bara att flytta utgifterna från statsbudgeten till arbetsgivarna. Ingenting sägs om den sannolika huvudorsaken till de ökade sjukskrivningarna, nämligen medborgarnas totala livssituation i samhället, deras samhällsmoral, attityder till rättigheter, skyldigheter och eget ansvar samt deras aktiviteter vid sidan av arbetslivet. Slutsatsen måste bli att regeringens intresse i realiteten är renodlat fiskalt.

Sanningen är nog att regeringens förslag enbart syftar till att klara utgiftstaket. Förslaget beräknas nämligen leda till att statens utgifter minskar med sju miljarder kronor. Visserligen minskar också statens inkomster beräkningsmässigt med samma belopp och budgetsaldot påverkas inte. Men det spelar mindre roll för regeringen. Det är det av riksdagen satta utgiftstaket som regeringen är skyldig att klara, och det är bråttom. För inkomsterna och budgetsaldot finns inga legala begränsningar.

Vidare förklarade statsministern i utfrågningen, att vallöfterna om ökade statliga utgifter skall kunna infrias under mandatperioden, eftersom det efter lågkonjunktur erfarenhetsmässigt kommer en högkonjunktur, troligen 2005 och 2006, och då förstärks statsbudgeten så att nya förmånshöjningar kan finansieras. Det är nog tur att statsministern inte leder ett företag. Två uppenbara invändningar kan göras mot resonemanget.

Den första är, att det erfarenhetsmässigt också följer en lågkonjunktur på en högkonjunktur. Hur skall då permanenta utgiftsökningar under

högkonjunkturen finansieras vid lågkonjunkturen? Det är just denna situation Sverige befann sig i vid 1990-talets början, en situation skapad under 1980-talets goda konjunkturer. Siktar statsministern till ett regeringsskifte år 2006, så att en borgerlig regering liksom år 1991 får ta de negativa konsekvenserna av tidigare mandatperioders ohämmade utgiftsexpansion? Inte med bästa vilja i världen kan man kalla detta en ansvarsfull finanspolitik.

Det är för det andra en gammal ekonomisk princip att inte i förväg inteckna resurser som man möjligen hoppas få men som ännu inte finns. Den principen kastades på sophögen under de många åren med hög inflation, då även statens inkomster automatiskt ökade kraftigt genom beskattning av inflationsvinster. Nu befinner vi oss emellertid i en ny situation med låg inflation. Då gäller på nytt den gamla principen. I detta ljus framstår det som häpnadsväckande att en regeringschef spekulerar i framtida inkomster om vilka han inte vet något i dag. Enligt hans egna uttalanden i utfrågningen kunde han inte ens i valrörelsen hösten 2002 göra en riktig bedömning av de samhällsekonomiska förutsättningarna våren 2003. Så mycket mindre kan han rimligen bedöma dessa förutsättningar åren 2005 och 2006. Det önsketänkande som hans uttalanden i utfrågningen ger uttryck för kan han därför inte på ett ansvarsfullt sätt lägga till grund för löften om ökade permanenta ekonomiska åtaganden dessa år. I verkligheten är det i dag inte fråga om ökade offentliga förmåner utan tvärtom om begränsningar av tidigare beslutade förmåner.

Sveriges ekonomiska situation blir inte bättre, om de av LO beställda så kallade buffertfonderna blir verklighet. I så fall blir statliga skattehöjningar ofrånkomliga nästa mandatperiod. Den frågan är kanske ändå inte högaktuell, eftersom många som tidigare liksom jag avsåg att rösta ja till EMU tvingas rösta nej för att hindra denna nya form av löntagarfonder. Därmed torde det stå klart att folkomröstningen om EMU kommer att resultera i ett nej.

Utfrågningen i TV 4 kan till nöds passera som underhållningsprogram. Men som information om vart Sverige är på väg duger den inte.

2 april 2003

En inkompetent statsledning

Jag har sagt det förut: When will they ever learn. Man skulle ha kunnat vänta sig att 1990-talets ekonomiska kris hade givit regeringen och dess stödpartier en läxa. Men nu har Sverige förts in i en liknande situation som i början av 1990-talet, låt vara ännu så länge på en något lägre risknivå. Och bakgrunden känner vi igen: En ohämmad löftespolitik i valrörelser med huvudsakligt syfte att behålla makten.

Två inslag i nyhetsförmedlingen under gårdagen blottade för allmänheten att "kejsaren är naken". Tyvärr var inget av dessa inslag ett aprilskämt.

Det första var redovisningen av resultatet av budgetförhandlingarna mellan regeringen och stödpartierna. Utgångspunkten för förhandlingarna var att Sverige har skaffat sig utgifter som inte längre kan finansieras. Utgifterna är en följd av att regeringskonstellationen de senaste åren har beslutat om permanenta bidrag genom att ta i anspråk tillfälliga inkomster. Ett barn kan förstå att sådana utgifter inte kan finansieras när tiderna blir sämre. Alltså måste inkomsterna ökas eller utgifterna på ett eller annat sätt skäras ner. Att öka de statliga skatterna ovanpå de kraftigt ökade kommunala skatterna har med rätta inte setts som politiskt opportunt. Kvar har då stått huvudalternativet att minska utgifterna.

I detta läge har regeringen på vanligt sätt börjat med att skära bort kostnader för sitt primära ansvar, i detta fall ansvaret för försvaret och för de allmänna kommunikationerna. Försvaret skall ytterligare försvagas och vägbyggnad och vägunderhåll skjutas på framtiden. Att både regeringen och stödpartierna gärna ser ett försvagat försvar är känt, och försämrade vägar faller naturligtvis miljöpartiet på läppen i dess strävan att skapa hinder för bilismen. Men det stämmer inte med regeringens tal om nollvision för antalet dödade i trafiken.

Men dessa nedskärningar har inte räckt. Då har budgetförhandlarna försökt vara riktigt listiga. Genom olika tekniska justeringar av förutsättningarna för sjuk- och arbetslöshetsbidrag har man siktat till att

minska utgifterna för dessa förmånssystem utan att minskningarna skall framstå som försämringar. Men självklart är det fråga om försämringar. Säkert nödvändiga. Felet är att regering och riksdag i goda tider har beslutat om så generösa bidrag att de inte kan infrias i dåliga tider. Medborgare som inrättat sitt liv efter dessa bidrag drabbas. Som jag skrev i min bok "Samhällsmoral i praktiken" (MOU 1998:1): Att lova men inte hålla ligger enligt allmän moraluppfattning snubblande nära att luras.

För att ytterligare avlasta budgetens utgiftssida i försöken att hålla utgifterna under det av riksdagen beslutade utgiftstaket skall en del av kostnaderna för sjukförsäkringen lastas över på företagen, som skall bekosta tre veckors sjukskrivning i stället för som i dag två veckor. Hur kan man tro att detta skall minska sjukfrånvaron och gynna sysselsättningen? Och hur blir det för småföretagen? Ingenting sägs om hur ett högkostnadsskydd för dessa företag kan utformas. Man kan befara att det blir med detta skydd som med de så kallade 3:12-reglerna för fåmansbolagen: Ingenting händer. Faran med denna ideologiska motvilja mot småföretag blir uppenbar, om man jämför med befolkningsutvecklingen. Gynnar man inte barnafödande minskar befolkningen och då också skattebaserna. Lämnar man småföretagen ute i kylan, blir det ingen tillväxt av företag och därmed inte heller någon tillväxt i samhällsekonomin. Det talas ofta om det negativa med storföretagens kortsiktighet, om kvartalsekonomi. Så mycket mer förödande för samhället är det, när de styrande politikerna agerar kortsiktigt i kampen för positiva siffror vid nästa opinionsmätning eller i bästa fall för att klara ett enda års budget.

Det andra inslaget i gårdagens nyhetsflöde var en TV-debatt om EMU. Den gällde särskilt LO:s krav på buffertfonder eller vad nu den senaste benämningen är. Det hävdades från ja-sidan att fonderna behövs inte bara vid en EMU-anslutning utan också om Sverige står utanför EMU. Det är naturligtvis rent trams att buffertfonder behövs över huvud taget. En påse pengar hjälper inte om den svenska ekonomiska utvecklingen blir mycket sämre än omvärldens. Det är en framsynt förståndig ekonomisk politik som under alla förhållanden blir helt avgörande. Där har nej-sidan ett starkt argument för sin uppfattning.

Kanske är debatterna om EMU rent teoretiska. LO har genom sitt på maktanspråk grundade krav på buffertfonder och statsministern genom sin anslutning till detta krav redan underminerat ett svenskt ja till EMU. Informationsinsatserna bör då inriktas på att klargöra för svenska folket, att buffertfonder är inte bara onödiga utan meningslösa, även när Sverige står utanför EMU. Detta försök från LO att öka sin makt över regeringen rimmar illa med grundlagens ordalydelse, att all offentlig makt utgår från folket.

Årets första april väcker alltså allvarlig eftertanke och ger knappast utrymme för skämtlynne.

16 april 2003

Vårens finansplan blottar förra årets förljugna valrörelse

Vårens finansplan, som presenterades i går, är ett så bedrövt dokument att det känns genant att kommentera den. Några noteringar kan dock vara på sin plats.

I en krönika den 18 september 2002 konstaterade jag att den regering som hade försatt landet i ett prekärt ekonomiskt läge själv genom valvinsten tvingades ta ansvaret för att städa upp landets finanser. Vårens finansplan bär syn för saken. "Somliga straffar Gud genast" är ett talesätt som känns aktuellt i dagens situation.

Förklaringen till budgetmisslyckandet ger regeringen redan i finansplanens inledande avsnitt. I skrytsamma ordvändningar redovisar regeringen de permanenta utgiftsökningar som har beslutats under senare år med stöd av inkomster från en tillfällig högkonjunktur. Även en person utan annan utbildning än grundskolekompetens borde begripa att en sådan ekonomisk politik inte håller i längden. Följaktligen tvingas regeringen nu att göra nedskärningar. Att dessa drabbar främst grupper som politiker allmänt säger sig vilja skydda har redan kritiserats i massmedia och behöver inte ytterligare kommenteras här. Allvarigare på lång sikt är kanske ändå att regeringen i första hand skär ner resurserna för statens primära ansvar, bland annat för vägväsendet och andra allmänna kommunikationer, kollektiva nyttigheter som ingen enskild kan svara för och som är nödvändiga förutsättningar för tillväxt.

Regeringen gör stor sak av målet om viss procents årligt överskott i de offentliga finanserna, något som antogs göra det onödigt med nedskärningar i sämre tider. Finansplanen utgör ett handfast bevis för att denna teori är felaktig. Lika felaktigt är LO:s krav på buffertfonder och statsministerns tal om behov att öka överskottsmålet. Denna kamrersfilosofi där man räknar kronor och ören (eller euro) har ingenting att göra med styrkan i samhällsekonomin.

Det avgörande är i stället förutsättningarna för tillväxt i samhälls-ekonomin. I finansplanen talas visserligen på flera ställen om tillväxt. Men tillväxt åstadkoms inte med floskler och besvärjelser. En regerings uppgift är faktiskt inte att åstadkomma tillväxt – det kan ingen regering åstadkomma – utan att skapa förutsättningar för tillväxt. I det avseendet finns inga förslag till åtgärder i finansplanen. Tvärtom skjuts alla föreliggande utredningsförslag om tillväxtfrämjande förändringar på framtiden. Dit hör bland annat de så kallade 3:12-reglerna för fåmansbolagen. Finansministern har hittills motsatt sig förändringar i dessa regler. Det sannolika är därför att föreliggande utredningsförslag om förändringar av 3:12-reglerna aldrig kommer att genomföras.

I stället hoppas finansministern på att ett ja i höstens folkomröstning om EMU skall kunna öka tillväxten med upp till en halv procent. Det är nog ett fåfängt hopp. Efter statsministerns vinglande i fråga om buffertfonder och höjt överskottsmål i statsbudgeten har regeringen bäddat för ett nej i folkomröstningen, i all synnerhet som många, inte utan skäl, misstänker att regeringen efter ett ja i omröstningen kommer att tillmötesgå kravet på buffertfonder.

Mer kunde förvisso sägas om det svulstiga aktstycke som finansplanen utgör. Regeringen drar sig inte ens för att skryta med de enorma kommunala skattehöjningarna för att kommunerna skall få balans i sin ekonomi, skattehöjningar som dessutom i vissa fall förtar effekterna av regeringens så kallade "satsningar". De olika avsnitten i finansplanen hänger inte ihop. Först konstateras att överskottsmålet är till för att man skall slippa göra stora besparingar i lågkonjunkturer. Några stycken längre fram sägs att det ekonomiskt kärvare läget kräver besparingar. Orsakerna till det kärva ekonomiska läget hänförs till internationella förhållanden som allmän lågkonjunktur och Irak-krisen, medan den verklighet som de fakto framträder i finansplanen visar att nedskärningsbehoven i budgeten till helt övervägande del beror på den ekonomiska politik som regeringen själv har fört.

Inte ens språkligt håller finansplanen rimliga kvalitetsmått. Smaka på det här: "Tillsammans vill vi arbeta med en tydlig politik för ett grönt, jämställt folkhem där hållbar tillväxt, full sysselsättning och trygg välfärd drivs framåt av teknisk utveckling, modern omställning, om-

fattande delaktighet och minskade klyftor.” Jag kommer att tänka på ett Shakespearecitat: Ord utan tanke aldrig himlen når. Eller ett Tegnér-citat: Det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta.

Det är det bestående intrycket av vårens finansplan, inte bara språkligt utan också sakligt.

24 september 2003

Budgetpropositionen: Ingen dager synes än

Medan statsministern i regeringsförklaringen prioriterar tillväxt, befinner sig finansministern i budgetpropositionen alltjämt i dödsskuggans dal. Han har kapitulerat för samarbetspartierna, som lägger en död hand över Sveriges framtidsutsikter: höjda skatter för att bekosta nya utgifter, som används för att premiera sysslöshet och hindra ekonomisk tillväxt. Lever statsministern och finansministern i helt skilda världar?

Först kan vi konstatera, att statens löpande budget nästa år liksom de flesta tidigare år går med underskott, nu beräknat till 44 miljarder kronor för 2003 och bortemot 42 miljarder kronor nästa år. Underskottet skall täckas med upplåning. Statsskulden, som för i år beräknas till 1 185 miljarder kronor, bedöms öka till 1 251 miljarder kronor år 2006 på grund av fortlöpande underskott i statsbudgeten med åtföljande statlig upplåning.

Det är framför allt samarbetet med vänsterpartiet och miljöpartiet som är katastrofalt för den svenska ekonomin och som förklarar både de stora underskotten och gapet mellan regeringsförklaringen och budgetpropositionen. För regeringen har samarbetet blivit ett Baalsaltare, där statsministerns tillväxtförhoppningar offras för samarbetspartiernas kortsiktiga populism. Friår och så kallade gröna skatteväxlingar kostar, särskilt för skattebetalarna, och utgör framför allt ett hot mot möjligheterna till tillväxt.

Mot skattehöjningarna och fördyringarna står en skattesänkning för alla med 17 kronor i månaden. Man undrar om man måste vara politiker för att inte se det löjliga i en sådan skattesänkning. Den kan märkas i budgeten men den saknar all betydelse även för de skattebetalare som har de lägsta inkomsterna. Dessutom höjs inkomstskatten för vanliga inkomsttagare genom att brytpunkten sänks. Inte heller lär en sänkning av arbetsgivaravgifterna med 0,12 procent få arbetsgivare att anställa flera. För det krävs en rejäl sänkning, gärna med hälften av nuvarande avgifter som stiftelsen Den Nya Valfärden har krävt i årtal.

Nej, samarbetspartierna har dessvärre lyckats förhandla fram en bedrövlig budget, inte minst i belysning av statsministerns regeringsförklaring. Finns det då inga ljuspunkter i budgeten?

Jo, den enda riktiga ljuspunkten är löftet (om det nu kommer att infrias, vi har ju dåliga erfarenheter) att arvsskatten för efterlevande make skall avskaffas. Det har betydelse inte bara för husägare utan också för alla småföretagare. Däremot skall vi inte lita på löftet att generationsskiften i företag skall underlättas. Det kommer samarbetspartierna knappast att godta.

Inte heller kan den ändring av 3:12-reglerna som aviseras göra flertalet fåmansbolagsägare särskilt glada. De huvudsakligen tekniska förändringar som avses saknar i stort sett betydelse för en stor del av fåmansföretagarna, eftersom de ofta inte kan ta ut någon större lön ur företagen. Och det nuvarande komplicerade regelverket består och skapar merarbete både för fåmansföretagarna och för skattemyndigheterna.

15 april 2004

Vådbudgeten sänker tillväxten

I sin regeringsförklaring den 16 september 2003 framhöll statsministern, att fler måste komma i arbete och tillväxten öka för att vi skall klara en stark välfärd i framtiden. Han uttalade vidare, att ”ytterst skapas tillväxten i människors framtidstro, hos innovativa entreprenörer, i social sammanhållning och mångas arbetslust och vilja att utvecklas och spränga nya gränser”. Ytterligare betonade han, att ”för att hävda svensk konkurrenskraft ska viktiga skatter, som kapitalbeskattning och bolagsskatter, ses över”. Det skulle ingå ”som en del i en långsiktig strategi på skatteområdet, väl förankrad bland riksdagens partier och arbetsmarknadens parter”.

Men det är långt mellan högtidliga deklarationer och den grå verkligheten. Inte ett enda av de mål som statsministern satte upp i regeringsförklaringen återspeglas i årets ekonomiska vårbudget. Tvärtom präglas den nästan helt av eftergifter för två små extrempartiernas önskemål och strider på avgörande punkter mot statsministerns uttalade intentioner. Den banala förklaringen är, att regeringspartiet oblygt har offrat sina utlovade mål för att med stöd av småpartierna kunna behålla regeringsmakten. Till yttermera visso har statsministern i dagarna hotat med ytterligare höjda skatter med följande minskad arbetsbenägenhet hos medborgarna, alltså färre och inte fler i arbete. Ställ detta moral-sammanbrott mot regeringens i och för sig befogade kritik av moralen hos näringslivets toppar.

Vårbudgeten handlar konkret om nya utgifter i år och kommande år. Höjda bostadsbidrag, ökat underhållsstöd, nya miljarder till kommunerna och höjt bistånd. Vidare kostar det cirka en miljard kronor att från och med nästa år införa så kallat friår, vilket inte leder till att fler blir sysselsatta i produktivt arbete. Mot dessa nya utgifter står nedskärningar inom försvaret, vilka får effekt först på längre sikt, och fromma förhoppningar om minskade sjuktal, trots att ingenting görs som är ägnat att minska sjukskrivningarna.

Nya pengar satsas på de arbetslösa, men ingenting föreslås som skulle kunna leda till ökad sysselsättning, det vill säga för att människor inte skall bli arbetslösa. Det visar på en uppgivenhet som rimmar illa med statsministerns ord i regeringsförklaringen om en offensiv politik. En kraftfull politik för sysselsättningen är annars det effektivaste medlet i kampen mot arbetslöshet.

Men för ökad tillväxt lämnas över huvud taget inga förslag i vårbudgeten. De skatteförändringar som kunde utgöra ett led i tillväxtpolitiken lyser med sin frånvaro. Den orättvisa förmögenhetsskatten synes bli kvar, vilket i belysning av vad framstående socialdemokrater uttalat får ses som en eftergift främst för det numera kommunistiska vänsterpartiet. Småföretagsbeskattningen nämns inte heller. Vad statsministern menade i sin regeringsförklaring om satsningar på tillväxt förblir ett mysterium.

Summan av vårbudgeten blir att ett redan förut prognoserat underskott i budgeten blir ännu större. Underskottet måste täckas med lån och följaktligen kommer den svenska statsskulden att på nytt börja öka.

Genom sitt samregerande med de två små extrempartierna kan socialdemokratin möjligen hålla partiet kvar vid makten. Men för landets ekonomi och för medborgarnas välfärd är samregerandet katastrofalt.

Vårbudgeten återspeglar över huvud taget inte regeringsförklaringens innehåll och utgör ett talande bevis för regeringens tillkortakommanden.

15 september 2004

Den föfuskade budgetsaneringen

Den minnesgode erinrar sig, hur den socialdemokratiska regeringen under senare delen av 1980-talet genom en slapp ekonomisk politik bäddade för den djupa ekonomiska nedgången under 1990-talets början och hur den då borgerliga regeringen gjorde tafatta försök att rädda situationen utan att lyckas. Först år 1993 tog den initiativ till en budgetsanering, som sedan fullföljdes av den socialdemokratiska regering som tillträdde år 1994. Ungefär vid millennieskiftet syntes statsbudgeten vara i balans, låt vara att resultatet kunde nås endast genom utförsäljning av statliga tillgångar och andra engångsvisa inkomster. De löpande inkomsterna och utgifterna visade praktiskt taget hela tiden underskott.

Sedan den socialdemokratiska minoritetsregeringen inledde sitt samarbete med de båda småpartierna miljöpartiet och vänsterpartiet/kommunisterna har den offentliga ekonomin fortlöpande försämrats. Det statliga Ekonomistyrningsverket räknar i sin senaste prognos med ett statligt budgetunderskott för år 2004 på cirka 60 miljarder kronor och för år 2005 på omkring 30 miljarder kronor. Då har verket inte tagit hänsyn till budgeten för år 2005, byggd på en överenskommelse mellan de tre samverkanspartierna, en överenskommelse som ytterligare ökar budgetunderskotten de närmaste åren.

En hållbar budgetsanering kräver naturligtvis både ökade inkomster och minskade utgifter. Huvuddelen av inkomsterna utgör skatter. För att nettoeffekterna av inkomstskatter, moms och arbetsgivaravgifter skall öka krävs antingen höjda skattesatser eller ökad aktivitet i näringslivet. Höjda skattesatser dämpar aktiviteterna i näringslivet och riskerar att minska i stället för öka skatteintäkterna. Och årets budget innehåller ingen som helst stimulans till näringslivet och nyföretagande utan tvärtom för näringslivet negativa så kallade "skatteväxlingar". Den pågående kräftgången inom näringslivet, med nedläggningar, utlandsflyttningar, avsaknad av nyetableringar och arbetslöshet, kommer att fortsätta. Någon real förstärkning av de offentliga inkomsterna är alltså inte att vänta.

Däremot excellerar budgeten i permanenta utgiftsökningar. Höjda ersättningsnivåer i en rad förmånssystem. Kraftigt höjda bidrag till kommunerna, som ofta använder bidragen till att bland annat göda sina företag, ofta utanför gränserna för den kommunala kompetensen, och därmed snedvrider konkurrensen för privata företag på lokala och regionala marknader. Samtidigt som man med alla bidrag månar om enskildas försörjning på bekostnad av andras inkomster och skatter, försummas den offentliga sektorns primära uppgifter. Vi har en skola som inte kan möta dagens krav, en sjukvård som låter patienterna stå i ändlösa köer för att få vård, en polis som inte kan ge medborgarna anständig trygghet, en kriminalvård där fångarna verkar styra tillvaron, ett försvar som är på god väg att läggas ner, nu liksom år 1925.

Hur har det kommit att bli så här? Svaret är att budgeten i verkligheten styrs av de småpartier som socialdemokraterna samverkar med. Dessa småpartier har med sin vågmästarställning lyckats få igenom förslag som garanterar fortsatta budgetunderskott och äventyrar Sveriges välstånd och välfärd. Detta har de åstadkommit utan att de har behövt ta något regeringsansvar för sina förslag. Och socialdemokraterna har abdikerat från sitt samhällsansvar utan någon annan vettig förklaring än att de till varje pris vill behålla sina taburetter. Medborgarna måste förundras över detta taskspel. Det utgör en parodi på all rimlig innebörd i begreppet demokrati.

Glöm socialdemokraternas skryt om att de lyckats sanera statsfinanserna. Tvärtom raderas nu i rask fart den sanering som genomfördes på 1990-talet. Inom några år krävs en ny sanering, med de påfrestningar och den politiska oro som nödvändigtvis följer i saneringens spår.

Ordet förfuska innebär enligt Nationalencyklopedins Ordbok att ”genom slarv eller ointresse (eller avsiktligt)” få något att misslyckas. Eller genom inkompetens, kan man tillägga. Då får man en heltäckande beskrivning av hur den socialdemokratiska regeringen och riksdagens majoritet under 2000-talet har missbrukat den budgetsanering som med stora uppoffringar från vanligt folk genomfördes på 1990-talet. Inte minst pensionärerna drabbades. Jag kommer att tänka på

Viktor Rydbergs dikt "Dexippos": Skam och nesa drabbar en här, där i fylkingespetsen, framom de unge man ser, gubben förblöda och dö.

20 september 2004

Budgetpropositionen för 2005: Äventyrlig budget utan marginaler

För att vara en budget i ett uppgångsskede är den mycket svag. Löpande inkomster och utgifter visar, rensat från engångsvisa inkomster, underskott med 64 miljarder kronor för 2004 och med 38, 52 respektive 37 miljarder kronor för åren 2005 - 2007, detta trots att budgetmarginalen för år 2005 beräknats till endast ett par hundra miljoner kronor. En orsak till underskotten är att regeringen inte har kvar särskilt stora tillgångar att sälja ut eller ta hem från det gamla AP-systemet.

Att budgeten formellt visar mindre underskott beror på att medborgarnas årliga inbetalningar till premiepensionssystemet räknas som statliga pengar tills de betalas vidare andra året efter inbetalningen. Likaså ingår tillgångarna i AP-fonderna i statens förmögenhet, trots att dessa tillgångar egentligen borde balanseras av det kapitaliserade värdet av kommande pensionsutbetalningar. Statsbudgeten är därför inte alls den budget som den synes vara.

Hur landets finanser sköts visas tydligast i varje års löpande inkomster och utgifter, som visar ovan angivna underskott. Underskotten finansieras genom att staten tar upp nya lån. Sveriges låneskuld i kronor räknat ökar alltså, med 127 miljarder fram till 2007, då skulden beräknas uppgå till 1 367 miljarder kronor.

Regeringen erkänner att den har misslyckats med att nå både sysselsättningsmålet och målet om högst fyra procents öppen arbetslöshet, trots att ett ökande antal människor sysselsätts i AMS-åtgärder. Inte heller har regeringen lyckats hantera problemen med sjukförsäkringen. Ett marginellt minskat antal sjukskrivna motsvaras av ett ökat antal med sjukbidrag och förtidspensionerade.

Några strukturändringar för att nå uppställda mål föreslås inte. I stället plottrar regeringen vidare med diverse ändringar i nuvarande system. Barnbidragen höjs, liksom flerbarnstilläggen. Taket i föräldraförsäkringen höjs. Bostadstilläggen till vissa pensionärer höjs.

Friår genomförs i hela landet. Allt till priset av ökade permanenta utgifter för kommande år.

Mer än tio miljarder kronor ges ut till kommunerna utan krav på förbättrad förvaltning eller avveckling av den vildvuxna floran av kommunala bolag, vilka dessutom bidrar till att sätta käppar i hjulen för regeringens ambition att öka konkurrensen i samhället.

På skatteområdet sker ett flertal ändringar. En rad skattehöjningar föreslås inom ramen för den så kallade "gröna" skatteväxlingen, som sannolikt inte medför märkbar förbättring för miljön utan bara ökar kostnaderna för bland andra bilister, egnahemsägare och företagare. Alltså höjs fordonsskatten, skatten på bensin och diesel och elskatten. Dessa höjningar avses kompenseras med höjda grundavdrag vid inkomstbeskattningen, men bara för vissa. Någon samstämmighet mellan dem som drabbas av höjningarna och dem som åtnjuter avdragen finns inte. Förslaget innebär därför en omfördelning av skattebelastningen. Motsvarande effekt får förslaget att ändra skiktgränserna vid inkomstbeskattningen. Dessutom får fler betala statlig skatt.

Lättnader i de så kallade 3:12-reglerna skjuts som så många gånger tidigare på framtiden.

Trots allt finns det några ljuspunkter i denna dystra budget, vissa av betydelse för små och medelstora företag. Arvs- och gåvoskatterna avvecklas, till glädje för bland andra dessa företags ägare. Förslaget i fråga om förmögenhetsskatten är fegt men innebär dock viss förbättring. Det förmögenhetsskattefria beloppet höjs för sambeskattade makar och likställda från två till tre miljoner kronor. Negativt är emellertid att avsättningar till periodiseringsfond beläggs med ränta.

Det är ingen framtidsbudget som regeringen har lagt fram. Visioner om hur det svenska samhället bör utvecklas saknas. Det är en förvaltarbudget med tydlig inriktning på att vid 2006 års val få mandat att fortsätta förvaltningsuppdraget. Med tur kan det gå. Dock endast i fortsatt beroende av miljöpartiet och vänsterpartiet/nykommunisterna, partier som i dag i praktiken styr budgeten utan att ha något parlamentariskt ansvar.

6 oktober 2004

Grön hasard med Sveriges ekonomi och miljö

Socialdemokraterna, centern och vänsterpartiet-kommunisterna har enats om att stänga ytterligare ett kärnkraftverk nästa år.

För snart 25 år sedan hade vi en rådgivande folkomröstning om avveckling av kärnkraften. En ansevärd del av dem som deltog i omröstningen är i dag döda och ett betydande antal nya röstberättigade har tillkommit under dessa år. Folkomröstningen saknar därför i dag all legitimitet. Ändå åberopas den alltjämt, trots att opinionsundersökningar visar att det i dag finns en folkmajoritet för att i varje fall behålla den kärnkraft som är utbyggd, kanske också för en fortsatt utbyggnad av kärnkraften.

Avvecklingsbeslutet gäller den sista reaktorn i Barsebäck. Beslutet sägs ha glatt Danmark. Det är säkert sant, eftersom Danmark producerar ett överskott av el i sina kol-, olje- och gaseldade elkraftverk, ett överskott som Danmark gärna vill exportera till Sverige, där avvecklingen av reaktorn i Barsebäck ökar behovet av importerad energi. Men samtidigt importerar vi alla de luftföroreningar som de danska elkraftverken åstadkommer. Naiva svenskar låter sig tydligen gärna luras av en mer cynisk omgivning.

Till yttermera visso fyller Sverige sitt energibehov genom att importera el från polska brunkolseldade kraftverk, som spär på luftföroreningarna och växthuseffekten, och från finska och ryska kärnkraftverk. För att än mer öka växthuseffekten planerar Sverige att bygga nya naturgasdrivna kraftverk

Det är en vanvettig miljöpolitik som regeringen bedriver. Det är också en vettlös ekonomisk politik. Inte bara så, att avvecklingsbeslutet leder till en kapitalförstöring av stora mått och i förlängningen en elbrist, som generellt hämmar den ekonomiska utvecklingen i Sverige. Genom förslag i årets budgetproposition till olika mer eller mindre fantasi-betonade så kallade gröna skatteväxlingar skapas en rad hinder för den ekonomiska utvecklingen utan att skatteväxlingarna kan väntas få några påtagliga miljöeffekter. Politiken präglas av en romantisk naivitet, som

hittills inte har varit kännemärke på socialdemokratisk politik. Har socialdemokraterna sålt sin själ till sina samarbetande små ytterlighetspartier för att till varje pris behålla regeringsmakten?

Av någon oförklarlig anledning har regeringen och stödpartierna kommit fram till att man med alla medel vill motverka användningen av elektricitet. Enligt alla andra bedömare är el det mest miljövänliga energislaget. Men de skatteväxlingar som föreslås i budgetpropositionen går alla ut på att med skatter hindra elanvändningen. Energiskatterna höjs och direktverkande el för uppvärmning förklaras även i övrigt vara icke önskvärd. I stället skall vi värma våra hus med miljöförstörande fossila bränslen eller med torv eller ved i olika former och därmed öka de utsläpp som bidrar till växthuseffekten. Eller skall vi, som statsministern befarade när avvecklingen av Barsebäck senast var på tal, tvingas frysa om det blir kalla vintrar.

Med ökade generella skatter på fordon och drivmedel skall koldioxidutsläppen minskas. Sverige är emellertid i dag helt beroende av bilen för gods- och personbeordran. Ekonomiskt har detta blivit allt mer uppenbart för alla, utom tydligen för politiker. Lastbilar och bus-sar är ofrånkomliga inslag i samhällsekonomin, och privatbilismen är både nödvändig för arbetsresor i skilda sammanhang och för de enskildas välfärd. Effekten av skatteväxlingen blir därför inte minskad användning utan till helt övervägande grad höjda kostnader för företag och enskilda. Man kunde vänta sig, att våra bestämmande politiker skulle begripa detta. Eller är det så att ideologi och verbal miljömani har ersatt allt sunt förnuft hos de förhandlande partierna.

För nordmännens raseri bevare oss milde Herre Gud, bad folk på kontinenten på vikingatiden. Nu måste vi be alla goda makter att bevara oss från effekterna av fortsatta budgetförhandlingar mellan socialdemokraterna och dess stödpartier. Redan de negativa effekter som de hittills förda förhandlingarna kan befaras ge är tillräckliga för att skapa en djup pessimism om Sveriges ekonomiska och demokratiska framtid.

Så blir det när en liten klick fantaster tillåts spela hasard med ett helt folks ekonomiska och miljömässiga framtid.

16 februari 2005

När får Sverige en kompetent finansminister?

Socialdemokraternas finansministrar sedan 1980-talet har alla misslyckats. En agerade enligt egen utsaga under flera år i strid med sina kunskaper och sin erfarenhet med katastrofalt resultat. En såg ljuset i tunneln när den bestod av ett kompakt mörker. En tog visserligen tjänstfullt itu med det enorma budgetunderskottet men orkade inte fullfölja en långsiktig förändring till det bättre. En satte över huvudet inga spår i finanspolitiken. Och den nuvarande äventyrar framtiden genom att mot en ganska enstämmig ekonomkår göra populistiska utspel om skattehöjningar.

Som skäl för skattehöjningar hänvisas till behoven inom vård, skola och omsorg. Men bara en mindre del av det offentliga budgeten går till de ändamålen, omkring 30 procent enligt vissa beräkningar. Det är enfaldigt att tro att svenska folket låter sig luras av detta sedan flera år upprepade mantra, när alla själva kan se att just dessa områden är de mest eftersatta.

Det är de stora trygghetssystemen som huvuddelen av skatterna går till (förutom i dagsläget till slöseriet vid avvecklingen av försvaret). Den bistra sanningen är, att Sverige inte långsiktigt har råd att med skattemedel som nu försörja en femtedel av landets befolkning. Några seriösa försök att stoppa detta penningflöde har regeringen inte gjort. De tafatta åtgärder som har vidtagits är helt otillräckliga.

Förvisso finns det utan skattehöjningar stora pengar att hämta både för staten och för kommunerna. Staten skall inte i en sund marknadsekonomi både reglera företagens villkor och vara en aktör i näringslivet. Genom att sälja de statliga företagen kan staten göra stora avbetalningar på statsskulden och minska såväl valutarisker som räntebelastningen. Det gäller t ex Vattenfall, Vin- och spritcentralen, Systembolaget, Nordea, Telia, fastighetsbolagen och vad som återstår av posten. Behov att av sociala eller samhällsekonomiska skäl styra verksamheter i bolagen kan tillgodoses genom statens reglerande

myndighetsfunktion. Så sker ju redan nu t ex i fråga om de privata finansiella bolagen.

Kommunerna driver bortemot 1 500 egna bolag. Många av dem kräver ideliga tillskott av kommunala skattemedel och avkastningen står i regel inte i paritet med gjorda investeringar. Dessutom fyller de kommunala bolagen inte de grundläggande krav på insyn och demokratiska beslutsformer som måste ställas på offentlig förvaltning av allmänna medel. Bolagen bidrar till överträdelser av den kommunala kompetensen och hotar därmed den fria konkurrensen. De utgör också i viss mån en grogrund för korruption. Det framstår därför som en demokratisk sanering att de kommunala bolagen säljs eller avvecklas på annat sätt. Härigenom kan kommunerna tillföras resurser samtidigt som kommunernas kostnader kan minskas. De uppgifter av kommunal förvaltningsnatur som bolagen eventuellt handhar kan bättre utföras i kommunal förvaltningsform. Då kan kommunernas ledande personer koncentrera sina insatser till den förvaltning av kommunmedlemmarnas gemensamma intressen som de är valda för att sköta.

Med avvecklingen av de offentligt ägda bolagen skapas en klar och naturlig gräns mellan å ena sidan den offentliga myndighetsfunktionen att reglera förutsättningarna för verksamheten i näringslivet och å andra sidan dem som, oftast i konkurrens sinsemellan, svarar för verksamheten där. Den reglerande funktionen är politisk och skall skötas av politiker, medan politiker inte är vare sig lämpade eller kompetenta att bedriva affärsverksamhet.

Vad politiker, och endast politiker, har ansvaret för är att de generella förutsättningarna för den ekonomiska utvecklingen i landet är så goda, att tillgängligt investeringskapital investeras inom landet och därigenom skapar tillväxt, som i sin tur ger ökad sysselsättning, ökade skatteintäkter och minskat behov av bidrag av olika slag. Politiker har även ett exklusivt ansvar för att regleringar på arbetsmarknaden stimulerar och i varje fall inte hindrar företagens anställningar och de anställdas och arbetssökandes arbetsvilja.

Detta är vitala problem som en finansminister behöver ta itu med i stället för att fria till intressegrupper eller samarbetspartier. Kompetensen för den uppgiften kräver inte att man är vare sig låtsasdoktor eller

ens riktig doktor utan att man gör sig mödan att närma sig den verklighet som döljer sig bakom den politiska retorikens slöjor.

Redan Johan Henrik Kellgren (död 1795) raljerade i "Dumboms Leverne" över tidens snusförnuft med följande rader: "I politiken var hans tro, vad ingen bonde plär förgäta, att om man mjölka vill sin ko, bör man ock ge den till att äta".

15 april 2005

Ekonomiska vårpropositionen 2005: Kohandel korrupperar

Det allmänna intrycket av den ekonomiska vårpropositionen 2005 är, att regeringspartiet har försäkrat sig om fortsatt regeringsinnehav genom att mot bättre vetande tillmötesgå krav från de samverkande småpartierna, krav som inte är förenliga med en god samhällsekonomi. Denna kohandel om makten kan knappast betecknas som annat än korrupt.

I sin senaste budgetprognos (2005:1) konstaterar regeringens Ekonomistyrningsverk, att statens budget, trots den starka ekonomiska tillväxten, visar underskott under hela prognosperioden 2005 - 2008 och att statsskulden under perioden ökar med drygt 120 miljarder kronor. Myndigheten finner vidare, att årets marginal till utgiftstaket på 0,4 procent är för liten och inte ger utrymme för oförutsedda händelser eller en sämre makroekonomisk utveckling. Den noterar också, att utgiftstaken hittills kunnat hållas endast genom att utgifter förskjutits till nästa år och därmed ökat utgifterna det året. Dessutom har en del utgifter, bland annat sysselsättningsstödet till kommunerna, anställningsstödet och stödet till skyddat arbete hos offentliga arbetsgivare, inte bokförts som utgifter utan som minskade inkomster och därigenom inte belastat utgiftstaket.

Det är mot denna bakgrund som årets ekonomiska vårproposition skall bedömas.

De budgetpolitiska målen för staten anges vara, att de takbegränsade utgifterna skall rymmas inom beslutade utgiftstak och att det finansiella sparandet i genomsnitt över en konjunkturcykel skall uppgå till två procent av bruttonationalprodukten (BNP). Inget av dessa mål nås. Budgettaket kan som Ekonomistyrningsverket påpekat inte hållas utan att budgeten manipuleras genom tidsförskjutning av utgifter och bokföring av utgifter på i runt tal 20 miljarder kronor på budgetens inkomstsida. Och det finansiella sparandet åren 2000 -2007, som får anses omfatta en normal konjunkturcykel, uppgår genomsnittligt till 1,3

procent. Då har ändå sparandet i pensionssystemet räknats med, utan hänsyn till att detta sparande skall ställas mot framtida utgiftsåtaganden i systemet. Medan sparandet i staten för år 2006 visar underskott på 47 miljarder kronor ger sparandet i ålderspensionssystemet ett överskott på 56 miljarder kronor.

Trots dessa alarmerande data, som redovisas i propositionen, föreslås ytterligare "reformer", det vill säga nya långsiktiga utgifter. Det framstår som sannolikt att flertalet reformer utgör betalning för kommunisternas och miljöpartiets fortsatta stöd för socialdemokratins regeringsinnehav. Ett tydligt exempel är den så kallade "gröna" skatteväxlingen, som för 2000-talets första årtionde uppgår till 27 miljarder kronor. Växlingen drabbar i första hand näringslivet, och därmed sysselsättningen, men också medborgarna i gemen. Även i övrigt ger propositionen det bestämda intrycket, att småpartierna har utnyttjat sin vågmästarställning till att stärka sin image inför nästa års val på regeringspartiets bekostnad. Exempelvis utökas försöken med friår.

De stora problemen är naturligtvis arbetslösheten och frånvaron i arbetslivet. Regeringen fortsätter att tala om endast den öppna arbetslösheten och bortser helt från den verkliga arbetslösheten på cirka nio procent, eller upp till 20 procent enligt LO:s bedömning. Orsaken är självfallet att omfattningen av den öppna arbetslösheten lätt manipuleras genom olika konstgrepp på den så kallade åtgärdssidan. Regeringens mål om fyra procents öppen arbetslöshet är därför ett lätt genomskådat illusionsnummer, som nog uppfattas som ett hån av alla dem som saknar jobb på den reguljära marknaden.

Liksom hittills saknar regeringen idéer om hur den skall tackla problemet med sjukskrivningar, förtidspensioneringar och annan frånvaro i arbetslivet. Det enda besked som ges är, att "regeringen avser att följa utvecklingen noga".

Inga verksamma åtgärder föreslås för att sysselsättningen skall öka, bortsett från att kommunerna får nya bidrag för att nyanställa eller alternativt höja lönerna för de lägst avlönade. Men ytterligare anställningar i privat sektor lämnas därhän. Företagare har inget positivt att hämta ur propositionen. De uttalanden som görs i fråga om sysselsättningen har närmast karaktär av besvärjelser. Med en axelryckning kon-

stateras, att målet om 80 procent av befolkningen i arbetsför ålder i arbete inte kommer att nås under de närmaste åren. Inte heller i övrigt föreslås några konkreta åtgärder för att stärka näringslivet och därmed ge stimulans till ökad sysselsättning i den privata sektorn.

Besparingarna på budgeten har huvudsakligen samband med den fortgående avvecklingen av försvaret och med indragning av myndigheternas anslagsbehållningar.

Vårbudgeten är i ord en regeringens höga visa men i sak en pessimistisk profetia för framtiden. Man frestas att citera Verner von Heidenstam :”Ja, driv oss samman med gisselslag, och blåaste vår skall knop-pas. Du ler, mitt folk, men med stela drag, och sjunger utan att hop-pas. Du dansar hellre i sidenvåd än tyder din egen gåta”.

22 juni 2005

Utmaningar inför höstens budgetförhandlingar

Budgetförhandlingarna hösten 2005 gäller budgeten för år 2006. Det är ett valår. Misstanken ligger därför nära till hands att var och en av regeringen och dess stödpartier som vanligt skall försäkra sig om sin del av kakan med en raserad samhällsekonomi som följd. En första varning har i dagarna utfärdats av statens eget Ekonomistyrningsverk (ESV).

I sin senaste budgetprognos (2005:2) säger ESV, att statens utgiftstak visserligen beräknas klaras både 2005 och 2006 på grund av beslutade, till övervägande del tillfälliga, utgiftsbegränsande åtgärder men att marginalerna till utgiftstaken inte för något av åren är tillräckligt stora för att de med säkerhet kan täcka in negativa förändringar i den samhällsekonomiska utvecklingen och den osäkerhet som finns i utgiftsprognoserna för år 2006. Med exempel på förändringar i arbetslösheten och sjukfrånvaron visar ESV, att något utrymme för ofinansierade utgiftsökningar inte finns för år 2006.

Vidare påpekar ESV, att statsbudgetens saldo, engångseffekter oräknade, visar ett underskott på 171 miljarder kronor under prognosperioden 2005-2008 och att detta underskott uppstår under en period med hög tillväxt. En viktig förklaring till underskotten anser ESV vara ofinansierade utgiftsökningar och inkomstminskningar åren 2004-2007 som försämrar budgetsaldot i storleksordningen 40 miljarder kronor. Som exempel nämner verket ökade bidrag till kommuner, barnfamiljer och bistånd samt de fortsatt mycket höga ohälsotalen. Verket betonar också, att sparandet i den offentliga sektorn inte sedan år 2001 har nått målet om två procent av bruttonationalprodukten..

Åren 2000-2007 beräknas sparandet bli endast 1,3 procent i årsgenomsnitt.

Dessutom har verket gjort iakttagelsen, att utgiftstaket inte som tänkt har fungerat som en broms på de offentliga utgifterna. Tvärtom kan beslut om takets storlek i realiteten ses som ett beslut om hur stora utgifterna faktiskt kommer att bli. Symptomatiskt är statsministerns

uttalande, att det finns fem miljarder kronor kvar under taket, vilka kan användas för nya utgifter för ”reformer”.

Frågan blir nu i höstens budgetförhandlingar, om regeringen och stödpartierna äntligen förmår ta sig i kragen och visa ansvar för den ekonomiska utvecklingen av inte bara de offentliga budgeterna utan av hela samhällsekonomin. Den nonchalans de hittills har visat i fråga om medborgarnas sysselsättningsmöjligheter, och sekundärt för den reella arbetslösheten, och i fråga om det företagande som kan skapa ny sysselsättning utgör en tung börda som de borde avlasta sig. Erfarenheterna av deras tidigare budgetförhandlingar är emellertid nedslående.

Att det är statsmakternas finanspolitik och inte Riksbankens penningpolitik som nu bär huvudansvaret för tillväxt och sysselsättning i landet kan för övrigt tydligt läsas mellan raderna i två riksbankschefers debattartikel i Dagens Nyheter den 22 juni i år.

Det är alltså knappast genom att som hittills sprätta pengar omkring sig för allehanda mer eller mindre fantasifulla eller romantiska griller som regeringen och stödpartierna kan hävda sig i nästa års allmänna val. Många medborgares tillvaro börjar nu bli tillräckligt kärv för att medborgarna inte längre skall låta sig duperas av fagra, men orealiserade, löften eller låta sig nöja med att leva sitt liv i ständigt beroende av det allmännas bidrag.

Vad det nu gäller är att ge handfasta och kraftfulla besked om vilka insatser som skall göras för att omgående främja företagandet och därmed bredda sysselsättningsmöjligheterna samt vilka omprioriteringar som planeras för att frigöra ekonomiska resurser för sådana insatser. Den enfaldiga lösningen att helt enkelt skapa resurser genom att öka beskattningen är inte bara ovärdig politikerna utan lär dessutom både motverka sysselsättningsmålet och bädda för förluster i valet.

ESV:s senaste budgetprognos är alltså en allvarlig varning, som med hänsyn till verkets ställning inte kan lämnas därhän. Vad ESV säger har visserligen sagts åtskilliga gånger tidigare. Men när varningen utfärdas av en fristående statlig myndighet som har till uppgift att bevaka statsbudgetens utveckling måste varningen tas på allvar.

29 juli 2005

Ny tidsanda kräver nya lösningar

I min ungdom, på 1930- och 1940-talen, ställdes krav på var och en att i första hand klara sig själv genom egna ansträngningar. Det var rent av en nesa att behöva anlita det allmänna. Denna attityd var förstås något som var både på gott och ont. Men det var detta krav på den enskilde som präglade den samhällssyn som dåvarande socialministern Gustav Möller lade till grund för sina strävanden att förbättra den sociala situationen för de svaga. Han föreställde sig aldrig att det skulle bli en rättighet för medborgarna att försörja sig på allmänna medel.

Samtidigt ansågs det lovvärt att försöka ”komma sig upp” här i världen. Många som nått en framstående position i samhället har kommit från vad som kallades ”de lägre klasserna”. Några har till och med skruvit med sin ”klassresa” i memoarer eller i andra sammanhang. Hur som helst, den som arbetade sig upp från enkla till bättre förhållanden ansågs värd beröm, framför allt därför att det ofta skedde helt av egen kraft, ofta under uppgifter under resans gång och mot alla odds.

Det är med utgångspunkt i denna tidsanda som våra sociala trygghetssystem har skapats. Och av den anledningen har systemen inte försetts med effektiva kontrollmedel för att förhindra överutnyttjande av systemen eller missbruk av dem. Samhällsandan ansågs vara en tillräckligt återhållande kraft.

Alltefter som systemen har byggts ut, både genom att förutsättningarna för att få bidrag och annat stöd har mildrats och till och med utformats som rättigheter och genom att bidragens storlek har ökat kraftig som ett resultat framför allt av löften, så kallat valflask, inför de allmänna valen, har medborgarnas känsla för skyldigheten att i första hand själva svara för sin försörjning mattats. 1930- och 1940-talens samhällsanda betraktas närmast med förakt. Det egna förstahandsansvaret har ersatts med ett förstahandsansvar för det allmänna, det vill säga stat och kommun. Med denna nya samhällsanda fungerar de på den gamla andan grundade systemen dåligt eller inte alls. Även den som inte inser detta kan lätt konstatera, att kostnaderna för systemen

hotar att helt bryta ner den offentliga ekonomin. Sjuk- och arbetslöshetsförsäkringen utgör exempel men samma sak gäller andra bidragssystem.

Man kan undra över varför ingen tar dessa problem på allvar. Ett svar är att systemen bevakas av politiskt mäktiga organisationer i den korporativistiskt organiserade verkligheten i Sverige. Ett annat svar är att politiska partier som sagt inte har förmått motstå frestelsen att inför de allmänna valen utlova flera bidrag och högre bidrag till väljarna och definitivt inte har velat äventyra valframgångar genom att i klartext tala om för väljarna hur situationen ser ut.

Men med den nya samhällsandan är det i det långa loppet ofrånkomligt att bygga om trygghetssystemen, både med hänsyn till den offentliga ekonomin men kanske i ännu högre grad med hänsyn till utvecklingen av välbefinnande och välfärd i landet. Den passivitet som den hittills förda trygghetspolitiken har lett till måste ersättas med en politik, som aktiverar medborgarna och som ger dem drivkrafter att själva ta tillvara sin inneboende verksamhetslust.

Hur denna förändring skall åstadkommas har inget entydigt svar. Förslag har förts fram på olika håll, mest av organisationer och andra organ utanför den offentliga och politiska sektorn. Dessa förslag kan inte som hittills bara nonchaleras av regering och riksdagsmajoritet utan måste studeras ingående, sammanjämkas, justeras och kompletteras.

Ett första tecken på om de styrande i Sverige inser problemen och vågar ta ansvar för göra något åt dem får vi, när resultaten av de pågående budgetförhandlingarna mellan regeringen och samarbetspartierna offentliggörs. Av vad som hittills ryktesvägen nått allmänheten kan förväntningarna dessvärre inte ställas högt.

14 september 2005

Svulstig regeringsförklaring utan framtidssyn

I en krönika den 29 juli i år skrev jag, att dagens samhällsanda är en helt annan än den samhällsanda som en gång lades till grund för de trygghetssystem som vi alltjämt har. Denna förändrade anda är en viktig förklaring till att systemen fungerar illa och utnyttjas i en utsträckning som ingen kunde ana, när systemen infördes. Jag efterlyste tecken i höstens budgetöverläggningar på att våra styrande inser detta och börjar ta ansvar för modernisering av systemen.

Mot denna bakgrund är årets regeringsförklaring ett sorgligt aktstycke. Sentimentalt och svulstigt osar förklaringens inledning av eget beröm och avslutas med en partipolitisk valappell inför nästa års allmänna val.

Däremellan påpekas, att de gemensamma resurserna växer. Den styrkepositionen skall användas, betonar regeringen. Det reser två frågor, som inte besvaras. Gentemot vem intar regeringen en styrkeposition, mot hela folket eller mot särskilda grupper i det civila samhället? Finns det någon gräns för hur mycket av de växande resurserna som skall disponeras av den offentliga sektorn? Ingen antydning av svar på frågorna görs i förklaringen.

I övrigt präglas förklaringen av löften om nya åtaganden från det offentliga sida. Höjda bostadstillägg för pensionärer, höjt stöd för anställning av arbetshandikappade och anställda i skyddat arbete, höjda barnbidrag och vidgade flerbarnstillägg, höjt underhållsstöd, förstärkt bostadsbidrag för barnfamiljer, barntillägg för studerande, höjt tak i sjukförsäkringen, högre ersättning från föräldraförsäkringen, förbättrad arbetslöshetsförsäkring, temporärt sänkt arbetsgivaravgift för ensamföretagare, praktik för arbetslösa akademiker, nya praktikplatser och lärlingsplatser, utbildningsvikariat i vården och omsorgen, plusjobb i offentlig sektor, nya högskoleplatser och platser inom den kvalificerade yrkesutbildningen, kraftigt höjda generella statsbidrag till kommunsektorn.

Vad alla dessa löften kostar skattebetalarna i ökade utgifter och minskade inkomster får vi en konkret bild av först i den budgetproposition som läggs fram i dagarna. Det enda löfte som på denna punkt ges i regeringsförklaringen är, att de ökade gemensamma resurserna inte skall användas till skattesänkningar.

Som jag befarade i min krönika den 29 juli finns det ingenting i regeringsförklaringen som antyder, att de samverkande regeringspartier har insett på vilken bräcklig grund som våra gamla trygghetssystem står. Man bygger bara vidare på ett femtio år gammalt samhällsbygge som inte längre är förankrat i den samhällsanda som präglade byggets konstruktion. Bristen på framtidssyn ger ett deprimerande intryck.

Rent patetiskt är det att höra, att Sverige skall vara världens bästa land att åldras i. Vägen dit är lång, både i fråga om omsorg och när det gäller trygghet. Och inte minst lyser synen på boendet med brist på verklighetsförankring. Den stora gruppen äldre egnahemsägare, som dåvarande finansministern Sträng betecknade som "vårt folk", nämns över huvud taget inte. Det är just denna grupp som drabbas av kombinationen kraftigt höjda taxeringsvärden och fastighetsskatt. Med låga inkomster kan de inte klara utgifterna för fastighetsskatten och förmögenhetsskatten, och de har ju inga inkomster av sitt fastighetsinnehav.

Ett annat bragelöfte är, att det skall bli lättare att få kontakt med sin vårdcentral och själv bestämma tid för återbesök eller operation. Hur långt från detta mål vi står i dag vet alla som har haft anledning att söka kontakt med sin vårdcentral. Sanningen är förmodligen att löftet praktiskt inte kan infrias inom ramen för den ålderdomliga struktur som även dagens sjukvård har.

Sammantaget tronar regeringsförklaringen på minnen från forntida dar men saknar helt visioner för den framtid som ofrånkomligen kommer att möta både politikerna och medborgarna.

12 april 2006

Felaktiga prioriteringar

I en debatt den 9 april i teveprogrammet Agenda om äldreomsorgen förklarade äldreomsorgsministern, att omsorgen kostar pengar och att regeringen måste prioritera mellan olika ändamål som den anslår pengar till. Sant nog, men vad är det egentligen som regeringen prioriterar.

Nyligen presenterade regeringen uppgörelsen med miljöpartiet och kommunisterna om vårbudgeten. Där föreslås visserligen vissa ökade insatser för de äldre. Men i förhållande till de totala kostnaderna för äldreomsorgen är det inte fråga om någon större så kallad satsning. Inte heller är det fråga om någon omprioritering. De enorma bidragsbelopp som sprids ut till personer i arbetsför ålder lämnas opåverkade. Och ingenting görs för att rätta till de strukturella fel som leder till att ungdomar och andra med bristande yrkeserfarenhet inte kommer in på arbetsmarknaden. Inför den kommande valrörelsen kan man befara, att partierna i vanlig ordning agerar fläskfabriker, där varje parti försöker paketera sitt valfläsk i så aptitliga former som möjligt för att fläsket skall tilltala just de väljare som partiet tror sig kunna rekrytera i valet. Förhandspresentationen av vårbudgeten illustrerar tydligt att det inte är omsorg om utvecklingen i landet som har styrt utformningen. Var och en av de samverkande partierna har i stället sett till att få något att erbjuda sina potentiella väljare. Eftersom de äldre kan antas rösta borgerligt i större omfattning än de unga, har det inte funnits anledning att ge de äldre högre prioritet än vad anständigheten kräver på grund av den envisa kritiken mot dagens äldreomsorg.

Alla vet att det svenska samhället lider av en rad strukturella obalanser som långsiktigt utgör hinder för en positiv utveckling. Redan en flyktig blick på utgiftsstrukturen i den offentliga sektorn ger vid handen, att de helt övervägande utgifterna består i kostnader för de enskildas försörjning, medan de relativa kostnaderna för det allmänna bästa har minskad över tiden. Dit hör bland annat kostnaderna för kommunikationer, sjukvård och tillgång på service i form av postanstalter, polisstationer och domstolar med mera, det vill säga kostna-

der som inte direkt gynnar enskilda individer och därför inte betalar sig form av röster i kommande val.

Det talas ofta om allmänintresset som ledstjärna för offentliga beslut. I verkligheten spelar allmänintresset emellertid liten roll. Politiken spelar i stället på de enskildas privata materiella intressen, vilket är naturligt så länge politiken styrs av valtaktiska motiv. Det verkar ha blivit en etablerad etik på det politiska planet, att ett oförblommerat röstfiske är väl förenligt med god demokratisk ordning och att partier som kommer till makten skall regera främst i sina egna väljares favör. Tanken att regeringar och riksdagsmajoriteter skall verka i hela folkets intresse har inte längre något fotfäste.

Med denna utveckling av politiken framstår det kanske som självklart, att prioritering bara innebär ett val mellan olika påslag på förmåner för enskilda medborgare. Men prioritering har en vidare innebörd. Det innebär också, att ineffektiva åtgärder slopas till förmån för mer ändamålsenliga åtgärder, vad man kallar omprioritering. Men förmågan att ifrågasätta det vettiga i redan fattade beslut synes saknas hos dagens aktiva politiker. Den politiska prestige lägger hinder i vägen.

Hur kommer det sig, att politiker saknar förmåga att lära av sina misstag?

18 april 2006

Vårens valbudget 2006

Det är alltid lika tröttsamt och själsdödande att läsa budgetpropositioner som presenteras ett valår. Den fiktiva verklighet som framträder i propositionerna ser radikalt annorlunda ut än den verklighet som möter oss i vardagen.

Årets ekonomiska vårproposition avviker inte från mönstret. Några miljoner här, några miljoner där, för att nödtorftigt tillfredsställa olika väljargrupper, som kan antas kvittera bidragen med sina röster i det förestående valet.

Generande enkelt och okomplicerat. Men vad gör det, så länge det fungerar som det är tänkt. Att offra den intellektuella hederligheten har ett pris, som politiker gärna betalar så länge det lönar sig.

Mot den här bakgrunden är det kanske inte så konstigt, att någon långsiktig budgetpolitik inte kan skönjas i den ekonomiska vårpropositionen. Man duttar in lite pengar här och där för att bota de mest akuta bristerna för stunden och samtidigt ge de samverkande småpartierna tillräckligt för att de skall hålla tyst och rätta in sig i ledet.

Liksom i förra höstens budgetproposition saknas varje tecken på att regeringen har någon strategisk plan för hur samhället behöver förändras för att det skall kunna möta de utmaningar som ställs, internationellt av globaliseringen och den internationella konkurrensen och nationellt av befolkningsutvecklingen och de oroväckande höga siffrorna för förtidspensionerna, sjukskrivningarna och socialhjälpen. Det intryck som propositionen ger är, att regeringen tror att statliga skattepengar är det enda som styr samhällsutvecklingen. Följaktligen synes ingenting behöva göras för att stimulera, och i varje fall inte hindra, de enskilda medborgarnas initiativkraft och naturliga strävan att kunna försörja sig själva. I stället nedvärderas den gamla arbetsmoralen - att inte behöva ligga det allmänna till last - den arbetsmoral som förde Sverige till en tätposition bland välfärdssamhällena. Den positionen har regeringen slarvat bort.

Vad vi ser i dag är en stark stat med svaga medborgare. Resultatet är ett svagt samhälle, ett samhälle som snart till lika delar består av bidragstagare och bidragsgivare. Det är en helt ohållbar situation. Det svarar dåligt mot de stolta orden om en långsiktigt hållbar utveckling.

En långsiktigsbudget värd namnet borde ta sikte på att stärka de krafter i samhället som kan skapa en utvecklingsbar bas för sysselsättning, näringslivsutveckling, egenförsörjning och självrespekt. Det gör inte den nu framlagda ekonomiska vårpropositionen

Kan vi hoppas på att ett regeringsskifte i höst ger skäl till större optimism för framtiden?

NYA BESKA DROPPAR

Om skatter

Nya Beska Droppar

22 januari 2003

Utrymme för sänkta skatter uppkommer inte automatiskt

Statsministern säger sig vara för att sänka skatterna, men först när budgeten ger utrymme för skattesänkningar. Och finansministern upprepar i vanlig ordning statsministerns ord. Nu senast gäller det arvs- och gåvoskatten. Förslaget att sänka eller rent av avskaffa dessa skatter i vissa fall bemöts positivt av statsministern men bara under förutsättning att andra skatter höjs så att statens budget inte försvagas. Denna statiska och kamerala bedömning innebär i praktiken att förslaget inte kan realiseras. Den sammanlagda skattebördan kan enligt detta synsätt aldrig lättas, den förefaller vara given av den högre makt som statsministern en gång avsåg att tjäna.

Vid den så kallade skattereformen i början av 1990-talet gjorde regeringen stort nummer av att marginalsatserna i inkomstbeskattningen sänktes. Vad man talade tyst om var att skattebaserna breddades och de indirekta skatterna höjdes på ett sätt som bäddade för kommande höjningar av skatterna. Det är precis vad som också hände vid den så kallades budgetsaneringen. Då säs höjningarna vara tillfälliga för att möta en akut situation. Men höjningarna består och verkar ha blivit sakrosankta. Så har till exempel den tillfälliga så kallade värnskatten permanentats.

Inför valet i höstas talade regeringen vitt och brett om statens starka budget och om den offentliga sektorns finansiella styrka. De vallöften som avgavs om mera bidrag och om förbättrade möjligheter för medborgarna att få bidrag gällde till övervägande del uppgifter som kommunerna är ålagda att finansiera. Regeringen kunde därför lova att de statliga skatterna inte skulle höjas. Till och med fastighetsskatten presenterades som en skattesänkning. Visserligen sänktes procentuttaget för denna skatt men sänkningen togs tillbaka med råge genom de höjda taxeringsvärdena. Och ingenting sades från regeringens sida om den kommunala ekonomin, bortsett från Stockholm, där socialdemokraterna gick till val på löftet att höja kommunalskatten.

Den skattechock som höstens mycket stora kommunala skattehöjningar innebär för medborgarna, i varje fall för dem som betalar huvuddelen av vår så kallade välfärd, kom därför som en överraskning för dem som inte är insatta i offentlig ekonomi. Alla som försökt få sjukvård i vårt land borde dock ha förstått, att den svårt misskötta vårdorganisationen skulle kräva mer pengar, eftersom ingenting har gjorts för att ersätta den föråldrade organisationen med en modern sjukvårdsstruktur.

Sanningen är ju, att det aldrig med automatik blir något utrymme i den offentliga budgeten för skattesänkningar. För att skattesänkningar skall kunna genomföras krävs aktiva politiska beslut om minskningar av de offentliga utgifterna, på samma sätt som ökningsbeslut om de offentliga utgifterna har beslutats på det politiska planet. För dagens politiker med rötter i rekordårens tankevärld är emellertid alla utgiftsminskningar av ondo och skattehöjningar för att täcka nya utgifter självklara. Om tanken om återval fördunklar deras omdöme. Därför tas även kalkylerade framtida överskott i anspråk för nya "reformer" till förmån för röststarka grupper.

Detta är förklaringen till att världens högsta skatter inte räcker till för att finansiera statens grundläggande uppgifter. Vägar, järnvägar och andra kommunikationsmedel är eftersatta, försvaret läggs successivt ner, ordning och säkerhet för medborgarna till liv och egendom nonchaleras och skolfrågorna försummas. Hela denna så kallade infrastruktur-sektor, som utgör själva förutsättningen för en välfungerande stat, ligger för fåfot. Medan politikerna vältrar sig i röstköpande löften att försörja arbetsföra men röststarka medborgare.

31 mars 2004

Farligt när beskattningen förlorar sin legitimitet

Sveriges beskattning av medborgarna är bland världens högsta. Vid åtskilliga tillfällen under efterkrigstiden har visserligen gränserna tänjts för vad medborgarna ansett sig kunna stå ut med, och skattefiffel, skattesmitning och svartarbete förekommer till och med bland dem som själva deltagit i beslut om höjda skatter. Men trots allt har beskattningen i förvånandsvärd grad ansetts i huvudsak legitim i de flesta kretsar.

Under senare år har emellertid en riksdagsmajoritet fattat en rad skattebeslut, som har fått allt fler att ifrågasätta beskattningens legitimitet. Bakgrunden till besluten är från samhällsmoralisk synpunkt förödande. Dels har de styrande politikerna generellt velat stärka sin maktställning genom att med beskattningen göra medborgarna beroende av bidrag från en ”välmenande” överhet. Taktiken har visat sig vara framgångsrik. Dels har politikerna velat gynna sina traditionella väljargrupper genom att omfördela skatter till deras förmån och till nackdel för oppositionens väljargrupper. Dels har regeringspartiets politiker gjort skatteeftergifter för småpartier för att få deras stöd för sitt fortsatta regeringsinnehav.

Någon politik i hela folkets intresse har det aldrig varit fråga om. Detta står i strid med 1 kap 2§ regeringsformen, som säger att den offentliga makten skall utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet samt att den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd skall vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten. Bestämmelsen avser alla medborgare, inte bara partibröder.

Det finns flera exempel på skattebeslut som överskrider anständighetens gränser. Bland de mest uppmärksammade är fastighetsbeskattningen. Det är obegripligt att medborgare på sin ålders höst tvingas lämna sina hem på grund av den höga fastighets- och förmögenhetsskatten. Ett annat exempel är det skattefrälse som en riksdagsmajoritet har skapat genom att undanta huvudägare i bolag, det vill säga de rikaste medborgarna i landet, från förmögenhetsskatt på

deras aktieinnehav, medan den vanlige medborgaren med några tiotal tusen kronor placerade i börsaktier måste betala förmögenhetsskatt på sitt innehav. Ett ytterligare exempel är de möjligheter som finns, och även utnyttjas, för avsuttna direktörer i storbolag med hundratals miljoner i avgångsvederlag och dylikt att helt undgå att betala förmögenhetsskatt. Den vanlige lilla medborgaren, som inte kan flytta utomlands och inte har råd att skaffa sig herrgårdar, får betala förmögenhetsskatt på sin bostad och sitt lilla sparkapital, medan de stora penningelefanterna går helt fria från skatten. Det är inte rättvist, vilken betydelse man än lägger in i ordet rättvisa.

Så framläggs nu resultatet av Egendomsskattekommitténs så kallade utredning. Den har i själva verket inte gjort någon utredning utan bara expedierat en uppgörelse mellan socialdemokraterna och dess små stödpartier miljöpartiet och det numera enligt egen definition kommunistiska vänsterpartiet. Förslaget går ut på att förmögenhetsskatten skall behållas och att en lindring av skatten skall finansieras med höjda inkomstskatter i vanliga inkomstlägen. Till och med en regeringsledamot har insett det vanvettiga i förslaget, som motiveras enbart av så kallade fördelningsskäl, något som framstår som absurt i belysning av att de rikaste alltså blir befriade från skatten.

En skattelindring kan i Sverige inte rimligen finansieras genom höjda andra skatter utan genom minskade utgifter. Skatteutredare som inte förstår, att skattesänkningar måste finansieras på budgetens utgiftssida och inte på inkomstsidan, blundar för de tillväxtproblem som landet står inför.

Det är "häftigt" att betala skatt, sa en gång ett statsråd på ren stockholmsdialekt. Frågan är om vi inte nu passerat gränsen, där beskattningen inte längre anses vara legitim och det i stället blir "häftigt" att undvika att betala skatt. Det är ett farligt läge i en så kallad välfärdsstat.

Politik fördummar, har det sagts. Man börjar undra om det inte är sant, när man följer spektaklet på skatteområdet.

23 juni 2004

Ofullbordat förslag om arvs- och gåvoskatt

”För att man skall kunna flyga, måste modet vara något större än rädslan” har någon sagt. Det illustreras, tycker jag, av Egendomsskattekommitténs förslag (SOU 2004:66) i fråga om arvs- och gåvobeskattningen.

För det första gäller arvs- och gåvoskatterna små belopp, statliga skatteinkomster på sammanlagt cirka 2,5 miljarder kronor av en statlig inkomstbudget som beräknas till bortemot 750 miljarder kronor för nästa år. För det andra har kommittén inte tagit hänsyn till Skatteverkets kostnader för att administrera skatterna. Statens nettoinkomster av arvs- och gåvoskatterna är alltså lägre än vad kommittén har redovisat. För det tredje har kommittén bara utrett hur förslaget kan finansieras på budgetens inkomstsida, dvs genom höjda andra skatter, och inte alls bedömt möjligheterna att finansiera förslaget genom minskade utgifter.

Sedan detta sagts, måste ändå medges att kommitténs förslag leder till vissa förbättringar och att arvs- och gåvobeskattningen blir något mindre tillväxthämmande än den är nu. I sina huvuddrag innebär förslaget, att fast egendom värderas till 50 procent av taxeringsvärdet och lös egendom till 50 procent av marknadsvärdet eller det noterade värdet. Ingen skillnad görs mellan aktier noterade på olika listor. Näringsstillgångar befrias från arvsskatt men tas upp till 15 procent vid gåvobeskattning. Arvsskatten slopas för föräldrar som ärver sina minderåriga barn och gåvoskatten slopas för gåvor mellan makar och sambor. Arvtagare delas in i endast två klasser mot tre för närvarande.

Enligt förslaget införs en enhetlig skattesats på 30 procent för arv och gåva. Grundavdragen vid arv höjs från 70 000 till 80 000 kronor för barn och föräldrar och från 21 000 till 25 000 kronor för övriga arvtagare. Grundavdragen vid gåva höjs från 10 000 till 25 000 kronor. I fråga om gåvor av näringsstillgångar leder förslaget till att små lotter får högre beskattning än nu, medan lotter som överstiger 1 600 000 kronor får lägre beskattning.

Den nuvarande dispensregeln för värdering av marknadsnoterade aktier och liknande värdepapper föreslås bli ändrad så, att nedsättning av skatten skall ske, när den sammantagna värdenedgången uppgår till minst 25 procent och lägst 50 000 kronor mellan dagen för skattskyldighetens inträde och dagen för Skatteverkets beslut.

Finansieringen föreslås ske på budgetens inkomstsida. Förslaget beräknas minska statens inkomster med 500 miljoner kronor. För att kompensera inkomstbortfallet skall stämpelskatten för juridiska personer vid förvärv av fast egendom höjas ytterligare, utöver tidigare förslagen höjning, till 4,8 procent.

Förslagen föreslås träda i kraft den 1 januari 2005 och gälla för dödsfall som inträffar och gåvor som lämnas från och med den dagen. Det gäller alltså för presumtiva arvlåtare att hålla sig vid liv året ut.

Även om förslaget ger smärre förbättringar, representerar det ingen helhetssyn på den svenska beskattningen och inget nytänkande i fråga om vilka faktorer som bidrar till att stimulera tillväxt i landet. Tvärtom ger förslaget intrycket, att det nuvarande skatteuttaget och den nuvarande utgiftsnivån är givna av högre makter och inte kan ändras utan något slags religiös omvändelse. Rent patetiskt är det, att kommittén letar finansiering för ett inkomstbortfall som representerar en bråkdels procent av statsbudgetens inkomster, ett belopp som utgör felräkningspengar i t ex kostnaderna för sjukfrånvaron.

Det är över huvud taget obegripligt, att kommittén har lyckats skriva ihop flera hundra sidor och använt så lång tid för att åstadkomma så obetydliga och föga tillväxtbefrämjande resultat. Förslaget är ofullbordat, en halvmesyr.

Kommitténs mod har inte räckt till för att göra den flygfärdig.

20 oktober 2004

Mans-skatt och andra fantasier

Häromdagen lyssnade jag på en debatt i TV. Sex män framförde med stort allvar argument för och emot en skatt enbart på män. Motivet för en sådan skatt skulle vara, att män har en kollektiv skuld för det våld som vissa män utövat och utövar mot kvinnor. Skatten skulle användas för att på något odefinierbart sätt kompensera kvinnor för det lidande de åsamkats genom männens våld. Det skulle alltså vara fråga om en sk specialdestinerad skatt.

Den fråga som ingen av debattörerna tog upp är, huruvida en sådan skatt skulle vara diskriminerande och därmed strida mot Sveriges internationella åtaganden och mot vår egen grundlag.

Europakonventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, som numera är svensk lag, innehåller inget direkt förbud mot diskriminering men med den lagtillämpning som Europadomstolen praktiserar – bestämmelsernas syfte väger tyngre än ordalydelsen – är det inte osannolikt att domstolen skulle komma fram till att en skatt, grundad enbart på ett köns kollektiva skuld, inte är förenlig med konventionens grunder. Däremot torde det stå klart att en lag om en sådan skatt skulle strida mot 2 kap 16 § regeringsformen. Där sägs, att lag eller annan föreskrift inte får innebära att någon medborgare missgynnas på grund av bl a kön. Därifrån görs undantag bl a om föreskriften utgör led i strävanden att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor. Det lär inte kunna hävdas, att en skatt på alla män på grund av deras kollektiva skuld mot kvinnor utgör led i rimliga jämställdhetssträvanden. En sådan lag skulle alltså vara grundlagsstridig.

Detta är den formella sidan av saken. Den materiella sidan är frågan vad var och en i praktiken bör göra för att kvinnor i alla avseenden skall bli jämställda med män i vårt samhälle. På den punkten var våra TV-debattörer tystlåtna. Det är inte förvånande.

Vad det gäller är att ändra attityder som i århundraden har präglat det svenska samhället och som stötts under av kulturella och religiösa

föreställningar. Den förändringen är en långsiktig uppgift för både män och kvinnor och inte minst för dem som bär ansvaret för utvecklingen av samhällets institutioner. Början måste göras i hemmet. Ansvaret vilar där på föräldrarna att hos barnen inpräglade flickors och pojkars lika rättigheter och skyldigheter. Också skolan måste ta sin uppfostrande uppgift på allvar. Skolan kan inte, som många hävdar i dag, vara värderingsfri. All uppfostran både i hemmet och i skolan går ju ut på att till de unga förmedla de värden som anses omistliga i samhället. Det gäller inte bara att ”verka för att demokratins idéer blir vägledande inom samhällets alla områden” som det står i 1 kap 2 § regeringsformen. Ordet demokrati är ju mångtydigt, som vi erfarit de senaste decennierna. Även de övriga etiska värderingar som grundas i den äldre generationens erfarenheter måste aktivt föras vidare. Alla, män som kvinnor, delar här ansvaret i livets olika skiften.

Till dessa etiska värden hör synen på allas lika värde, vad vi kallar jämställdhet. Den synen har utvecklats först under de senaste hundra åren, med tyngdpunkt på de senaste decennierna. Den kan ännu inte sägas genomsyra samhället. Men gradvis kan ändå en hel del förändringar märkas.

Vad erfarenheterna visar oss är att det tar lång tid att förändra attityder och att attitydförändringar inte kan åstadkommas genom lagar och andra föreskrifter. I bästa fall kan lagar bidra till att efter hand påverka attityder i önskvärd riktning. I sämsta fall skapar lagar, t ex om en mans-skatt, reaktioner som befäster gamla attityder och bara medverkar till ökade motsättningar i samhället.

Mot denna både formella och materiella bakgrund kan förslaget om en mans-skatt inte betraktas som seriöst. Kanske har det inte heller varit avsett att uppfattas så. Då borde det inte ha varit ämne för en allvarligt menad debatt i TV.

17 november 2004

Förmögenhetsskatten bör röna samma öde som arvsskatten

Motiven för att slopa arvs- och gåvoskatten har varit starka i decennier. Förra hösten beslöts, låt vara under svår regeringsvårda, att slopa den från familjesynpunkt djupt orättvisa arvsskatten för efterlevande make. Och nu slopas äntligen arvs- och gåvoskatten helt. Men det gäller för presumtiva arvlåtare, liksom förra året för makar, att hålla sig vid liv över årsskiftet. Skattefriheten gäller nämligen först om arvlåtaren avlider efter utgången av år 2004. Denna njugghet skall jämföras med hur skatter införs. Då gäller skattskyldigheten i regel från den dag regeringen anmält, att förslag till ny skatt eller skattehöjning kommer att läggas fram. En gåvogivare kan reglera när en gåva skall fullbordas. Men för en presumtiv arvlåtare blir det nu en fråga om liv eller död.

Även i fråga om förmögenhetsskatten är motiven för att slopa den sedan länge överväldigande. Den ger begränsade statliga inkomster. Den drabbar i hög grad "vanligt folk", kanske i första hand egnahemsägare, som med de ökade taxeringsvärdena på småhus lätt får betala förmögenhetsskatt på vartenda öre de har lyckats sätta undan utöver fastighetsvärdet. De skall dessutom betala höga fastighetsskatter. Orättvisan framstår som uppenbar, även med hänsyn tagen till de höjningar av fribeloppen som föreslås i årets budgetproposition.

Orättvisan förstärks av att dominerande aktieägare i bolag, alltså de riktigt rika, är befriade från förmögenhetsskatt på sina aktier. Hela den frågan är för övrigt en sorglustig historia. På grund av den höga förmögenhetsbeskattningen i Sverige flyttade de rikaste svenskarna utomlands tillsammans med sina förmögenheter. Sverige förlorade viktiga investerare. Därför infördes skattebefrielsen för att hålla dem kvar i landet. Det lyckades till viss del men på bekostnad av förmögenhetsskattens legitimitet. Ideologiskt framstår skattebefrielsen som absurd.

I årets budgetproposition säger sig regeringen nu till sist ha insett, att skattebefrielsen för de riktigt rika från rättvisesynpunkt inte var ett särskilt lyckat drag. Den leder, säger regeringen, enligt kritiken "till

olikformighet i beskattningen” och det gäller bland annat ”det förhållandet att förmögna personer slipper betala skatt för stora aktieinnehav samtidigt som småhusägare som inte har några betydande tillgångar i övrigt kan få betala förmögenhetsskatt”. Kritiken ”får i stora delar anses befogad”, framhåller regeringen. Sent skall syndar’n vakna!

Vad föreslår då regeringen? För dagen ingenting. Men i ”det fortsatta arbetet med förändringar av förmögenhetsskatten bör övervägas att slopa undantaget från skatteplikt för huvuddelägares aktier och att i stället införa ett tak för uttag av förmögenhetsskatt”. Man tar sig för pannan. Det enda man åstadkommer med ett sådant förslag är att bibehålla orättvisan men flytta skattebefrielsen mellan olika grupper rika människor. Detta kan inte på något sätt mildra kritiken mot förmögenhetsskatten som en djupt orättvis skatt, något som regeringen ju också erkänner i budgetpropositionen, låt vara i ganska inlindade ordalag. Är det miljöpartiet eller kommunisterna som regeringen inte vill stöta sig med?

Vad vi hoppas på är att dagens socialdemokrater skall bibringas den resning som präglade flertalet i den gamla uppsättningen av partiets ledare på regeringsnivån, ledare som genom egen kompetens och gott omdöme trädde fram direkt ur arbetslivet. Alltför många bär i dag den barlast som en karriär uteslutande i ett politikeryrke jämte personliga släktskaps- och vänskapsförbindelser utgör.

Det sunda bondförståndet talar nämligen för att förmögenhetsskatten självklart skall slopas.

28 september 2005

Det måste bli billigare att anlita andra

I går, den 27 september, intervjuades förre finansministern Kjell-Olof Feldt i TV 8. En fråga gällde regeringens försök att minska arbetslösheten genom att förmå arbetslösa att öka sina ansträngningar att skaffa sig jobb. Intervjuaren ställde frågan, hur en arbetslös skall bete sig när det inte finns några jobb att söka. Svaret blev, att det måste bli billigare att anlita hjälp av andra.

Därmed satte Feldt fingret på en väsentlig anledning till att det i dag inte finns tillräckligt med arbetstillfällen för att möta efterfrågan på jobb. Men det är inte bara så, att statsmakterna genom höga skatter och avgifter har gjort det alldeles för dyrt för både företag och enskilda att anlita extern arbetskraft. Det är också så, att regeringen har klassat ner olika jobb, framför allt hjälp i hemmet inomhus eller utomhus, som mindervärdiga pig- och drängjobb.

Den värdering av olika arbeten som regeringen på detta sätt ger uttryck åt bygger på en fatal felsyn på det moderna arbetslivet. Den livslånga tillvaro som piga eller dräng som regeringens synsätt uppenbarligen utgår från tillhör en förgången tid. I det moderna arbetslivet utgör jobb som hemhjälp eller "gårdskarlar" oftast genomgångsjobb som efter hand ersätts av andra sysselsättningar. På samma sätt förhåller det sig med begreppet "lågavlönad". Flera undersökningar som sträcker sig över tiden visar, att många av dem som vid en viss tidpunkt var lågavlönade efter några år befann sig i en annan och bättre inkomstsituation. En ögonblicksbild av arbetsmarknaden ger alltså en felaktig uppfattning av hur arbetssituationen utvecklas på längre sikt för de enskilda individerna.

Det statiska synsätt som är grunden för regeringens sysselsättningspolitik har deformerat arbetsmarknaden. En självklar effekt är att regeringen inte kommer att nå sitt sysselsättningspolitiska mål, som ju innebär att 80 procent av medborgarna i arbetsför ålder skall vara sysselsatta.

I första hand två förändringar är nödvändiga.

Kostnaderna för att anlita extern arbetskraft måste sänkas radikalt. I blickpunkten står då naturligtvis arbetsgivaravgifterna. För att få önskvärd effekt måste den sänkningen bli betydande. En halvering av dagens avgifter är ett rimligt mål. En sådan förändring innebär ett stort inkomstbortfall för staten. Men även denna effekt på statsbudgeten måste bedömas i ett tidsperspektiv. De minskade inkomsterna kompenseras till dels genom minskade utgifter för dem som nu får olika slags statliga bidrag i form av bland annat sjuk- och arbetslöshetsbidrag. Eftersom omställningen tar tid, får man emellertid över några år räkna med ett stopp för ytterligare utgiftsökningar och sannolikt även ökade budgetunderskott. Det är priset för den felaktiga sysselsättningspolitik som har förts under de senaste decennierna.

Nedvärderingen av vissa sysselsättningar måste upphöra. I den förvalsdebatt som nu pågår bland politikerna har frågan ställts vid upprepade tillfällen, vilka arbeten som regeringen anser vara ovärdiga, utan att frågan hittills fått något svar. Det vore kanske en uppgift för Feldt att övertyga sitt eget parti om att inga jobb inom den "vita" sektorn bör betecknas som ovärdiga. Därmed skulle han bidra till att inom det socialdemokratiska partiet mönstra ut de i 1800-talet och 1900-talets början rotade, men nu nattståndna, uppfattningarna att vissa sysselsättningar är mindre värda och därför måste motarbetas i sysselsättningspolitiken.

Att genomföra dessa förändringar skulle dessutom medverka till att kvinnor genom att anlita extern hjälp i hemmet få ökade möjligheter att engagera sig på den allmänna arbetsmarknaden. De hantverksjobb som har ersatts med "gör det själv-vågen" skulle kunna återkomma. Samtidigt skulle det omfattande svartarbete som verkar förekomma inom dessa sektorer reduceras och kanske upphöra.

22 mars 2006

Så skinnar staten sina medborgare

Sedan länge pågår i Sverige en debatt om den mycket höga beskattningen av medborgarna och särskilt den tunga beskattningen av arbete. Ofta glöms viktiga delar av beskattningen bort eller döljs medvetet. Det gäller arbetsgivaravgifterna, som till stora delar är ren skatt. Det gäller också punktbeskattningen av olika varor och tjänster och inte minst momsen, som utgår inte bara på varors pris utan också på de punktskatter som varorna är belagda med. Ett gott exempel utgör energibeskattningen, som just i dag står i blickpunkten för debatten denna kalla vinter.

Men det är ett annat förhållande som är aktuellt att uppmärksamma i skattedebatten. Det gäller de rapporter som vi matas med dagligen om de statliga bolagens vinster och om de betydande utdelningar som staten får från bolagen. Staten har alltså ett finansiellt intresse av att bolagen visar höga vinster. De vinsterna görs i stor utsträckning på medborgarnas bekostnad. I stället för att sänka sina priser låter bolagen allmänheten betala omotiverat höga priser för bolagens produkter. I själva verket innebär detta en särbeskattning av dem som utnyttjar produkterna.

Talande exempel på denna dolda beskattning tillhandahåller bland andra Vattenfall, Posten och Systembolaget. Exemplet Vattenfall är så mycket mer anmärkningsvärt som bolaget genom sin dominerande ställning är prisledande och därför genom att sänka sina priser kunde åstadkomma en generell sänkning av elpriserna. I stället tillåts elpriserna att stiga kraftigt utan att regeringen reagerar, förståeligt nog eftersom de höga priserna ökar bolagets vinster och därmed även den utdelning staten får. För postens del visar sig överprissättningen i att posten kan satsa två miljarder kronor på att förstatliga ett större privat företag. Vad gäller Systembolaget tenderar avvägningen mellan vinstintresset och folkhälsan att väga över till vinstintressets fördel på grund av vinsternas betydelse för statskassan.

Finurligheten när det gäller att föra medborgarna bakom ljuset är följaktligen stor. Här skulle behövas klarspråk, så att alla får klart för sig i vilken utsträckning staten tar i anspråk resultatet av medborgarnas ansträngningar. Skattesystemet i alla dess beskattningsformer bli inte mer komplicerat, om man identifierar varje form för sig, än att kunskapen om systemet skulle kunna ingå i undervisningen i varje fall på gymnasienivå. Från demokratisk synpunkt borde det vara en angelägen fråga just i valtider. För många spelar skatterna, vid sidan av arbetslösheten, en stor roll för valet mellan partierna. Inte minst kunskap om de dolda skatterna behöver ökas.

För inte så länge sedan stod de direkta skatterna och marginalskatte-erna i centrum för debatten. Den stora skatteomläggningen i början av 1990-talet löste temporärt en del av dessa problem. I dag har andra skatter mer än väl kompenserat för det skattetapp som omläggningen kortsiktigt medförde. I verkligheten har staten aldrig tidigare skinnat medborgarna på så mycket pengar som i dag. Överprissättningen i de statiga bolagen är bara det senaste tillskottet till skattefloran, Vad blir nästa snilledrag från finansdepartementets akademiska snillen?

I dag läser vi i tidningen om hur Storbritanniens premiärminister och Sveriges statsminister förbrödrar sig och lovar stödja varann. Det ger ett egendomligt intryck. New labour i Storbritannien för i själva verket en politik som mer påminner om moderaternas i Sverige än om socialdemokraternas. Bara namnet är någorlunda gemensamt, bortsett från att vi i Sverige inte har några nya socialdemokrater.

”Driv oss samman med gisselslag, och blåaste vår skall knoppas” skrev Heidenstam på sin tid. Den våren verkar låta vänta på sig, liksom den vår i naturen som vi inte än kan skymta.

Om arbetslöshet, sysselsättning och konkurrens

16 september 2002

Arbetslösheten, sjukskrivningarna och sysselsättningen

Under den nyss avslutade valrörelsen har politikerna bollat med procenttal för arbetslösheten, sjukskrivningarna och sysselsättningen. Men ingen har velat förklara hur dessa siffror hänger samman och beror av varandra. När vi nu är tillbaka i verkligheten finns det skäl att försöka klargöra sambanden.

Både korttids- och långtidssjukskrivna räknas statistiskt som sysselsatta. Ersätts en sjukskriven anställd med en arbetslös räknas både den sjukskrivne och den tidigare arbetslöse som sysselsatta. Det innebär, att när en arbetsgivare anställer en arbetslös som ersättare för en sjukskriven, så minskar arbetslösheten och ökar sysselsättningen. Omvänt, om den sjukskrivne återkommer i arbete, blir ersättaren åter arbetslös och icke sysselsatt. Antalet sjukskrivna, antalet arbetslösa och antalet sysselsatta är alltså kommuniserande kärl.

Detta fick vi en illustration av i början på 1990-talet. Införandet av karens och sänkning av sjukersättningsnivån ledde till en drastisk nedgång av sjuktalen. Antalet sjukskrivna sjönk kraftigt. Som en följd friställdes kadrar av personer som anställdes för att kompensera den dagliga sjukfrånvaron. Till dels på grund härav steg arbetslösheten radikalt och sysselsättningen minskade. Den tidigare höga sjukfrånvaron hade följaktligen bidragit till både en låg arbetslöshet och en hög sysselsättning.

Sambandet innebär således, att höga sjukskrivningstal minskar arbetslösheten och ökar sysselsättningen, medan låga sjukskrivningstal ökar arbetslösheten och minskar sysselsättningen.

Mot den här bakgrunden måste man ställa sig tveksam till det seriösa i politikernas vallöften att genom insatser inriktade på ohälsotal minska sjukskrivningarna och samtidigt behålla låga arbetslöshetstal och öka sysselsättningen. Dessutom saknar många kommuner intresse att hålla arbetslösheten nere, eftersom höga arbetslöshetstal bidrar till höga kommunala utjämningsbidrag.

Den enda vägen att samtidigt nå låga sjukskrivningstal, låg arbetslöshet och ökade sysselsättningstal är genom ökad tillväxt. När nu valrörelsens utopiska löften har klingat ut och ersatts med den grå verkligheten, måste huvuduppgiften för en ny regering vara att på allt sätt främja och stimulera tillväxt, om man på allvar samtidigt vill minska sjukfrånvaron och nå de arbetslöshets- och sysselsättningsmål som har utlovats.

Förhoppningen är att årets budgetproposition blir en näringspolitisk budget för tillväxt. Och tillväxten måste främst komma i den privata sektorn. Sker expansionen huvudsakligen i den offentliga sektorn är risken stor att den nödvändiga tillväxten i samhällsekonomin uteblir och att den ömtåliga balans man har lyckats skapa i den offentliga ekonomin raderas.

28 januari 2004

Arbetsgivaravgifterna motverkar sysselsättningsmålet

Regeringen har satt upp målet att minst 80 procent av befolkningen i arbetsför ålder skall ha sysselsättning år 2004. Uppenbarligen kommer detta mål inte att uppnås. Det har flera orsaker.

Naturligtvis har konjunkturläget och strukturomvandlingen betydelse för dagens och morgondagens sysselsättning i Sverige. Och just därför kunde man vänta sig att regeringen skulle ta initiativ till åtgärder som underlättade och stimulerade anställningar framför allt i privat sektor. Förslag till sådana åtgärder har lagts fram i skilda sammanhang. Men alla förslag har blankt avvisats av regeringen och dess stödpartier. I stället har regeringen tagit fasta på förslag som flyttar över kostnader för sjukfrånvaron från staten till företagen. Ingen hänsyn har tagits till att det är de offentliga bidragssystemen som medverkar till de höga sjuktalen.

Ett annat viktigt hinder för ökad sysselsättning är de lagstadgade arbetsgivaravgifterna. De första avgifterna infördes år 1955 och uppgick till 1,5 procent. De avsåg sjuk- och yrkesskadeförsäkringen. År 1960 infördes ATP-avgiften på 1,9 procent. Den totala avgiften var då alltså 3,4 procent. Efter hand har sedan arbetsgivaravgifter utnyttjats för att finansiera en rad andra offentliga utgifter, bland annat den dåvarande folkpensioneringen, delpension, arbetsskador, arbetarskydd, lönegaranti och barnomsorg. Även en ren löneskatt har inbakats i avgifterna. I dag utgår de lagstadgade arbetsgivaravgifterna med 32,82 procent. Därtill kommer en särskild löneskatt på pensionärers löner med 24,26 procent.

Det framstår som ganska självklart, att dessa höga avgifter, utöver den anställdes lön, jämte det vidgade ansvar som arbetsgivare tvingas ta för anställdas sjukfrånvaro utgör en effektiv broms på arbetsgivares vilja att nyanställa och ett effektivt medel att genom uppsägningar minska arbetsgivares kostnader.

Orsaken till regeringars förkärlek för att kalla utnyttjande av statens beskattningsrätt för avgifter i stället för skatt står säkerligen att

finna i en underskattning av medborgarnas förstånd. Politiker tycks tro, att medborgarna inte inser att fråga är om skatter eller att de i varje fall inte förstår att det ytterst är de själva som drabbas av skatten.

Men varken arbetsgivare eller anställda låter sig luras. Resultatet är uppsägningar och nyanställningsstopp från arbetsgiversidan och svartarbete från de arbetssökandes sida. De politiska målen är skrivna i vatten.

För att stimulera sysselsättningen krävs att politikerna tar initiativ som syftar till att fler skall komma i arbete. En sådan åtgärd är att sänka de lagstadgade arbetsgivaravgifterna. Men då duger det inte att justera avgifterna med någon tiondels procent. Sänkningen måste bli rejäl, så att den ger en tydlig signal om viljan att nå sysselsättningsmålet. Sedan femton år tillbaka har jag och många med mig yrkat på en halvering av avgifterna. Det ställer förstås krav på reduktion av de statliga utgifterna. Men rikspolitikerna har inte ens bekvämat sig att seriöst räkna på framlagda förslag till hur inkomstminskningen skulle kunna kompenseras på utgiftssidan.

Så går åren med ständiga bekymmer över hur den offentliga ekonomin framöver skall kunna möta ökade kostnader för bland annat en åldrande befolkning samtidigt som allt färre arbetar och betalar skatt. Regeringen förefaller handlingsförlamad. Men någon automatisk lösning på problemet finns inte. Politikerna har orsakat problemen och måste nu frigöra sig från ideologiska låsningar för att kunna ta sitt ansvar för landet och dess medborgare. Det gäller både de utgifter som de höga sjuktagen genererar och de inkomster som förloras genom den höga beskattningen av arbete.

19 februari 2004

Pseudodebatt om arbetskraftens friare rörlighet inom EU

Under de senaste veckorna har vi hört en upprörd debatt om "social turism" och liknande faror, som vi riskerar utsättas för när ett antal tidigare östländer blir medlemmar i EU. Riskerna sägs bestå i att arbetskraft från dessa länder söker sig till vårt land med det huvudsakliga syftet att komma i åtnjutande av våra sociala förmåner. Men debatten har en felaktig inriktning. Problemen har mycket större räckvidd. Det som förvånar är att alla hittills synes ha blundat för problemen, inte minst de svenska politiker som ivrigt gick i spetsen för östutvidgningen under det svenska ordförandeskapet.

EU består efter den senaste utvidgningen per den 1 maj 2004 av tjugofem stater som har och har haft mycket varierande utveckling. Utvecklingen i de olika staterna betingas av skilda historiska och politiska skäl. Tidsmässigt kan olika länders utvecklingsnivå antas skilja sig åt med tiotals år. Även länder som i och för sig är högt utvecklade företer stora skillnader i politisk och ekonomisk struktur. Mixen av statsekonomi och marknadsekonomi är till exempel varierande i olika delar av Europa, vilket påverkar graden av känslighet för störningar och möjligheterna att styra ekonomin.

EU har emellertid på en rad områden satt upp för hela unionen generella och bindande regler i ämnen som tidigare har reglerats på nationell nivå. Sannolikt har tanken varit att medlemsländerna omgående skall vilja och kunna anpassa sig till reglerna. Den tanken är orealistisk. Redan vid den första ekonomiska påfrestningen visade det sig som väntat, att inte ens de största medlemsländerna av nationellt politiska skäl förmådde leva upp till statuterna i den så kallade stabilitetspakten. Motsvarande avvikelser från EUs regler kommer vi att få bevittna även på de sociala, arbetsmarknadspolitiska, konkurrenspolitiska och invandringspolitiska områdena. Till och med reglerna om det fria utbytet av varor utsätts som bekant för prövningar med hänsyn till

nationella mål i fråga om alkoholpolitik, folkhälsopolitik, regionalpolitik och kommunalpolitik.

Den verklighet som vi kommer att möta under många år framöver är därför hur olika samhällsstrukturer inom det utvidgade EU skall kunna anpassas till varandra. Det är ett positivt budskap för bland andra de forna östländerna, som kan se fram mot stöd för att höja sina ambitioner i fråga om skilda politikområden. Men samtidigt är det ett negativt budskap för länder som liksom Sverige har skapat trygghetssystem som täcker nästan alla skeden i livet men som samtidigt kräver mycket höga offentliga utgifter. Det synes ställt utom tvivel, att de västeuropeiska socialstaterna efter hand måste sänka sina ambitioner för att minska skillnaderna och därmed spänningarna mot de nya medlemsländerna och även mot vissa av de gamla medlemsländerna.

Alternativet är att med EUs gemensamma resurser snabbt höja nivåerna i de nya länderna. Vad det har kostat EU hittills i fråga om vissa av de gamla medlemmarna talar mot att detta är ett realistiskt alternativ.

För Sveriges del måste vi alltså räkna med sänkta ambitioner på en rad områden, bland annat beträffande arbetslöshets-, sjuk- och pensionsförsäkringar, socialhjälp, lönenivåer, anställningsskydd och fackligt inflytande, i förlängningen kanske till och med Sveriges nationalklenod, skatterna. En tröst kan vara att vi redan med hänsyn till möjligheterna att långsiktigt finansiera de nuvarande socialsystemen sannolikt tvingas att i varje fall frysa dem för att rädda vad som räddas kan av de ambitioner som har varit grunden för systemen.

Låt oss därför försöka se hela problembilden och sluta ondgöra oss över de mest spektakulära problemen. Och vi bör kanske komma ihåg, med vilken entusiasm Sveriges politiker för något år sedan förespråkade EUs östutvidgning. "Tänk efter före" är en god men ofta förbisedd levnadsregel.

7 april 2004

Finansiering av sänkta arbetsgivaravgifter

Kravet på en halvering av de lagstadgade arbetsgivaravgifterna ingår i ett program för en total sanering av den offentliga sektorns inkomst- och utgiftsstruktur över en tioårsperiod. I vilken takt och i vilken ordning en så omfattande reform kan genomföras beror av en rad omständigheter, bland annat konjunkturerna, utvecklingen inom EU, balansen i statens och kommunernas budgetar samt inte minst de politiska majoritetsförhållandena och insikterna och modet hos de politiska partierna. Därför är det ganska meningslöst att i förväg för hela tioårsperioden utarbeta ett program för genomförandeperioden.

För att man skall få en konkret bild av hur en reduktion av arbetsgivaravgifterna kan börja genomföras är det trots allt möjligt att ge ett exempel, låt vara att även det exemplifierade genomförandet kräver politisk självdisciplin.

Väljer man till exempel att halvera de lagstadgade arbetsgivaravgifterna över en sexårsperiod, blir det årliga inkomstbortfallet för staten cirka 20 miljarder kronor. Kommunerna slipper samtidigt avgifter för den egna personalen på i runt tal sju miljarder kronor per år. Med detta belopp kan de statliga kommunbidragen minskas. Återstår för staten att finansiera omkring 13 miljarder kronor, vilket inte är mer än vad regeringen i år föreslår som tillskott till arbetsmarknadsstyrelsen och kommunerna. Självklart bör finansieringen av detta inkomstbortfall ske på den statliga budgetens utgiftssida.

Vad man då har anledning att granska är kostnaderna för sjukförsäkringen och förtidspensioneringen, som redan av andra skäl är föremål för uppmärksamhet på grund av ett kraftigt överutnyttjande. En rimlig åtgärd är att återföra ersättningsnivån till de 75 procent som gällde en stor del av 1990-talet. Den åtgärden skulle minska statens utgifter med minst sju miljarder kronor. En motsvarande reducering av ersättningsnivån i arbetslöshetsförsäkringen minskar utgifterna med omkring tre miljarder kronor.

Återstår att finansiera omkring tre miljarder kronor. Halveras bidragen till organisationer ger det ett utgiftsbortfall på detta belopp. Därmed skulle första årets sänkning av arbetsgivaravgifterna vara fullt finansierad.

För de följande fem åren måste inkomstbortfallet kompenseras genom fortsatta utgiftsminskningar. Den kommunala utgiftsminskningen gäller hela perioden, varför sänkningen av kommunbidragen kan fortsätta. Hur kvarstående inkomstminskning på 13 miljarder kronor per år skall finansieras beror bland annat på vilka effekter reduceringen av bidragsnivåerna i det första steget får. Kanske leder reduceringen till minskat utnyttjande av förmånssystemen, vilket även av andra skäl är nödvändigt. Kanske ökar sysselsättningen, något som är det huvudsakliga syftet med sänkningen av arbetsgivaravgifterna och borde vara ett centralt tema i pågående tillväxtsamtal. Sådana förändringar minskar kostnaderna för dessa bidragssystem utöver de direkta effekterna av sänkta ersättningsnivåer. Tänkbart är också att ett eller flera av trygghetssystemets delar reformeras enligt förslagen i boken För Sverige - på tiden (MOU 1999:1).

Vilka åtgärder på utgiftssidan som blir nödvändiga får emellertid bedömas på grundval av den ekonomiska och politiska situationen varje år.

Varken statens inkomster eller statens utgifter är heliga, vilket man kunde tro när man hör finansministern och andra kommentera olika skatteförslag. Tvärtom kommer den ekonomiska utvecklingen i Sverige att kräva stora omprövningar. Och, som jag har sagt i annat sammanhang, den fortsatta utvecklingen av det europeiska samarbetet kommer att tvinga fram smärtsamma förändringar av de svenska trygghetssystemen. Vilka upprörda känslor det kommer att väcka har vi de senaste veckorna fått en försmak av. Likafullt blir förändringarna ofrånkomliga.

30 mars 2005

Nya jobb bör ges högre prioritet än arbetslöshet

Både statministern och finansministern har satt upp kamp mot arbetslösheten som regeringens främsta mål. I enlighet med denna målsättning ser de arbetsmarknadsstyrelsen som sitt främsta instrument för att nå målet, och det är nya pengar till AMS som antas realisera målet. AMS kan emellertid bara hjälpa till att minska den öppna arbetslösheten genom att föra över öppet arbetslösa till vad som med en eufemism kallas åtgärder. Men bristen på arbete för alla utan riktigt arbete förblir lika stor. Inte heller andra politiska konstgrepp skapar fler jobb utan döljer bara arbetslösheten.

Vad som behövs är naturligtvis nya jobb på marknader som inte existerar i dag. Under många år har politiker och fackliga organisationer avsiktligt medverkat till att nedvärdera olika typer av arbeten och genom beskattning och avgifter sett till att marknaderna för sådana jobb raderats ut. Det har de gjort fastän alla är medvetna om att det är nya jobb som förebygger arbetslöshet. Arbetslöshetsbidrag och så kallade åtgärder försöker bara lindra den sjuka som brist på jobb utgör.

En orsak till att regeringen prioriterar kampen mot arbetslöshet på bekostnad av åtgärder för att släppa fram nya jobb är uppenbarligen, att det inte ger omedelbara röstvinster att öppna nya marknader för jobb och att en sådan inriktning av politiken dessutom möter ideologiska hinder i form av pigdebatt och andra lättköpta ideologiska skenargument. En annan orsak är att regeringen för att behålla regeringsmakten tvingas tillmötesgå kortsiktiga krav från sina stödpartier, som inte bär regeringsansvar för effekterna av kraven. Så länge politiken faller efter för sådana populistiska uppfattningar är minskad arbetslöshet ett illusoriskt mål.

Till arbetsmarknader som avsiktligt har avvecklats hör bland andra hushållsnära tjänster, hantverkstjänster i den enskilda sektorn och tjänster inom vård och omsorg. En restaurering av marknaden för hushållsnära tjänster föreslogs redan för ett decennium sedan men avvisades av regeringen som ett återinförande av systemet med pigor (varför inte

drängar?). Att hushållsnära tjänster tillfälligt kan utnyttjas av unga människor för att komma in på den reguljära arbetsmarknaden och få inkomster i stället för att gå till bidragsberoende blundade man för. Bara beteckningen pigor ansågs tillräckligt för att avvisa förslaget. Moms, arbetsgivaravgifter och medverkan i skatteförvaltningen avhåller enskilda från att utnyttja hantverkarens tjänster. "Gör det själv" har blivit ett riktmärke för de flesta, med fuskarbeten inom fastighetsreparationer, elinstallationer och området för vatten och avlopp som resultat.

Den senaste abnormiteten på arbetsmarknaden är försöken att med förbudslagstiftning sätta stopp för en kvantitativ och kvalitativ utveckling av sjukvårdsmarknaden, sannolikt med förlust av åtskilliga jobb som effekt.

Det börjar stå alltmer klart, att de svenska befintliga storföretagen inte kommer att generera särskilt många nya jobb, om ens några. Skall arbetslösheten kunna bekämpas, måste alltså nya och nygamla arbetsmarknader åter öppnas. Det kräver i sin tur att skatte- och andra hinder undanröjs. Man kan till och med hävda, att det skulle vara samhällsekonomiskt lönsamt att helt befria till exempel hushållsnära tjänster från skatt eller arbetsgivaravgifter. För de offentliga budgeterna skulle ökade anställningar där innebära minskade utgifter för arbetslöshetsbidrag och socialhjälp utan att nuvarande offentliga inkomster reduceras.

Regeringens fältrop "kamp mot arbetslösheten" framstår i belysning av dagens politik som lika innehållslöst och vilseledande som Sveriges televisions försök att med en ganska löjlig annonskompanj inbilla oss att företaget står fritt från statsmakten.

2 maj 2005

Långt kvar till regeringens sysselsättningsmål

Regeringens mål är att höja den reguljära sysselsättningen till 80 procent av befolkningen i åldern 20 - 64 år. Sysselsättningsgraden är en bättre indikator på välbefinnande än arbetslöshetstalen, eftersom dessa kan manipuleras och har manipulerats, bland annat genom överföringar till förtidspension och genom en oklar gräns mellan arbetslöshet och sjukskrivning.

Sysselsättningsgraden beräknas i år uppgå till 77 procent. Låt oss se närmare på vad regeringen föreslår i årets ekonomiska vårproposition för att målet skall kunna nås.

Den enda konkreta åtgärden är, att regeringen tillsätter en särskild expertgrupp med uppdrag att göra analyser och ta fram förslag om hur utbudet av arbetskraft kan öka, särskilt bland unga, svenskar med utländsk bakgrund och äldre. Ingenting sägs om var detta ökade utbud av arbetskraft skall kunna finna sysselsättning.

Inga uttalanden görs om hur nya arbetsmarknader skulle kunna öppnas för att bereda jobb åt det växande utbud av arbetskraft som väl väntas bli resultatet av expertgruppens arbete. Det enda som föreslås är, att generella statsbidrag, sysselsättningsstöd och riktade bidrag till kommunsektorn skall öka med tolv miljarder kronor. Samtidigt sägs emellertid att kommunerna skall använda ökade resurser till att höja lönenivån i kvinnodominerande yrken. Dessutom medför ökade anställningar i offentlig sektor visserligen ökade skatteintäkter men nettoeffekten är ökade kommunala kostnader.

Kanske hoppas regeringen att sysselsättningsökningen skall komma i den privata sektorn. Men utvecklingen där beror av flera faktorer, bland annat teknik- och kostnadsutvecklingen och utvecklingen på avsättningsmarknaderna. Ökad användning av IT-teknik och andra tekniker leder till minskat behov av arbetskraft, något som påskyndas av de höga kostnaderna i Sverige för anställda, kostnader som ytterligare ökas genom att arbetsgivarna fått vidgat ekonomiskt ansvar för sjukfrånvaron. Det generellt högre kostnadsläget i Sverige jämfört med

framför allt de nya EU-länderna leder naturligt nog till att särskilt arbetskraftsintensiv verksamhet i ökad utsträckning flyttar till dessa länder för att de svenska företagen skall kunna priskonkurrera på avsättningsmarknaderna.

I den offentliga debatten har bland andra LO och Konjunkturinstitutet på sistone hävdats, att en sänkning av Riksbankens reporänta med en halv procent skulle minska det privata sparandet, öka konsumtionen och därigenom ge underlag för företagen att öka sina investeringar och därmed också sysselsättningen. Det är ett substanslöst och önskebetonat resonemang. Eventuellt ökad konsumtion kan lika väl komma att rikta sig mot de billigare importprodukterna och alltså gå de inhemska företagen förbi. Det är bara i tekniska ekonomiska modeller som en sådan på räntesänkning grundad orsakskedja fungerar, i synnerhet som utgångspunkten är en redan historiskt låg räntenivå. Med den utgångspunkten skulle en ytterligare räntesänkning i sig inte påverka företagens investeringsvilja.

EU:s utvidgning till ett antal låglöneländer i förening med regeringens ovilja att ens diskutera möjligheterna att öppna nya sysselsättningsmarknader har alltså försatt Sverige i en prekär situation i fråga om både sysselsättningen och arbetslösheten. Vårens ekonomiska proposition ger inte någon antydning om att regeringen inser detta och än mindre hur den för närvarande låsta situationen skulle kunna lösas upp. Eller är det så, att regeringen redan har gett slaget förlorat?

Det som är gjort kan nu inte göras o gjort. Låt vara, att östutvidgningen av EU är ett fredsprojekt. Men från ekonomisk synpunkt har utvidgningen skapat långsiktiga problem, som borde ha beaktats redan innan beslutet om utvidgningen fattades. Nu får vi dessvärre leva med de krav på skyddsåtgärder som har förts fram i flera länder, bland annat i Sverige, och som framdeles med säkerhet kommer att beröra flertalet samarbetsområden inom unionen.

Slutsatsen är, att det är ett hopplöst företag att inom en ekonomisk union med fri rörlighet av personer, varor och tjänster föra samman länder på helt skilda löne- och andra ekonomiska nivåer.

24 augusti 2005

Vitesföreläggande i mål om offentlig upphandling

Enligt Europeiska rådets rättsmedelsdirektiv, som är bindande för medlemsstaterna, skall dessa se till att införa bestämmelser, som garanterar att granskningsorganens beslut verkligen åtgärs. Direktiven är bindande för Sverige. Granskningsorganen är i Sverige förvaltningsdomstolarna, dvs länsrätt, kammarrätt och regeringsrätten.

I den svenska upphandlingslagen har rättsmedelsdirektivens krav kommit till uttryck endast genom att domstolen vid vite får förbjuda en upphandlande enhet att fortsätta en upphandling i strid mot domstolens beslut att upphandlingen skall göras om eller att den får avslutas först sedan rättelse har skett. Denna regel gäller dock endast upphandlingar inom den så kallade försörjningssektorn, det vill säga vatten-, energi-, transport- och telekommunikationssektorerna. I övriga upphandlingsmål kan domstolarna inte förena sina avgöranden med vite.

Enligt uttalande av Justitieombudsmannen är beslutsfattande i upphandlingsärenden inte att anse som myndighetsutövning i brottsbalkens mening. Det innebär att sådant beslutsfattande inte omfattas av brottsbalkens bestämmelser om tjänstefel, som gäller bara vid myndighetsutövning.

Svensk rätt saknar alltså rättsmedel som kan garantera, att förvaltningsdomstolarnas avgöranden i andra upphandlingsmål än sådana som är hänförliga till försörjningssektorn blir åtgädda.

Den oberoende expertgruppen Konkurrenskommissionen har under de tolv år som gruppen har verkat uppmärksammat ett antal fall då framför allt kommunala förvaltningar och företag har underlåtit att rätta sig efter förvaltningsdomstolarnas förordnanden och domar. Med anledning härav och med hänvisning till ett antal konstaterade fall av sådant domstolstrots har gruppen hos Europeiska kommissionen begärt en granskning av huruvida Sverige fullt ut kan anses ha efterkommit gällande rättsmedelsdirektiv.

För egen del anser gruppen, att en första åtgärd borde vara, att utvidga den nuvarande begränsade möjligheten att förena domstolsavgöranden i upphandlingsmål med vite. Den möjligheten finns ju redan inom försörjningssektorn. Att utvidga denna möjlighet skulle därför inte innebära någon nyhet inom upphandlingsrätten.

Vitesförelägganden kommer emellertid att riktas mot den upphandlande enhet som har underlåtit att följa domstolens avgörande och, om det utdöms, ekonomiskt drabba berörd kommun eller annan upphandlande enhet. För att effektivisera garantierna mot domstolstrots bör härutöver övervägas om inte också personligt ansvar bör drabba den eller dem som ansvarar för att domstolens avgörande inte följs.

Det kan råda olika uppfattningar om, huruvida beslutsfattande i upphandlingsärenden är myndighetsutövning enligt brottsbalken eller ej. Något domstolsavgörande i frågan synes inte finnas. Tills vidare får vi därför nöja oss med att utgå från Justitieombudsmannens uttalande i frågan. Det innebär, att domstolstrots i upphandlingsärenden inte kan föranleda straff enligt brottsbalkens regler om tjänstefel.

En annan väg är att införa en särskild lag om straff för trots mot förvaltningsdomstolarnas avgöranden. En sådan lag behöver inte begränsas till upphandlingsmål utan även kunna tillämpas vid sidosättande av förvaltningsdomstolarnas avgöranden i andra mål, i första hand kommunalmål. Därigenom skulle den särskilda lagen bli ett effektivt medel att främja konkurrensen i allmänhet, det vill säga inte bara garantera konkurrens i upphandlingssituationer utan även förhindra snedvridning av konkurrensen genom överträdelse av bland annat kommunallagens regler om gränserna för den kommunala kompetensen och förbud för stöd till enskilda företag. Med en särskild lag kan ansvar utkrävas inte bara av kommunala nämndledamöter och tjänstemän utan också av befattningshavare i kommunala företag.

Med här förordade författningsändringar torde Sverige komma att väl uppfylla kraven enligt Europeiska rådets rättsmedelsdirektiv.

31 augusti 2005

Förvirrat om fusk

I TV-programmet Agenda söndagen den 28 augusti intervjuades socialministern om fusk med våra trygghetssystem. Hennes svar var helt förskräckliga. Man förvånas över hur en människa så fullständigt kan offra sitt anseende, både som person och som företrädare för en regering.

Utgångspunkten för intervjun var ett uttalande i direktiven för den så kallade fuskdelegationen, där det sägs att fusket inom trygghetssystemen är omfattande. Mot detta ställdes en rad uttalanden från regeringens sida, bland annat av statsministern, att fusket är marginellt och inget som kräver några särskilda åtgärder. Den fråga som intervjuaren ville ha besvarad var, om regeringen nu har kommit fram till en annan uppfattning och vad den i så fall grundar sig på.

På denna raka fråga fick han inget svar från socialministern. I stället ägnade hon sig åt en massa svammel om enskilda fall och framhöll bland annat, dessutom felaktigt, att hennes parti minsann alltid hade motarbetat fusk och att det för regeringen var viktigt att bekämpa fusk även om det rör sig bara om enstaka fall. Hon förklarade inte, varför regeringen i en sådan situation behövde tillsättas en hel delegation. Och, som sagt, svar på frågan vad uttrycket ”omfattande” fusk i direktiven grundade sig på gav hon inte. Det var verkligen att bita huvudet av skam.

Det torde vara en ganska vanlig mening bland folk, att fusk med bidrag förekommer i icke obetydlig omfattning. Bakgrunden är att kostnaderna för bidragssystemen, framför allt sjukförsäkringen, har vuxit kraftigt under 1990-talets senare år och 2000-talets inledande år trots att hälsotillståndet generellt sett i Sverige är bättre än i flertalet jämförbara länder.

Hur omfattande fusket är råder det emellertid skilda åsikter om. Olika utredningar i frågan har gett olika resultat. En ny utredning väntas bli presenterad om någon månad. Med hänsyn till dagens oklarhet om fuskets omfattning är det i hög grad befogat att fråga sig, på vilket underlag regeringen baserat sitt uttalande i direktiven till fusk-

delegationen, att fusket är omfattande. Det kan möjligen vara så, att socialministern inte har uppmärksammat uttalandet, när direktiven fastställdes, och att hon nu pressas av statsministern, som uttalat sig i annan riktning, att på alla sätt krångla sig ur denna knipa. Man kan knappast säga att hon gjorde det med hedern i behåll i söndagens intervju.

Fusk kan ha många former. Redan år 1998 bedömde dåvarande Riksrevisionsverket i en rapport, att åtminstone 11-14 procent av befolkningen mellan 18 och 74 år hade arbetat svart under år 1997. Verket beräknade, att detta medfört ett skattebortfall på 20-40 miljarder kronor. Dock framgår inte, i vad mån de som arbetat svart samtidigt fått bidrag från sjuk- eller arbetslöshetsförsäkringen.

Hur som helst: Det är angeläget att vi efter år av opreciserade yttranden om fusket får en objektiv och dokumenterad bild av hur omfattande fusket är. Visar det sig att omfattningen är stor, bör olika vägar att motverka fusket prövas i regeringens fuskdelegation. Visar sig fusket vara obetydligt, är det lika angeläget att vi får en förklaring till hur ett av Europas friskaste folk i en högkonjunktur kan ha så höga bidragskostnader för bland annat sjukfrånvaro och arbetslöshet.

Man skall vara försiktig med orden, har någon sagt. Hur sant det är har socialministern handgripligt nu fått lära sig. Den erfarenheten kan lämpligen alla de politiker ta till sig som kommer att agera i den valrörelse inför nästa års allmänna val som redan synes ha inletts.

26 oktober 2005

Många hinder mot nyanställningar

I regeringens kamp mot den höga arbetslösheten och ambitionen att nå det uppsatta sysselsättningsmålet knyts förhoppningarna främst till att en förbättrad konjunktur så småningom skall öka företagens nyanställningar. Hittills har förhoppningarna inte infriats. Samtidigt beklagar sig fackliga företrädare över att en allt större del av dem som faktiskt är sysselsatta har tidsbegränsade projektanställningar i stället för permanenta tillsvidareanställningar.

Det finns flera förklaringar till att företag inte nyanställer och till att man vid behov av medarbetare väljer projektanställning eller annan tidsbegränsad anställningsform och inte tillsvidareanställning.

Förklaringarna är väsentligen oberoende av konjunkturförloppet.

En första förklaring är lagen om anställningsskydd (LAS). Den kan synas vara väl motiverad för den som har fått en tillsvidareanställning. Men lagens tillämpning gör det i praktiken omöjligt för företagaren att bli av med personer som visat sig klart olämpliga för sin uppgift. Därför väljer företagaren av ren självbevarelsedrift att använda inte permanenta utan tidsbegränsade anställningsformer eller rent av att utnyttja bemanningsföretag. Lagen gynnar ensidigt de redan anställda.

För den som söker fast anställning är lagen alltså ett hinder. Vad lagstiftaren har försummat är att göra en analys av förutsättningarna för en rimlig avvägning mellan företagarens, de redan anställdas och de arbetssökandes intressen.

Regeringen och riksdagen har vidare gjort det ytterst kostsamt att anställa. Bortsett från en med ideliga intervjuer och förhandlingar omständlig anställningsprocess, ådrar sig företagaren skyldighet att betala, inte bara lön och arbetsgivaravgifter, utan också sjuklön för de första två veckornas sjukfrånvaro och nu senast en del av sjukförsäkringskostnaden för lång tid därefter. För företagare med en eller ett fåtal anställda blir dessa kostnader många gånger en alltför tung börda för företaget. Det är naivt att tro att företagare trots dessa förhållanden

skall våga anställa. Lika blåögt är det att föreställa sig, att en temporär statlig subvention skall förbättra företagarens kalkyl.

En annan viktig faktor är, att regeringen och riksdagsmajoriteten ser med misstänksamhet på framför allt småföretagare och hittills inte har visat någon vilja att underlätta deras situation. Det senaste exemplet på avogheten mot småföretagare är förmögenhetsbeskattning hos ägaren av det fria kapitalet i företagarens aktiebolag. Enligt vanliga regler kommer tillväxt i bolagets kapital till uttryck i värdet på aktierna. Men aktierna i onoterade aktier är undantagna från förmögenhetsbeskattning och ingår inte i skattebasen för förmögenhetsskatt. En regering som på detta sätt ställer sig på krigsfot mot småföretagare har naturligtvis förlorat deras tilltro och därmed deras lojalitet.

Därtill kommer, att regeringen genom förmögenhetsskatten har drivit kapital ut ur landet och på så sätt försvårat finansiering av småföretagens tillväxt med stöd av privata riskpengar. Bankerna utgör inget alternativ, eftersom de kräver att företagare skall satsa allt vad de äger för att få låna till sin expansion.

En ytterligare förklaring till den bristande sysselsättningen är, att medelstora och stora företag i stor utsträckning flyttar sin produktion till låglöneländer eller förlägger sin expansion dit. Det reser frågan hur företagsklimatet egentligen är i Sverige. Under alla förhållanden är det ett välgrundat antagande, att en framtida högkonjunktur inte i märkbar utsträckning kommer att öka sysselsättningen (eller minska arbetslösheten som det numera är vanligt att uttrycka saken). Till detta kommer förstås den fortgående rationalisering som sker i de kvarstannande företagen för att öka eller i varje fall bibehålla deras konkurrenskraft. Och rationaliseringen resulterar för det mesta i personalminskningar.

Om statsmakterna inte tar itu med dessa problem och dessutom öppnar nya arbetsmarknader, som den hittills förda politiken har stängt eller raserat, kommer politikerna knappast att nå vare sig en reell sänkning av arbetslösheten eller det uppsatta sysselsättningsmålet.

15 mars 2006

Otidsenlig syn på deltidsarbete

I sitt betänkande "Stärkt rätt till heltidsanställning" (SOU:2005:105) föreslår Heltidsutredningen en lagstadgad rätt till heltidsanställning vid nyanställningar. Förslaget avstyrks av en rad remissinstanser.

Mest anmärkningsvärt är att förslaget helt avstyrks av Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS). Styrelsen betonar, att deltidsanställningar och visstidsanställningar utgör en stor andel av de anställningar som står till buds för de arbetslösa som är anmälda hos arbetsförmedlingen. Genomförs förslaget kommer det att innebära ökade svårigheter för de arbetslösa att etablera sig på arbetsmarknaden. Det gäller särskilt ungdomar. De löper störst risk att drabbas negativt, eftersom deltids- och timanställningar utgör en växande andel av ungdomarnas ingångsjobb på marknaden.

Enligt yttrandet från AMS utgjorde under år 2005 deltids- och timanställningar 35 procent av alla anställningar. För ungdomar under 25 år var andelen ännu högre, nästan 45 procent. För kvinnornas del var andelen 57 procent.

Trots denna reaktion från den i första hand ansvariga myndigheten och trots de siffror myndigheten presenterat har den ansvarige ministern uttalat sig om förslaget i positiva ordalag. Han företräder uppenbarligen den föråldrade syn på arbetsmarknadens struktur som sedan länge dominerat tänkandet inom LO. Man kan bara spekulera om motiven för att både LO och ministern saknar förankring i dagens verklighet.

Som många redan har påpekat och som också torde vara grunden för AMS:s remissyttrande är den moderna arbetsmarknaden mer dynamisk än den arbetsmarknad som präglade 1970-talet. De deltids- och korttidsanställningar och för övrigt även de låglöneanställningar som framför allt ungdomar är hänvisade till i dag är i regel inga livstidsanställningar, vilket den infekterade debatten om "pigjobb" ger uttryck för. Både arbetskvaliteten och löneförhållandena ändras, ofta radikalt, om man följer utvecklingen över ett antal år, något som utredningar

har visat. Dagens deltidsanställda vid daghem eller fritidshem kan efter några år vara minister. Gårdagens livstidsanställda trotjänare med låg lön lär knappast alls existera i dag.

Det sägs, att politiker lever i sin egen värld och inte lyssnar på röster från verkligheten. Är det denna inställning som förklarar den envishet med vilken de styrande håller fast vid sin möjligen ideologiskt förankrade syn på arbetsmarknaden och i synnerhet på sitt ansvar för den höga arbetslösheten. AMS har fått mycken kritik över åren. Men i den här frågan finns det all anledning för regeringen att lyssna uppmärksam på vad AMS har att säga. Särskilt som det i år är ett valår med en valrörelse som av allt att döma kommer att domineras av den hittills misslyckade kampen mot arbetslösheten.

NYA BESKA DROPPAR

**Om småföretagande,
fåmansföretagande
och annat företagande**

3 september 2003

Företagsklimatet och folkomröstningen

Inför folkomröstningen om EMU har både ja-sidan och nej-sidan fört fram olika argument i frågan, hur en anslutning till EMU skulle påverka företagsklimatet i Sverige, positivt eller negativt. Det är svårt att förstå argumenten. Bara den omständigheten att Sverige byter till en större valuta kan över huvud taget inte påverka det svenska företagsklimatet. Det är andra och internt svenska förhållanden som bestämmer detta klimat.

Det är alltså inte valet av valuta som styr bedömningen av om företagsklimatet är gott eller dåligt. Det avgörande för den frågan är den syn politikerna i det egna landet har på företagande och företagare. Där finns det i Sverige en klar skillnad mellan politikens syn på stora och små företag.

Historiskt har socialdemokratin alltid favoriserat de stora företagen. Som ett led i urvalet av det bästa företaget har det företag som har kunnat krossa sina konkurrenter och stått som herre på täppan ansetts vara mest "samhällsnyttigt". Följaktligen har monopolföretag vuxit sig starkare i Sverige än i flertalet andra länder. Denna utveckling har främjats och förstärkts genom oheliga allianser mellan företag, centrala myndigheter och departement, så kallade järntrianglar. För dessa gynnade företag kan nog företagsklimatet i Sverige framstå som gott.

Småföretag har genomgående betraktats som potentiella skattesmitare. Denna politikernas syn har förstärkts av de fackliga organisationerna i deras strävan att göra alla till löntagare och därmed öka antalet medlemmar i organisationerna. Små egna företagare, så kallade småskuttar, betraktas som osolidariska gentemot det stora löntagarkollektivet. I linje med denna inställning har svenska regeringar på allt sätt sökt göra det besvärligt för de mindre företagen. Ofta nämns de omfattande administrativa reglerna, som utgör en tung börda särskilt för småföretagen. Till det kommer de särregler som staten har lagt på fåmansföretagen för att hindra småföretagare både att få en rimlig ersättning för sitt arbete i företagen och att få en kompensation för den

personliga risk som småföretagaren löper i jämförelse med ägare av stora företag.

I valtider har politiker ofta betonat värdet för landet av de många små företagen och avgivit löften om förbättringar i alla här nämnda avseenden. Någon har till och med kallat småföretagarna för nationens hjältar. I regeringsställning har samma politiker inte lagt två strån i kors för att infria löftena. Två exempel. En näringsminister, som berömde sig av att vara särskilt småföretagsvänlig lovade avregleringar och inrättade den så kallade Simplex-gruppen för att åstadkomma konkreta avregleringar. Men gruppen fick inte hans stöd och misslyckades följaktligen med sin uppgift. I en budgetproposition för flera år sedan lovade finansministern lättnader i den hårda beskattningen av fåmansföretagen och en utredning gjordes som lämnade sina förslag för något år sedan. Ännu har inget hänt ock kommer sannolikt inte att hända med nuvarande regeringsunderlag.

Det är förhållanden av den här arten i kombination med den rigorösa beskattningen av arbete och personliga inkomster som präglar ett lands företagsklimat. Allt tal om att ett byte av valuta skulle förbättra eller försämma företagsklimatet i Sverige är därför nonsens.

Det är vår egen nationella politik och ingenting annat som är avgörande för om landet har ett gott eller dåligt företagsklimat, vare sig vi handlar med kronor eller euro. Utan en ändrad attityd från den svenska regeringens sida kan i varje fall småföretagarna inte vänta sig ett företagsklimat, som bättre stämmer överens med den allmänna uppfattningen att småföretagen utgör basen för det framtida välståndet i Sverige.

1 oktober 2003

Den 4 oktober är företagarnas dag

För tjugo år sedan, den 4 oktober, demonstrerade företagarna i Sverige mot fondsocialismen. Sedan löntagarfonderna sedermera avskaffats har detta datum generellt kommit att bli företagarnas dag. Dagen manifesteras sedan år 1991 genom att stiftelsen Den Nya Valfärden årligen ger ut tidningen "4 oktober för entreprenörskap". Tidningen delas ut kostnadsfritt till företagare, journalister, offentliga beslutsfattare med flera i en upplaga på bortemot 300 000 exemplar.

Två huvudteman präglar årets tidning: företagarklimatet och de lagstadgade arbetsgivaravgifterna. Trots regeringen upprepade mantra att företagarklimatet i Sverige är gott, visar opinionsundersökningar och andra uttalanden från företagare att det återstår mycket att förändra, innan Sverige får ett rimligt gott företagarklimat. Årets budgetproposition inger inte heller några förhoppningar om förbättringar inom den närmaste tiden. En fortsatt kamp behövs. Om detta handlar bland annat ledaren i tidningen. Den av stiftelsen initierade Företagarombudsmannen redovisar exempel på hur utsatt företagares ställning kan vara inför både lagstiftningen och myndigheters tillämpning av lagarna.

En väsentlig sänkning av de lagstadgade arbetsgivaravgifterna har alltsedan tidningens start varit ett ledmotiv i tidningen. Så är det även i år. På nytt förs därför kravet fram på en halvering av dessa avgifter, från nästan 33 procent till 16 procent. Det bör ske i anslutning till en radikal reformering av statsbudgetens utgiftssida och kan av det skälet inte genomföras i ett steg. Men målet måste läggas fast. Förslaget i året budgetproposition att avgifterna skall sänkas med 0,12 procent framstår i detta perspektiv som rent löjligt.

Arbetet i den av stiftelsen sammankallade oberoende expertgruppen Konkurrenskommissionen får liksom tidigare år ett stort utrymme i tidningen. Kommissionen har vid nästa årsskifte verkat i tio år. Den har blivit en etablerad institution i Sverige och har nu också fått internationell uppmärksamhet. En delegation från OECD (Organisationen för ekonomisk samverkan och utveckling) i Paris som besökte Fi-

nansdepartementet i juni i år hade på delegationens uttryckliga begäran ett möte med kommissionen för att göra sig underrättad om erfarenheterna av kommissionens verksamhet. I tidningen redovisas vidare ett antal konkreta avgöranden av kommissionen under året. Det är framför allt kommunala upphandlingar och kommuners snedvridning av konkurrensen genom överträdelser av den egna kompetensen som har stått i blickpunkten.

Bland mycket annat uppmärksammar tidningen till sist, att tankesmedjan Den Nya Valfärden i år fyller femton år. Enligt många uttalanden i tidningen har Den Nya Valfärden varit ett salt i samhällsdebatten och skapat respekt hos alla dem som inte av ideologiska skäl avstått från att ta del av de böcker och rapporter som stiftelsen har gett ut.

30 juli 2004

Tröttsam politisk vår och sommar

Detta första halvår 2004 har präglats av en sliten och tröttande politisk retorik.

Man blir så trött av att höra talet om att Sverige skall få ett företagsklimat av världsklass. Alla vet visserligen att storföretagen kan räkna med politikernas välvilja men att små och medelstora företag betraktas med misstro och mestadels ses som potentiella skattesmitare. För dessa företag, som utgör bas för framtidens stora företag, finns ingen plats i politikens finrum. De diskriminerande 3:12-reglerna lär i huvudsak bestå.

Trött blir man också av pladdret om tillväxt. Inget har hittills gjorts för att förbättra förutsättningarna för tillväxt eller att på annat sätt stimulera tillväxten i Sverige. Tillväxt skapas inte av att ett barn lär sig cykla, vilket statsministern tycks tro. Med den utgångspunkten lär vi få vänta på att vårt land skall stoppa tillbakagången och bli ett tillväxtland. På den här punkten är vi dock i gott sällskap med EU, vars storstilade deklarationer om EU som framtidens tillväxtregion i världen i dag framstår som naiva och helt orealistiska.

Lika tröttsamt är skolteoretikernas löften om att skapa världens bästa skola. Utan att hemfalla åt ett vanemässigt klagande på det svenska utbildningsväsendet måste man ändå hålla sig på jorden och konstatera, att den svenska skolan och utbildningsväsendet i övrigt befinner sig mycket långt från de fagra löftena från de politiska talarstolarna.

Uppgivet trött känner man sig också av försvarspolitikernas framtidsvyer om ett modernt och slagkraftigt försvar, grundat på modern teknik och utan behov av de årliga värnpliktskullarna. Fan tro´t, sa relingen. Sverige har ju stora svårigheter att ens uppfylla kravet på svenska insatser i EU-gemensamma militära operationer.

Inte minst tröttsam är sommarens debatt om den otidsenliga förmögenhetsskatten. När nu LO som vanligt "ställt sig i vägen" för utvecklingen och gjort tummen ner för varje förändring av förmögenhetsskatten, lär den sittande regeringen inte ha modet att göra något åt

denna orättvisa skatt, grundad på en föråldrad ideologi, som i dag framstår som rent infantil.

Med en trött axelryckning bevittnar vi i dagarna den stora rymningen från en svensk "säkerhetsanstalt". Men låt oss dra en barmhärtighetens slöja över detta pyramidala kriminalpolitiska misslyckande.

När skall svensk politik vakna och få liv och framtidstro?

18 augusti 2004

Offentliga sektorn och förtroendet

Förtroendekommissionen har lagt fram sitt slutbetänkande "Näringslivet och förtroendet" (SOU 2004:47). Där definieras begreppet "den sociala fällan" som en situation där successivt allt fler av dem, som vill hålla överenskommelser, betala sina skatter etc, börjar misstänka att många eller alla andra i systemet inte gör så och därför själva börjar bryta mot spelets regler. Verkligheten är värre än så. Den offentliga politiken gynnar avsiktligt vissa medborgare och missgynnar andra. Men förtroendet för den offentliga sektorn har Förtroendekommissionen inte haft till uppgift att utreda.

Skattesystemet utgör det främsta exemplet, vilket är allvarligt eftersom skatterna styr praktiskt allt handlande i högskattelandet Sverige. De rikaste slipper förmögenhetsskatt på sina aktier, medan de vanliga medborgarna betalar skatten på sina små tillgångar. De som lyckats spara till ett eget hem betalar både fastighetsskatt och förmögenhetsskatt på sitt hem, medan de rikaste blir godsägare och då kan minimera sin skatt. Små felaktigheter i den vanlige medborgarens deklarationer beivras med straffavgifter och åtal, medan svindlerier i storföretag ofta förblir obeivrade. Småföretagare beskattas drakoniskt, medan storföretag bereds rika möjligheter att genom avsättningar och på andra sätt minska sina skatter. Sammantaget ser många skattesystemet som djupt orättvist. Detsamma gäller det kommunala skatteutjämnningssystemet, som i dag på det stora hela kan sägas sakna legitimitet.

Den omtalade girigheten i de privata storföretagens ledningar har efter hand fått sin motsvarighet på den offentliga sidan, framför allt inom de statliga och kommunala bolagen men även inom förvaltningen. Avgångsvederlag på flera tiotal miljoner förekommer. Lönerna höjs mer än genomsnittet i samhället. Olika förmånssystem överutnyttjas oförblommerat även av riksdagens ledamöter. Något etiskt ledarskap eller några etiska förebilder inom offentlig sektor lyser med sin frånvaro.

Den politiska majoriteten har sedan mycket länge systematiskt gynnat storföretag och missgynnat småföretag. Resultatet är att flera marknader domineras av ett eller ett fåtal stora företag, medan tillväxten av små och medelstora företag är svag. Det har lett till en bristande konkurrens i Sverige, något som utgör en väsentlig förklaring till att prisläget, bland annat på livsmedel, är betydligt högre i Sverige än i jämförbara länder. Denna på längre sikt felaktiga politik är inte ägnad att skapa förtroende för den politiska ledningen i landet.

Inte minst kommunalpolitiken har bidragit till att radera förtroendet för den offentliga sektorn. Från konkurrenssynpunkt kan kommunerna snarast betraktas som laglöst land. Gällande begränsningar av den kommunala kompetensen överträds medvetet, och möjligheter saknas att få rättelse på överträdelserna. Kommunala upphandlingar är i stor omfattning olagliga och underkänns av domstolarna. Men det finns inga lagliga vägar att tvinga kommunerna att rätta sig efter lagarna och domstolsavgörandena, trots att EU kräver att sådana möjligheter skall finnas. Den arroganta attityd som många kommuner visar i dessa frågor gör det inte sannolikt, att kommunerna utan tvångsmedel kan förmas att följa lagar och domstolsbeslut.

På senare tid har EU börjat intressera sig för svensk stöd- och subventionspolitik. Den politiken har bland annat bidragit till att rubba konkurrensen på olika marknader och dessutom utgjort ett hinder för den strukturomvandling som ständigt måste äga rum i ett modernt och internationaliserat samhälle. De felbedömningar som riksdag och regering har gjort i dessa avseenden skapar inte förtroende.

Redan dessa få exempel på missförhållanden i den offentliga sektorn visa på behovet att utreda, hur förtroendet för denna sektor och dess aktörer kan återupprättas och stärkas. I ett så genomreglerat samhälle som det svenska, med regler som styr alla funktioner i samhället och till och med alla skeden i medborgarnas liv, är det långt viktigare än i näringslivet, att samhällets ledning och institutioner omfattas av medborgarnas förtroende. Alternativet är ett samhälle präglad av mygel och fiffel, ett samhälle där det anses godtagbart att såvitt möjligt manipulera gällande regler (t ex svartarbete, svart arbetskraft, svart hemshjälp etc).

Tyvärr utvecklas det svenska samhället allt mer i den riktningen. Men det är väl inte ett sådant samhälle som vi vill ha. Vi vill väl ha ett samhälle, där ledning och institutioner omfattas av vårt förtroende, ett samhälle som vi anser vara i rimlig mån rättvist.

2 november 2005

Regeringens fobi beträffande fåmansbolag består

För drygt tre år sedan (19 juni 2002) kommenterade jag den s k 3:12-utredningens förslag till reformerade regler för fåmansbolagen. Förslaget, som bara marginellt förbättrade situationen för fåmansföretagare och då endast för de stora fåmansbolagen, förkastades genast av statsministern. När nu regeringen till slut lägger fram en proposition i frågan, vidhåller regeringen sin negativa syn på fåmansbolagen, särskilt de små fåmansbolagen. Näringsministern har förlorat striden med finansministern.

Låt mig först citera 3.12-utredningen. Den betonar, att självständigt företagande uppmuntras från näringspolitiskt håll och att det därför framstår som motsägelsefullt att de som antar den utmaning som företagande innebär inte skall få del av de fördelar som finns med att bedriva verksamhet i bolagsform. Däremot får de bära alla nackdelar i form av bristande anställningsskydd, oreglerad arbetstid, semester på egen bekostnad, ingen lönegaranti, svag arbetslöshetsförsäkring och sjukförsäkring, personligt ekonomiskt ansvar för bolagets förpliktelser samt omfattande oavlönat administrativt biträde åt staten i fråga om arbetsgivaravgifter och skatteuppbörd. Någon kompensation för företagarrisken utgår inte.

När regeringen i ett pressmeddelande patetiskt bröstar sig över, att det förslag som läggs fram i propositionen innebär en "satsning" på fåmansföretagen med en miljard kronor, ger den en helt felaktig bild av förslagets effekter. Ta förslaget, att cirka 65 000 kronor alltid skall kunna tas ut som kapitalbeskattad inkomst. Det förslaget neutraliseras av att dagens skattefrihet för viss utdelning tas bort och av att kapitalvinst vid försäljning av bolaget i princip skall beskattas som inkomst av tjänst i sin helhet och inte som nu delas upp på inkomst av kapital och inkomst av tjänst.

Vidare: Utbetalda löner i företaget skall ges ökad tyngd vid beräkningen av den inkomst som skall kapitalbeskattas. Förslaget i denna del kan utnyttjas av fåmansföretag med många anställda och bara om

ägaren tar ut en rejäl lön för egen del. Dessa förutsättningar föreligger inte i ett mycket stort antal fåmansföretag med få eller inga anställda. Likafullt bär även de alla de nackdelar som företagandet innebär. Det är alltför tydligt, att det inte är fåmansföretagen i allmänhet som förslaget tar sikte på utan de stora fåmansföretagen med många anställda. Det är också dessa fåmansföretag som regeringen redan har gynnat genom att befria deras ägare från förmögenhetsskatt.

Det enda positiva som förslaget innehåller är, att den sk klyvningsrättan höjs och att skattesatsen för kapitalinkomster sänks. Å andra sidan är lagförslaget så snårigt skrivet att den vanlige företagaren inte har en chans att förstå texten.

Regeringens bevekelsegrunder för förslaget har uppenbart att göra med påtryckningar från LO. Det är den organisationen som traditionellt har motsatt sig att anställda, inte minst inom bostadsbyggandet, slutar sin anställning för att starta eget i liten skala och därigenom få en möjlighet att om de lyckas med verksamheten få ett bättre utfall än lönen som anställd.

Frågan är dock, om inte regeringen biter sig själv i svansen. Om många anställda slutar och startar eget, blir anställningar lediga för dem som i dag är arbetslösa. En del arbetslösa skulle kanske också starta eget, om förutsättningarna var mer gynnsamma. Men dessa möjligheter att öka sysselsättningen i landet och därmed minska arbetslösheten tar regeringen inte vara på. Är regeringen så cynisk att den kallt räknar med att inför nästa års val ha en tillräckligt hög arbetslöshet för att kunna falla tillbaka på sin självbild, att det bara är socialdemokraterna som vill och kan bekämpa arbetslösheten. I själva verket är det inte arbetslösheten som måste bekämpas, utan sysselsättningstillfällena som måste skapas, och framför allt sysselsättningstillfällen i den privata sektorn.

Man kan ha olika konspirationsteorier om regeringens motiv. Men ett är säkert. Förlorarna är i slutänden inte bara de mindre fåmansbolagen utan framför allt de som inte har sysselsättning.

15 mars 2006

Motsägelsefullt om företagsklimatet

I en undersökning av företagsklimatet i Sverige som SKOP genomfört i februari 2006 på uppdrag av stiftelsen Den Nya Valfärden, visar det sig att 48 procent av allmänheten anser att företagsklimatet i Sverige är ogynnsamt eller mycket ogynnsamt. Endast 19 procent finner företagsklimatet gynnsamt eller mycket gynnsamt. Utfallet stämmer dåligt med regeringens ideliga förklaringar, att vi har ett gott företagsklimat i Sverige. Vad kan förklaringen vara till dessa motsägelsefulla resultat?

En första förklaring är att regeringen historiskt har gynnat de stora företagen. Motivet har varit, att konkurrensen skulle leda fram till det bästa företaget i branschen. Detta företag skulle få legalt eller faktiskt monopol. I enlighet med dessa tankegångar har regeringens intresse under hela efterkrigstiden varit inriktat på samverkan med de stora företagen. Det har visat sig på många sätt. Så var det till exempel storföretagen som gynnades av investeringsfonderna på 1960-talet. Del av vinsten kunde skattefritt sättas av till fonder, som när de användes för ändamål som regeringen godkände inte behövde återföras till beskattning. För de små och medelstora företagen hade dessa möjligheter till skattefri avsättning ringa betydelse. Även det statliga exportstödet har främst varit till fördel för storföretagen.

En andra förklaring är, att det myckna talet från regeringens sida om att satsa på de mindre företagen knappast resulterat i några konkreta åtgärder. Regelkrånglet har det talats en hel del om men inte heller där har något nämnvärt gjorts. Tvärtom visar olika undersökningar att krånglet sannolikt har ökat. Och de beryktade så kallade 3:12-reglerna har trots ideliga krav visserligen gjorts om men med effekter huvudsakligen för de stora fåmansbolagen. För de små fåmansbolagen är de snåriga nya reglerna näst intill obegripliga. Skall de följas krävs hjälp av dyra experter, kostnader som lätt överstiger vinsterna.

Till detta kommer, att regeringen effektivt har stoppat efterfrågan på tjänster inom hantverksyrken och andra tjänster som regeringen

tydiligen har funnit mindre värda. Det har skett genom lager av olika skatter som gjort tjänsterna alltför dyra för att kunna efterfrågas av andra än de mer förmögna. Parallellt har regeringen stängt möjligheterna att privat utföra tjänster inom sjukvården och motarbetat sådan tjänster inom stora delar av den sociala sektorn. Just på dessa områden skulle det annars finnas en stor marknad för små och medelstora företag.

Symptomatiskt är regeringens negativa inställning till så kallade hushållsnära tjänster. Det återspeglar en syn på sådana tjänster som närmast hör 1800-talet till, då vi hade trotjänare och trotjänarinnor som levde hela sitt liv som tjänstefolk. I dag är tjänsterna mestadels genomgångstjänster för att få in en fot på arbetsmarknaden eller på vägen till mer kvalificerade jobb. Många unga har erfarenheter som regeringen borde lyssna på.

Av dessa förhållanden kan man dra en del slutsatser beträffande SKOP:s undersökning. Medan regeringen lutar sig mot storföretagen i sin bedömning av företagsklimatet har SKOP ställt sina frågor till ett slumpmässigt urval draget ur befolkningsregistret. Svenska folket har alltså i stor utsträckning en annan syn på klimatet än regeringen. Det visar sig också i svaret på frågan, om man skall förbättra företagsklimatet även om det kan leda till att företagare tjänar mer pengar. Här svarar 74 procent ja, absolut, eller ja, kanske. Det återspeglar det förhållandet, att många småföretagare inte får tillräckligt stora vinster för att få kompensation för sitt risktagande eller ens för sin arbetsinsats.

Skall det verkligen behövas ett regeringsskifte för att statsmakterna skall ändra sin negativa inställning till de mindre företagen? Det är ju de företagen som inte bara i retoriken utan också i realiteten långsiktigt skapar basen för den ekonomiska utvecklingen i Sverige och inte minst för sysselsättningen.

3 maj 2006

Språket är nyckeln till arbetsmarknaden

”Årans och hjältarnas språk, hur manligt och ädelt du rör dig”, skrev Esaias Tegnér på sin tid i götisismens nationella anda. Det är inte så vi ser på språket i dag. Vi har en mer praktisk och materiell syn i allmänhet och på språket i synnerhet. För många är till exempel engelska ett mer användbart språk än svenska. Men fortfarande dominerar svenskan helt på den svenska arbetsmarknaden.

Att kunna tala språket i det land där man bor är självklart nödvändigt för att man skall kunna få kontakt med och utbyta informationer med befolkningen i det landet. Alternativet är isolering och utanförskap. Lika viktigt är att kunna läsa och förstå det skrivna språket. Arbetsinstruktioner är mestadels skrivna på landets språk, liksom trafikinstruktioner, varningar av olika slag, doseringsanvisningar på mediciner, lagar och andra föreskrifter och inte minst valprogram och andra politiska dokument.

De här frågorna debatterades i TV i går den 2 maj med särskild inriktning på språkutbildning för invandrare. Debatten fördes mellan en ansvarig minister och en språkforskare. Oenigheten var stor, både i fråga om kvaliteten på undervisningen i svenska för invandrare och beträffande behovet för det allmänna att svara för undervisning i invandrades ursprungsspråk. Språkforskaren betonade särskilt det svenska språkets och den svenska litteraturens betydelse för de ”nya” svenskarnas förståelse för den svenska kulturen och dess utveckling.

Varför tar jag upp dessa frågor i ett sammanhang som främst skall behandla företagande?

Svaret är att språkundervisning i svenska för invandrare är den kanske viktigaste förutsättningen för att invandrare skall få fotfäste på den svenska arbetsmarknaden. I praktiken är det för de allra flesta inte fråga om val mellan integration och assimilation eller någon annan ideologiskt färgad teknisk term utan om det vardagliga problemet att få jobb. Det hjälper inte att inrätta olika ombudsmän för att hålla tummen på ögat på arbetsgivare. För den private arbetsgivaren liksom för den egna

företagaren är det viktigt att den som arbetar i verksamheten förstår arbetarskyddsinstruktioner och andra arbetsföreskrifter eller kan hålla kontakt med kunder och leverantörer. För den offentlige arbetsgivaren är förmågan att språkligt kunna hålla kontakter med allmänheten än viktigare. Att kunna tala, skriva och förstå svenska är i de flesta situationer om inte ett måste så i varje fall en klar fördel.

I denna belysning blir det obegripligt, att stora resurser av allmänna medel läggs ner på undervisning i invandrares hemspråk i stället för att koncentreras på en gedigen utbildning och träning i svenska. Det allmännas ansvar bör vara att invandrare, som kommer hit för att bo och arbeta här, får de nödvändiga förutsättningarna för detta. Det svenska språket är en av grundförutsättningarna. De mer romantiskt betonade önskningarna hos en del invandrargrupper att hålla kontakten med sitt ursprungsspråk bör de, om önskningarna är seriösa, tillgodose genom egna insatser i hemmen eller i enskilt organiserade former.

Den som betraktar denna inställning som invandrarfientlig har inte förstått, att verkligheten är mer trivial än den politiska retoriken ger intryck av. Att inte kunna försörja sig och sin familj, att behöva ödmjuka sig, eller till och med förödmjukas, i kontakter med olika bidragsgivare, är självklart lika förnedrande för invandrare som för infödda svenskar. Att öka insatserna i undervisning och språkträning i svenska språket på bekostnad av allmänna insatser i hemspråksundervisning är en viktig åtgärd för att bereda invandrare tillträde till den svenska arbetsmarknaden och därmed också för att ge invandrare tillbaka den självkänsla, som många har förlorat av åratals arbetslöshet men som är fundamental för att invandraren skall uppfatta sig som en likvärdig medlem av det svenska samhället.

Om kommunal verksamhet

6 november 2002

Kommunernas ekonomiska misslyckanden

Dagligen läser vi i tidningarna att många kommuner och landsting höjer skatterna rejält. Det sas inte mycket om det i den nyligen avslutade valrörelsen. Nu är det ju fyra år till nästa allmänna val. Förhoppningen är väl hos de skattehöjande kommunerna att höjningarna skall var glömda till det valet. Och inget är så kort som det politiska minnet, både hos väljarna och de valda.

Hur kan det komma sig att kommuner och landsting inte klarar sin ekonomi med de redan skyhöga kommunalskatterna? Ett svar är att staten har lagt fler och fler uppgifter på kommunerna utan att de har fått ekonomisk kompensation för att finansiera dessa uppgifter. Ett annat svar är att många kommuner genom det statligt beslutade utjämnningssystemet tvingas att finansiera andra kommuners verksamhet. Båda svaren har visst fog för sig. Men det är inte hela sanningen.

Sanningen är i stället att många kommuner allmänt sett är ekonomiskt misskötta. Många av dem får bidrag genom utjämnningssystemet. Kommunpolitiker har inte lärt sig att rätta mun efter matsäcken.

De trampar på i gamla fotspår utan att ägna någon uppmärksamhet åt att ändrade samhällsförhållanden ställer krav på förändringar av den kommunala verksamheten.

För att konkretisera dessa allmänna uttalanden vill jag ge några exempel på hur politiker både på kommunala planet och riksplanet ägnar sig mer åt testuggande än åt bedömningar av hur medborgarna kan få ut mer, kvantitativt och kvalitativt, av de skatter de betalar.

Det mest anmärkningsvärda exemplet är sjukvården. Alla känner till svårigheterna att få kontakt med primärvården och alla som inte är akutfall vet att de måste köa långa, ofta plågsamma tider för att få den vård de behöver. Det enda botemedel som den politiska fantasin kan finna är att tillföra sjukvården mer pengar. För att få mer pengar höjer politikerna skatterna. Goda pengar kastas efter dåliga. Ty grundproblemet är inte bristen på pengar utan att sjukvården är felaktigt organiserad, har felaktig struktur. Indelningen i ett tjugotal landsting

motverkar flexibilitet, leder till överinvesteringar i vissa landsting och underinvesteringar i andra, skapar en övertung och ineffektiv administration och tvingar genom sjukvårdsmonopolet in personalen i en tvångströja.

Ofta använda argument för att behålla dagens ineffektiva sjukvård är att "vårdbehovet och inte plånboken" skall styra vården och att "det inte skall gå att tjäna pengar på medborgarnas ohälsa". Argumenten är okunniga och enfaldiga. De förslag till förnyad struktur som har lagts fram hittills, bland annat i MOU 1994:1 (HSF-modellen), bygger på att vårdbehovet skall vara styrande, att vården som nu skall finansieras med skattemedel och att vårdkvaliteten skall vara konkurrensmedlet. Det kräver en ideologisk blindhet att säga nej till en bättre och billigare sjukvård därför att verksamheten kan ge vinst.

Motsvarande argument användes för tjugo år sedan för att stoppa privat barnomsorg. I dag skulle barnomsorgen råka in i en värre kris än den vi har, om det inte fanns privata barnstugor. Detsamma gäller privata initiativ inom skolan.

En del kommuner har börjat upphandla delar av bland annat äldreomsorgen på den privata marknaden. Resultatet är ibland nedslående. Orsaken är oftast att de kommunala upphandlarna inte har erforderlig kompetens att ställa adekvata villkor i upphandlingsunderlaget. Man vet helt enkelt inte vad man vill ha. Det ger misstanken, att den kommunala personalen i stor utsträckning har felaktig kompetens för att leda verksamheten, vare sig den sker i egen eller annans regi. För övrigt kan detta problem mestadels lösas genom att kommunen inför det så kallade kundvalssystemet, där de äldre själva har möjlighet att bestämma vem som skall ge omsorgen.

Ett annat område där staten och kommunerna får göra sällskap i skamvrån är de kommunala bostadsbolagen. Här tvingas skattebetalarna att bekosta både byggande och rivning av bolagens hyreshus. Hur mycket av skattebetalarnas surt förvärvade pengar som har försvunnit i detta svarta hål vet ingen bestämt.

Och när kommunernas pengar tryter väljer de flesta kommuner den mest ansvarslösa vägen att höja skatterna. Den lösningen innebär att kommunerna låter skattebetalarna bekosta kommunpolitikernas

misslyckanden i den ekonomiska förvaltningen och deras ofinansierade vallöften för att få behålla makt och inkomster. Den enkla vägen att höja kommunalskatterna skapar den ekonomiska omoral som vi nu ser effekterna av.

Jag efterlyser ett stopp för kommunernas och landstingens öppna inkomstsida genom ett skattetak och en ökad insikt hos kommunpolitiker om behovet att tänka nytt och fördomsfritt på hur den kommunala verksamheten kan anpassas till förändrade samhällsförhållanden och stagnerande eller till och med krympta skatteinkomster.

Med nuvarande ordning främjar kommunerna bara svartarbete och skatteflykt.

14 maj 2003

Kommunalt lagtrots

Konkurrenskommissionen har i flera fall kunnat konstatera, att kommuner avsiktligt har vägrat att rätta sig efter lagakraftvunna domar i länsrätt och kammarrätt i upphandlingsmål och genomfört olagliga upphandlingar trots domstolarnas förbud. Liknande lagtrots har förekommit när det gäller överträdelser av den kommunala kompetensen, dvs att kommuner har ägnat sig åt verksamhet som de inte får använda kommuninvånarnas skattepengar till.

Upphandlingslagen reglerar hur upphandlingar skall gå till. Lagen grundar sig i sin tur på regler som har fastställts inom de europeiska gemenskaperna (EG), de så kallade rättsmedelsdirektiven, direktiv som Sverige har åtagit sig att följa.

Kommunallagen bestämmer vad som omfattas av kommuners och landstings kompetens att handha och använda sin beskattningsrätt för att finansiera. Därutöver har staten i särskilda lagar ålagt kommunerna att genomföra olika åtgärder och finansiera dem med dels kommunala skattemedel, dels bidrag från staten. Frågan om överträdelser av den kommunala kompetensen prövas av förvaltningsdomstolarna.

Flera statliga utredningar har behandlat frågan hur kommuner skall kunna tvingas att rätta sig efter domstolarnas lagakraftvunna domar i kompetensfrågor. Bortsett från vissa möjligheter att i mål om myndighetsutövning döma ledamöter i kommunstyrelse och nämnder för tjänstefel vid lagtrots, har frågan inte kunnat lösas. Har beslut fattats av fullmäktige finns över huvud taget inga möjligheter att angripa lagtrots.

På upphandlingsområdet är situationen annorlunda. Enligt EG-direktiv, som Sverige alltså är skyldigt att följa, skall det finnas bestämmelser som garanterar att domstolarnas beslut avseende tillämpningen av upphandlingsreglerna verkligen åtlöds. I de två direktiv som är aktuella sägs, att ”medlemsstaterna skall införa bestämmelser som garanterar att granskningsorganens beslut verkligen åtlöds” och att ”medlems-

staterna skall se till att granskningsorganens beslut verkligen åtföljs". I Sverige är det förvaltningsdomstolarna som är granskningsorgan.

I detta avseende har Sverige försummat att fullgöra sina skyldigheter mot EG. Någon möjlighet att vidta åtgärder, när kommuner vägrar att följa domstolsbeslut i upphandlingsärenden, finns inte. Justitieombudsmannen konstaterar i ett utslag den 17 december 2001 att upphandling inte är myndighetsutövning och att det därför saknas effektiva sanktioner mot upphandlande enheters domstolstrots. Den väg som då står till buds för att kunna få rättelse är att anmäla Sverige till den Europeiska kommissionen för att landet inte uppfyller sina åtaganden enligt de gemenskapsrättsliga direktiven.

I en interpellation i riksdagen har finansministern fått frågan, vilka åtgärder han avser vidta för att genomföra EG-direktivens krav på garanti för att domstolarnas beslut avseende tillämpningen av lagen om offentlig upphandling efterlevs. Interpellationen har ännu inte besvarats.

Konkurrenskommissionen har övervägt att anmäla Sveriges underlåtenhet att efterkomma EG-direktiven till Europeiska kommissionen. I avvaktan på finansministerns svar på interpellationen har Konkurrenskommissionen emellertid funnit sig böra vila på sin anmälan.

10 juli 2003

Fortsatt strid om det kommunala skatteutjämnings-systemet

Återigen har den gamla striden om det kommunala skatteutjämnings-systemet blossat upp. Grunden för kritiken är de orättvisor i systemet som i första hand drabbar kommuner i storstädernas tillväxtområden.

Att det nuvarande utjämningsystemet inte fungerar tillfredsställande är nog de flesta medvetna om innerst inne, även om många politiker har svårt att erkänna det. Man kan diskutera graden av orättvisa i systemet, men det innehåller utan tvekan moment som gynnar misskötta kommuner och missgynnar välskötta. Så kan vi naturligtvis inte ha det.

Varför gör då politikerna ingenting? Svaret är att politiker drunknar i spekulationer om vilken effekt en förändring skulle få i nästa allmänna val. Därför har regeringen inte vågat lägga fram förslag om att ändra systemet.

Grundläggande krav på ett kommunalt skatteutjämningsystem är att det bör bestå av

- dels en inkomstutjämning som grundas enbart på skattekraft och inte tar hänsyn till varje kommuns skatteutdebitering,
- dels en kostnadsutjämning som beaktar enbart konstanta och objektivt konstaterbara förhållanden.

Systemet skall dessutom vara enkelt att förstå, svårt att manipulera och innehålla drivkrafter för varje kommun att själv bidra till att lösa kommunens problem. Nuvarande utjämningsystem tillgodoser inte någon av dessa tre punkter.

Men det finns ett förslag som utarbetades för drygt tio år sedan och som fyller alla kraven. Det är redovisat i boken *Självständiga kommuner* (Medborgarnas Offentliga Utredningar 1991:3). Förslaget är alltså aktuellt och innebär i grova drag följande.

Inkomstutjämnningen grundas på kommunens skattekraft jämförd med medelskattekraften för alla kommuner i hela riket räknad i skatte-kronor. Det antal skatte-kronor i kommunen som överstiger respektive

understiger medelskattkraften multipliceras med medelutdebiteringen för samtliga kommuner. Man får då fram ett belopp för kommunens överskott respektive underskott. Kommun med överskott skall betala och kommun med underskott erhålla bidrag. Betalningen respektive bidraget skall dock utgå bara med hälften av de framräknade beloppen. Skälet är att varje kommun skall behålla ett ansvar för sin ekonomi. Eftersom bidragsberättigad kommun får endast hälften av sitt underskott i bidrag stimuleras kommunen att själv vidta åtgärder för att öka sin skattekraft.

Basen för kostnadsutjämningen är de kommuninvånare som typiskt sett kräver mest kommunal service, dvs förskolebarn, grundskolebarn, gymnasieungdom och äldre. Andelen sådana invånare i kommunen jämförs med motsvarande andel i hela riket. Kommun som har större andel än riksandelen skall få bidrag, kommun med mindre andel än riksandelen skall lämna bidrag. Bidragets storlek beräknas på grundval av riksmedelkostnaden för dessa kategorier medborgare. Kommunens procentuella avvikelse, positivt eller negativt, från riksandelen multipliceras med riksmedelkostnaden och kommunens invånarantal. Hälften av det belopp som räknas fram på detta sätt skall betalas i bidrag respektive utgå som bidrag. Hälftenregeln innebär att en bidragsberättigad kommun behåller ett ansvar för att genom rationalisering och på andra sätt hålla kostnaderna nere inom ramen för de kvalitetskrav som gäller för verksamheterna.

Ett på detta sätt utformat utjämningssystem, som grundas på skattekraften och på klart definierade och verifierbara kostnadsposter, är lätt att förstå och kan inte manipuleras. Reduceringen av betalningar respektive bidrag till hälften dränerar inte onödigtvis kommuner i tillväxtområden på resurser och innebär drivkrafter för egna ansträngningar i bidragsberättigade kommuner.

Något motsvarande förslag i fråga om landstingen finns inte. Där krävs andra lösningar, eftersom grundproblemet för sjukvården hänger samman med en felaktig sjukvårdsstruktur. Den bristen kan inte rättas till genom ett nytt utjämningssystem.

27 augusti 2003

Kommunerna och lagarna

I dagarna läser vi i tidningarna, att en länsrätt efter överklagande har underkänt ett landstings budgetbeslut på grund av att budgeten strider med 8 kap 4 och 5 §§ kommunallagen. Där sägs, att budgeten skall upprättas så att intäkterna överstiger kostnaderna. Om kostnaderna för ett visst räkenskapsår överstiger intäkterna, skall det negativa resultatet regleras under de närmast följande två åren.

I kommentarer till länsrättens dom framhålls bland annat, att frågan om kommunala budgeter inte bör prövas av domstolar utan vara underkastade väljarnas bedömning i nästa allmänna val. Den fråga som då aktualiseras är i vad mån kommuner över huvud taget skall vara skyldiga att rätta sig efter lagarna, som ju beslutas av riksdagen. Hur långt sträcker sig den kommunala självstyrelsen?

Enligt regeringsformen förverkligas den svenska folkstyrelsen genom ett representativt och parlamentariskt statsskick och genom kommunal självstyrelse. I sin grundlagskommentar framhåller Erik Holmberg och Nils Stjernquist, att kommunal självstyrelse är både en princip och ett honnörsord. Självstyrelsen kan aldrig vara total utan bero av samspelet mellan stat och kommun.

Det är riksdagen som i lag reglerar kommunernas befogenheter, deras verksamhet och deras åligganden. Riksdagen kan därför från tid till annan förändra kommunernas verksamhet, kompetens och åligganden. Så har också skett vid många tillfällen. Polisväsendet har till exempel överförs från kommunerna till staten och mentalvården och skolan från staten till kommunerna. Kommunerna har fått ökade möjligheter att själva bestämma sin organisation.

Kraven på att kommuner över tiden skall ha balanserade budgeter är ett utflöde av statens ansvar för den offentliga sektorns ekonomi och har samband med den uppstramning av den offentliga ekonomiska utvecklingen som skedde i slutet av 1990-talet. Den kommunala ekonomin har stor betydelse i detta sammanhang.

Från dessa synpunkter är en reglering av den kommunala ekonomin ofrånkomlig. Regleringen måste enligt grundlagen ske genom lag. Tillämpningen av lag ankommer på domstolarna. Att en länsrätt efter klagomål prövat ett kommunalt budgetbesluts överensstämmelse med lag framstår alltså som helt i linje med lagstiftningens intentioner.

Även frågan vad kommunerna får göra och inte får göra är reglerad i lag. Men lagreglerna är på den här punkten mycket allmänt hållna. Det är medvetet gjort för att kompetensens omfattning skall kunna förändras allt efter som samhället förändras. Den anpassningen har överlämnats till rättstillämpningen. Kommunala beslut kan nämligen överklagas till domstolarna för prövning av beslutens laglighet, och det är den praxis som utbildas genom domstolsutslag framför allt i de högsta domstolarna som avgör kompetensens omfattning.

På den här punkten har Konkurrenskommissionen ofta haft anledning att rikta kritik mot kommuner för att de varit verksamma utanför vad de får göra enligt kommunallagen och domstolarnas praxis. Inte minst små och medelstora företag har genom kommuners olagliga verksamhet med stöd av skattemedel på konkurrensmarknader försatts i ett ohållbart konkurrensläge.

En annan sida av statens reglering av kommunernas åligganden är det förhållandet, att staten lägger utökade uppgifter på kommunerna utan att ta ansvar för hur uppgifterna kan finansieras. Här ligger en stor del av förklaringen till kommunernas svårigheter att balansera sina budgeter. Genom att uppgifterna regleras i lag och reglerna prövas av domstolarna har deras tillämpning av lagarna inte så sällan inneburit större ekonomiska åligganden för kommunerna än som var förutsatt när lagarna infördes. Det förfaller som om staten helt enkelt utgått från att kommunerna skall höja skatterna, när kostnaderna för deras åligganden växer oplanerat.

Till detta kommer det skatteutjämningsystem som staten beslutat och som inte fyller rimliga anspråk på att dels vara enkelt och begripligt och grundat endast på objektiva konstaterbara förhållanden, dels stimulera fattiga kommuner att själva vidta åtgärder för att förbättra sin situation. Systemet bidrar till att även rika kommuner har svårt att

balansera sina budgeter, något som det inledningsvis nämnda länsrättsavgörandet är ett uttryck för.

Hela denna redovisning illustrerar Axel Oxenstiernas yttrande till sin son: Vet du inte, min son, med hur litet förstånd världen styres.

5 november 2003

Sverige har inga garantier mot kommunalt domstolstrots

Enligt de av Europeiska Gemenskaperna (EG) fastställda så kallade rättsmedelsdirektiven skall medlemsstaterna se till att det finns effektiva rättsmedel på upphandlingsområdet som garanterar att granskningsorganens beslut verkligen åtföljs. Sverige har som medlemsstat åtagit sig att rätta sig efter dessa direktiv.

Enligt den svenska Lagen om offentlig upphandling (LOU) kan den som anser att en offentlig upphandling har genomförts felaktigt överklaga förfarandet till länsrätt i första hand och därefter till kammarrätt och ytterst till Regeringsrätten. Har klagotiden gått ut, har en leverantör som anser sig ha lidit skada av en felaktig upphandling möjlighet att vid de allmänna domstolarna begära skadestånd. I och med dessa bestämmelser har Sverige ansett sig fylla rättsmedelsdirektivens krav på garantier för att felaktiga upphandlingsbeslut blir rättade.

Beslut av kommun eller landsting kan enligt Kommunallagen överklagas till domstol genom laglighetsbesvär. Någon möjlighet att tvinga en kommun eller ett landsting att följa domstolarnas beslut finns emellertid inte. Inte heller kan kommunala nämnders eller tjänstemäns beslut att bortse från domstolsbeslut i upphandlingsärende beivras. Justitieombudsmannen har i ett avgörande klargjort, att upphandling inte är att anse som myndighetsutövning och att tjänstemannaansvar därför inte kan komma i fråga.

Den oberoende privata expertgruppen Konkurrenskommissionen har i flera fall kunnat konstatera, att kommunala organ har ansett sig fria att, i trots mot domstols dom eller beslut, genomföra åtgärder som domstol funnit vara olagliga eller som domstol förklarat tills vidare inte få genomföras. Till de mera uppmärksammade fallen hör en Värmlandskommun, som fullföljde en upphandling av en byggentreprenad, som Kammarrätten underkänt och förordnat att den skulle göras om. Ett aktuellt och lika uppmärksammat fall är ett avtal om reklamtjänster som en kommun i Södermanlands län träffat. Trots att

domstol funnit att avtalet var att se som en upphandling och förordnat att upphandlingen inte fick fullföljas, innan domstolen fattat sitt slutliga beslut, betalade kommunen ut 15 miljoner kronor enligt avtalet utöver de 40 miljoner kronor som hade betalats redan när avtalet slöts. Fler mindre uppmärksammade exempel finns.

Det är uppenbart av vad som här redovisats att Sverige inte fyller rättsmedelsdirektivens krav på att det skall finnas effektiva rättsmedel som garanterar att domstolarnas beslut i upphandlingsmål verkligen efterlevs.

Detta förhållande har Konkurrenskommissionen betonat i ett möte som kommissionen hade i juni i år med en delegation från Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling (OECD). Delegationen har till uppgift att undersöka hinder i olika länder mot konkurrens och ekonomisk tillväxt. För delegationen, som vid tidigare besök i Sverige haft kontakt endast med offentliga organ, var det en överraskning att kommuner och landsting utan påföljder kan åsidosätta domstolarnas beslut. Delegationen kommer att lämna sin rapport i början av nästa år.

Regeringen har trots vetskap om förhållandena inte vidtagit några åtgärder för att Sverige bättre än nu skall fylla sina åtaganden enligt EG:s rättsmedelsdirektiv.

Eftersom Konkurrenskommissionen bedömer nuvarande brister som allvarliga, överväger kommissionen att lämna en rapport om situationen direkt till EU-kommissionen.

12 november 2003

Begränsa kommunal kompetens till offentlig förvaltning

Det blir alltmer uppenbart att den kommunala ekonomin inte är långsiktigt hållbar. Ständigt ökade kommunala skatter utgör ingen lösning utan bidrar tvärtom till att rasera skattebaserna. Att återupprätta en fungerande kommunal sektor kräver slakt av många heliga kor.

Staten måste sluta att lagstifta om vidlyftiga rättigheter för enskilda och samtidigt kräva att rättigheterna skall finansieras av kommunerna. Ett utnyttjande av dessa rättigheter långt utöver vad lagstiftarna har räknat med är förödande för den kommunala ekonomin. Socialhjälpen, grundad på statligt fastställda normer, är ett exempel. Andra exempel finns inom det sociala bidragsområdet.

Omvänt måste staten radikalt förändra det av många kritiserade kommunala utjämnningssystemet, som å ena sidan dränerar tillväxtkommuner på resurser som behövs för tillväxten i hela landet och å andra sidan reducerar övriga kommuners drivkrafter att själva vidta åtgärder för att förbättra sin ekonomi. Förslag till modifierat utjämningsystem finns. Men det krävs också att riksdagens ledamöter slutar att agera som lokalpolitiker och börjar se till hela landets intresse, vilket ju är deras huvuduppgift som rikspolitiker.

Riksdagen måste vidare ta ansvar för att precisera den kommunala kompetensen. Genom åren har kommunerna tillåts att ägna sig åt en alltmer vildvuxen flora av självpåtagna uppgifter som har föga samband med kommuninvånarnas gemensamma angelägenheter. Mest uppseendeväckande är den kommersiella verksamhet som flertalet landsting och kommuner i ökande utsträckning ägnar sig åt, dels i förvaltningsform men främst genom det stora antalet kommunala bolag.

Kommunala privaträttsliga företag strider i flera avseenden mot principerna för kommunal verksamhet, finansierad med kommuninvånarnas skattemedel. Bolagsverksamhet är i sig en spekulativ verksamhet, som kommuner redan i dag är förbjudna att använda skatte-

medel till. Genom bolag kan kommuner lätt gå förbi förbudet för kommuner att bedriva verksamhet på konkurrensmarknader och att bedriva verksamhet i vinstsyfte. Kommunal verksamhet på konkurrensmarknader med stöd av skattmedel tränger ut det privata näringslivet i kommunen i strid med kommunens skyldighet att främja näringslivet i kommunen.

De kommunala bolagens aktiviteter är undandragna kontroll genom det kommunala besvärsinstitutet och fyller därigenom inte ett grundläggande krav på offentlig verksamhet. I kommunala bolagskoncerner med moder- och dotterbolag kan kommunala medel genom koncernbidrag flyttas mellan olika verksamhetsområden utan lagliga budgetbeslut av den kommunala förvaltningen. I många kommunala bolag tvingas kommunerna att skjuta till nya pengar, antingen genom att kommunen tecknat borgen för bolag eller genom kommunal förlusttäckningsgaranti. Allför ofta finns dessutom anledning misstänka, att bolagisering av kommunal verksamhet har som huvudsakligt syfte att bereda kommunala förtroendemän och tjänstemän lukrativa extrainkomster i form av arvoden för styrelseuppdrag eller dylikt i bolagen.

Det finns inga bärande skäl för att kommunal verksamhet skall tillåtas bedrivas i privaträttsliga former. Även de kommunala förvaltningsformerna medger numera en effektiv verksamhet. Betydande kommunala medel är bundna i kommunernas bolag och motsvarande. Årligen tvingas kommuner tillskjuta skattmedel till bolagens verksamhet. Stora belopp kan därför återföras till kommunernas budget och kommunala utgifter minskas genom att de kommunala företagen avvecklas. I det läge som kommunernas ekonomi befinner sig är det inte försvarligt att undanhålla dessa medel från de öppna kommunala budgeterna.

Vad som det nu är ytterst angeläget att förändra är sammanfattningsvis att riksdagen själv tar det ekonomiska ansvaret för beslut som riksdagen fattar i fråga om den kommunala sektorns åligganden, och att riksdagen klart och mer precist än nu anger gränserna för den kommunala kompetensen samt att riksdagen utarbetar ett program för avveckling av de kommunala företagen.

10 mars 2004

Lagreglerad offentlig upphandling är nödvändig

I den offentliga debatten har företrädare för statliga och kommunala organ och offentliga företag hävdat, att lagen om offentlig upphandling komplicerar deras upphandlingar och i själva verket fördyrar upphandlingarna. Det är ett kortsiktigt resonemang, som visar på bristande insikt i lagens långsiktiga syften.

Först bör framhållas, att lagen inte hindrar offentliga organ, framför allt kommuner, att bedriva verksamhet i egen regi. Kommunala beslut om tilldelning av medel för sådan verksamhet kan bli föremål för rättslig prövning i förvaltningsdomstolarna med åtföljande tidsförskjutning av beslutens giltighet eller risk att besluten förklaras ogiltiga. Lagen om offentlig upphandling blir inte tillämplig, förrän beslut fattats att inköp skall ske eller verksamhet uppdras åt leverantör utanför den egna organisationen, t ex ett kommunalt eller privat bolag.

De krav som lagen ställer på den offentlige upphandlaren framstår i ett vidare perspektiv som ganska självklara, även med hänsyn tagen till den upphandlande enhetens eget intresse och till det förhållandet att enheten förvaltar offentliga medel, främst medborgarnas inbetalda skatter.

En upphandlaren måste göra klart för sig vad som skall upphandlas. Därför skall ett förfrågningsunderlag upprättas, där kraven på den vara eller tjänst som skall upphandlas beskrivs så tydligt som möjligt och där även anges vilka krav som är viktigast. Där skall också redovisas, hur värderingen av kraven kommer att ske när upphandlingsbeslutet fattas. Det här är krav som rimligen bör ställas även när verksamhet skall bedrivas i egen regi.

Den fria konkurrensen är ledmotivet för upphandlingslagen. Alla intresserade leverantörer skall behandlas lika. Därför får kraven i förfrågningsunderlaget på varan eller tjänsten inte utformas så, att bara en leverantör kan komma i fråga. Inte heller får man i underlaget utan godtagbara skäl ställa sådana krav på leverantören att tänkbara anbuds-

givare, t ex mindre företag, faktiskt utesluts från möjligheten att lämna anbud.

De nu återgivna kraven utgör också en spärr mot vänskaps- och annan korruption. Korruption har blivit en realitet i Sverige. I en akademisk avhandling (Korruption i Sverige, Umeå 2002) påpekas, att tecken tyder på att korruptionsnivån i den offentliga sektorn, framför allt den kommunala, i Sverige möjligen har stigit under senare år. Till de områden som har hög risk för korruption hänförs bland annat offentlig upphandling. Även från denna synpunkt har alltså upphandlingslagen goda motiv för sig.

Vad som i debatten särskilt framhållits som ett problem är möjligheterna att överklaga upphandlingsbeslut och därigenom förlänga tiden för ett definitivt beslut i upphandlingsärendet. Också risken för skadestånd vid dubbla kontrakt, när överklagat upphandlingsbeslut ändras, har angetts som en nackdel med lagen. Det kan så vara, men man bör då komma ihåg att det stora flertalet överklaganden är väl motiverade och ofta leder till att domstolarna finner att fel har begåtts vid upphandlingen. Det är alltså upphandlarna själva som genom okunighet, slarv eller medveten manipulation av upphandlingsförfarandet har orsakat överklagandet. Visst kan klart obefogade överklaganden förekomma, men knappast i någon större omfattning och i varje fall inte så ofta att lagens i övrigt välmotiverade regler behöver ändras.

Det är svårt att frigöra sig från misstanken, att kritiken mot regleringen av den offentliga upphandlingen i själva verket har andra motiv än omsorgen om en effektiv och rättssäker upphandling. I så fall måste konstateras, att regleringen fyller en nödvändig uppgift till skydd för användningen av offentliga medel och alla presumtiva leverantörers berättigade krav på likabehandling och rättvis konkurrens.

24 mars 2004

En nation av fifflare

Det var professor Gunnar Myrdal som på sin tid karakteriserade Sverige som en nation av fifflare. Då kände han ändå inte till allt det som har avslöjats under de senaste åren. Man undrar hur han hade karakteriserat Sverige i dag.

Det fifflas i riksdagen. "Riksdagen är folkets främsta företrädare" står det i regeringsformen. Den stiftar lag, beslutar om skatt till staten, bestämmer hur statens medel skall användas och granskar rikets styrelse och förvaltning. Uppgifterna ställer höga etiska krav på riksdagen och dess ledamöter. Verkligheten är en annan. Att etiken inte styr riksdagsbesluten har jag visat i min bok "Samhällsmoral i praktiken". Och ledamöter har beslagits bland annat med att fiffla med reseräkningar, för att undgå skatt som de själva har beslutat om, och att på ett oförsvarligt sätt utnyttja tjänstledighet från riksdagsarbetet genom att återgå i tjänst bara under tider då riksdagen har ferier. Även fiffel med pensionsreglerna förekommer. Ett frågetecken kan också sättas för det seriösa syftet med riksdagsutskottens utrikes resor, bekostade med skattemedel.

Centrala statsmyndigheter fifflar med offentliga medel. Nyligen avslöjades, och det av massmedia, hur försvarets högsta ledning låter personlig bekvämlighet bekostas med skattepengar. Tjänsteman i Invandrarverket har visats sälja uppehållstillstånd för egen vinning.

Fiffel förekommer i statliga bolag. Alltför välkänt är fifflet i Systembolaget, med mutor till personal från leverantörer som velat få sina varor exponerade. Inom andra statliga bolag har ledningarna beviljats motsvarande fantasibetonade ersättningar som inom de stora privata bolagen. Skillnaden är att de statliga bolagen ytterst hanterar offentliga medel och därmed har samma ansvar gentemot medborgarna som de offentliga förvaltningarna.

Hur stort fifflet är i kommunerna är svårt att avgöra. Här är det kanske största problemet vad som händer i de kommunägda bolagen. Klart är att kommunala förtroendemän kan berika sig genom att som

styrelseledamöter eller verkställande direktörer i bolagen få ersättningar som tillsammans med ersättningarna i de kommunala befattningarna uppgår till stora belopp. Bolagen lämnar vidare stort utrymme för rese- och andra skattefria förmåner eller liknande fiffel. Exempel finns. Även inom de kommunala förvaltningarna har fifflet visat sig vara om inte vanligt så åtminstone inte uteslutet. Motala och Gävle är ortnamn som känns igen i sammanhanget.

Penningfifflet i stora bolags ledningar är alltför välkänt för att behöva utvecklas här. Den statliga förtroendekommissionen, eller snarare misstroendekommissionen, behandlar bland annat detta problem och avses lämna sin rapport inom den närmaste tiden.

Med alla dessa exempel för ögonen är det inte ägnat att förvåna, att fifflet är utbrett också bland medborgarna. Skatteflykt, svartarbete, bidragsfusk och överutnyttjande av trygghetssystemen är välkända företeelser. Folkhemmets barn gör som sina föräldrar, den styrande överheten.

Orsaken till allt detta fiffel är lätt att finna. Det är den höga och i vissa stycken orättvisa beskattningen. Det är den som får offentliga företrädare och till och med riksdagsledamöter att tänja på gränserna för att undgå skatten, det är den som har drivit upp löner till orealistiska nivåer, det är den som får de rikaste att för att undgå förmögenhetsskatt placera sina pengar i jordbruksfastigheter, det är den som får även den lille medborgaren att glömma den gamla samhällsmoralen.

De skyldiga är de politiska partier som i sin strävan efter makt har utlovat gåvor åt väljarna på en nivå som för sin finansiering kräver mycket höga skatter. Det är en ödets ironi, att utnyttjandet av redan givna löften trots det höga skattetrycket inte långsiktigt kan finansieras utan ytterligare skattehöjningar, vilka samma politiker förklarar inte vara möjliga. Det kallas moment 22. Och fifflet fortsätter på alla nivåer. Myrdal visste inte hur rätt han hade.

9 mars 2005

Bolag fallgrop för kommuner

Sveriges landsting och kommuner äger helt eller delvis i runt tal 1 500 företag, de flesta i form av aktiebolag. Denna form av kommunal verksamhet har sedan länge godtagits i av domstolarna. Men först genom 1991 års kommunallag infördes vissa lagregler beträffande förutsättningarna för kommuner att bilda bolag. Någon analys av fördelar och nackdelar med kommunala företag gjordes emellertid inte, utan staten utgick från att praxis hade godtagit denna verksamhetsform. Inte heller därefter har staten låtit göra någon sådan analys.

En analys av kommunernas företagsverksamhet har gjorts i skriften ”Kommunala företag - hot mot demokrati och fri konkurrens”, som jag tillsammans med andra presenterade år 1996. Vi konstaterade där, att den moderna offentliga kommunala förvaltningen erbjuder verksamhetsformer som tillgodoser krav på effektivitet och affärsmässighet och att det inte är sant att offentliga företag och deras anställda företräder en högre etik än företag i den privata sektorn. Från dessa synpunkter behöver därför inte kommunal verksamhet bedrivas i företagsform.

Den allvarligaste nackdelen med kommunala företag fann vi vara, att kommuninvånarna berövas sina demokratiska rättigheter att överklaga beslut i kommunala frågor, eftersom beslut i företagen inte kan överklagas. Kommuninvånarna får inte heller veta när viktiga kommunala beslut skall behandlas i företagen. Dessutom riskerar kommunala företag att snedvrider konkurrensen på grund av att de ytterst garanteras av skattemedel, genom förmånliga lån, kommunal borgen eller förlusttäckningsgaranti, och ofta även för sin likviditet har tillgång till kommunens kassa. Risk finns också för jäv, när kommunala förtroendemän som ofta är fallet sitter i företagens styrelser eller ledning.

Vår slutsats i skriften var, att kommunala företag varken behövs eller är lämpliga för att förvalta kommuninvånarnas gemensamma medel och intressen och att de därför bör avvecklas.

Lagen om offentlig upphandling har nu blivit en ny fallgrop för kommunerna och deras bolag. Med stöd av en illa skriven kommunallag och uppsbackade av så kallade biträdande professorer har kommunerna felaktigt hävdade, att de utan upphandling i konkurrens kan lämna över kommunala uppdrag till sina företag, och så har också skett i ett betydande antal fall. Den på EG-regler grundade upphandlingslagen är emellertid klar på denna punkt. Inköp från eller uppdrag till en från kommunen skild juridisk person, till exempel ett kommunägt bolag, måste ske genom upphandling i konkurrens. Den privata expertgruppen Konkurrenskommissionen har slagit fast detta i en lång rad fall, och senare domstolsprövning har givit kommissionen rätt. Även från denna synpunkt gör kommunerna klokt i att i ordnade former sälja eller på annat sätt avveckla sina bolag, som annars i brist på uppgifter kan tvingas aktualisera kommunal borgen eller garanti.

Ytterligare ett åsidosättande av den kommunala demokratin utgör det förhållandet, att kommuner alltmer har börjat föra samman alla sina bolag under ett koncernbolag. Denna konstruktion tillåter att koncernbolaget kan genom koncernbidrag föra pengar mellan de olika bolagen, som kan representera helt skilda delar av den kommunala verksamheten, en överföring som inom ramen för sedvanlig kommunalförvaltning inte sällan skulle ha krävt beslut av fullmäktige. Genom att överföringarna görs i form av koncernbidrag berövas fullmäktige, inte minst oppositionen, sin beslutsrätt och kommuninvånarna sin klargörätt.

Det är alltså på tiden att riksdagen som stiftare av kommunallag tar tag i de växande problemen inom den kommunala sektorn. Det är tre saker som vi i första hand måste kräva av riksdagen. Den måste precisera den kommunala kompetensen. Den måste införa regler som tvingar kommuner att rätta sig efter domstolarnas avgöranden i fråga om den kommunala kompetensen och felaktigheter i kommunala upphandlingar. Den måste, efter grundlig analys av främst de demokratiproblem som är förbundna med kommunala företag, ta ställning till det förslag till avveckling som fördes fram i den inledningsvis nämnda skriften.

25 januari 2006

Storföretag favoriseras framför små, kollektiv framför enskilda

Regeringens ideologi grundar sig historiskt på uppfattningen, att stort är att föredra framför smått. I enlighet med denna inställning sågs konkurrens som en tillfällig process som skulle leda fram till en bästa lösning som sedan skulle vara den dominerande. Härav förkärleken för legala eller faktiska monopol i fråga om bland annat barnomsorgen, skolan, sjukvården och arbetsförmedlingen men även inom andra områden, till exempel bygg- och bostadspolitiken och livsmedelspolitiken. Här bildades så kallade järntrianglar, en samverkan mellan departement, centrala statliga myndigheter och enskilda intresseorganisationer.

Visserligen har verkligheten efter hand tvingat fram en gradvis uppmjukning av dessa rigida attityder. Men i grunden präglar de alltjämt den förda politiken. Stora nationella företag med internationella marknader är den företagsmodell som utgör idealet, medan de små företagen för en undanskymd tillvaro och har svårt att få sina intressen tillgodosedda. Ett tydligt exempel är den flera decennier långa kampen mot de diskriminerande reglerna för fåmansföretagen, en kamp som ännu inte har kunnat föras fram till en framtidsinriktad lösning.

Det vill synas som om denna storföretagspolitik präglar också utvecklingen inom den Europeiska Unionen. De förslag som under senare år har utarbetats inom unionen beträffande krav på företag vilkas aktier noteras hos börser, auktoriserade marknadsplatser eller olika värdepappersbolag gör mestadels ingen skillnad mellan stora och små bolag.

På motsvarande sätt som storföretag favoriseras framför småföretag gynnas kollektiv framför enskilda individer. Klarast kommer det till uttryck i lagstiftningen om arbetsrätt. Vissa rättigheter och skyldigheter tillkommer där endast förening av arbetsgivare eller arbetstagare, medan den enskilde har samma rättigheter och skyldigheter bara som medlem i auktoriserade föreningar och inte som enskild individ. På

det sociala området har offentliga lösningar utarbetats med utgångspunkt i en standardmänniska i ett kollektiv (barnfamiljer, pensionärer, svaga grupper eller liknande) utan möjligheter till anpassning till enskilda människors behov eller önskemål.

Även valsystemet sätter kollektiv framför individer. Sålunda är det partiernas intressen som gynnas, medan väljarnas möjlighet att utse eller rösta bort "sin" riksdagsledamot eller fullmäktig åsidosätts. Det är alltså inte möjligt att stryka namn eller lägga till namn på registrerat partis valsedel. Det är det pris väljarna tvingas betala för rätten att kryssa för ett namn på valsedeln.

Det gamla opersonliga uttrycket "massorna", som präglade den unga marxismen, lever följaktligen i högsta grad kvar i den politiska föreställningsvärlden. Den enskilda individen betraktas endast som ett inslag i olika kollektiv. Det är då inte att förundras över, att Sverige till och från får kritik för att inte tillgodose internationella konventionskrav på mänskliga fri- och rättigheter, som ju är knutna till de enskilda individerna och inte till kollektiv.

Den individualism som präglar dagens liberala samhällen avvisas av många som ett uttryck för egoism och som stridande mot det gemensamma bästa. Det är en felsyn. Samhället består av enskilda individer och det är deras personliga insatser och attityder som utgör grunden för både välstånd och demokrati. Vad som kan hända med den överhet som glömmer detta har vi sett avskräckande internationella exempel på.

Det är dags nu för de styrande i Sverige, vilken gruppering de än må tillhöra, att inse att inga företag har startat som stora och multinationella och att det är individer och inte kollektiv som skapar nya företag och som utgör basen för tillväxt och välstånd, som i sin tur är förutsättningen för välfärd och så kallad fördelningspolitik.

8 juni 2006

Sverige behöver en ny polisreform

Under flera år i början av 1960-talet arbetade jag med frågan om polisväsendets förstatligande, först i utredningsstadiet, senare med propositionsskrivning och slutligen med utformningen av olika författningar, bland annat instruktionen för Rikspolisstyrelsen. Jag gjorde det i förvisning om att förstatligandet skulle öka polisens effektivitet och flexibilitet samt bidra till en förbättrad trygghet i samhället.

Redan förstatligandet innebar visserligen en viss centralisering av polisväsendet. Men senare reformer av den förstatligade polisen har kraftigt förstärkt centraliseringen inte bara i fråga om lokaliseringen av polispersonal utan också beträffande styrningen av polisverksamheten.

Jag har följt effekterna av polisväsendets utveckling efter förstatligandet framför allt under den tid jag arbetade i dåvarande Riksrevisionsverket. Dessutom kan vi alla dagligen ta del av effekterna via massmedia. I många orter i landet, även i relativt stora orter, finns över huvud taget ingen polispersonal stationerad, och det tar lång tid efter det att ett polisingripande har påkallats innan polispersonal kommer till platsen. Och i många fall saknar polispersonalen lokalkännedom och befolkningen på orten känner inte de poliser som dyker upp.

De ideliga klagomålen bekräftar bilden. Särskilt är det de vardagliga brotten, inte minst bostadsinbrott samt företagsinbrott och andra företagsstölder, som förblir ouppklarade på grund av till exempel bristande lokalkännedom eller central nedprioritering. Försöken att komma till rätta med dessa problem genom den så kallade närpolisreformen har runnit ut i sanden.

Det är sant, att brottsligheten har ändrat karaktär, blivit grövre och internationaliserats, vilket kräver riksomfattande insatser och koncentration av specialiserade resurser. Men det ena förskjuter inte det andra. Den inhemska brottsligheten börjar inte så sällan med vardagsbrottslighet och eskalerar sedan efter hand som reaktioner på denna brottslighet uteblir. Det är en gammal sanning: Det börjar med en knappnål, och slutar med en silverskål.

Hur skulle då en ny polisreform kunna se ut? Det kan jag naturligtvis inte svara på, på rak arm. Men vissa grova linjer bör man kanske ändå våga dra upp.

Som jag redan har antytt kräver de nya formerna av grov och internationell brottslighet både stora, specialiserade och centrala resurser. Även viss trafikövervakning kan behöva styras centralt. Vissa sådana resurser fanns redan före 1965 års förstatligande i form av statspolisen. För framtiden behöver sådana resurser behållas under centralt statligt styre, liksom den så kallade säkerhetspolisen. Sannolikt måste anse- nliga delar av polisväsendets personal reserveras för dessa verksamheter. Det kan ske inom ramen för polisverksamhetens nuvarande organisa- tion.

Övriga delar av polispersonalen bör kunna ställas till lokala organs förfogande. Troligen bör dessa lokala organ vara kommunerna. I kom- munerna finns den kunskap om lokala förhållanden som bör styra pla- ceringen av polispersonalen, och det är kommunerna som står närmast till att bära det politiska ansvaret för medborgarnas trygghet i kommu- nens olika delar.

Hur stora delar av den totala polispersonalen som behöver reserve- ras för centrala uppgifter och hur många poliser som kommunerna bör få disponera kan variera från tid till annan. Det behövs en total genom- gång av polisverksamheten för att fördelningen skall kunna bedömas. Dessutom krävs överväganden om vem som skall stå för kostnaderna för den lokala polisen. Skall kommunerna betala eller skall den lokala polisen ställas till kommunernas förfogande på statens bekostnad?

En reform efter dessa enkla linjer kan tyckas påminna om närpolis- reformen. Skillnaden ligger framför allt i att dispositionen av den lo- kala polisen bestämdes centralt och med centralt politiskt ansvar i när- polisreformen, medan dispositionen och lokaliseringen i en ny reform bestäms lokalt och med kommunalt politiskt ansvar.

Jag har alltså i dag en annan syn på hur polisen bör organiseras än den jag hade under första hälften av 1960-talet. Skälet är de, enligt min bedömning, i stor utsträckning negativa erfarenheterna av polisväsendets utveckling under de drygt 40 år som har förflutit efter polisväsendets förstatligande.

NYA BESKA DROPPAR

Om sjukvård och sjukersättning

29 januari 2003

Fåfängt försök att minska sjukfrånvaron

Regeringen har skickat ut ett förslag (Ds 2002:63) på remiss om starkare ekonomiska drivkrafter för arbetsgivare att minska sjukfrånvaron. Förslaget gäller primärt offentliga arbetsgivare. Det går ut på att arbetsgivare vid sjukfrånvaro, utöver lön för de första 14 dagarna, skall betala upp till 50 procent av lönen för sjukfrånvaro för tiden därefter under minst ett och ett halvt år. Vid fortsatt utredningsarbete skall övervägas att införa ett liknande generellt system för privata arbetsgivare.

Det finns anledning att göra flera tunga invändningar mot förslaget.

1) Liksom fjolårets utredning om en handlingsplan för ökad hälsa i arbetslivet (SOU 2002:5) gör denna utredning det fatala misstaget att sätta den enskilde i centrum som en passiv part i sammanhanget. Jag kritiserade detta i en krönika den 23 januari 2002 (se boken Beska droppar, s 133). Målet bör alltså vara "människor i arbete". Det innebär att även den enskilde bör ta sin del av ansvaret för sin hälsa. En rimlig fördelning bör således göras av ansvaret för sjukfrånvaron mellan staten, arbetsgivaren och den anställda. Genom att utredningen behandlar bara en parts ansvar har den erfarenhetsmässigt lagt grunden för att misslyckas med att minska sjukfrånvaron. Detta är den grundläggande invändningen mot det remitterade förslaget.

2) Utredningen har helt koncentrerat sig på förhållandena på arbetsplatsen. Men det finns mycket som pekar mot att människors livssituation utanför arbetslivet utgör en väsentlig orsak till stress, utbrändhet och att folk "går in i väggen". För ensamstående föräldrar eller för dubbelarbetande föräldrar skapar det en ständig känsla av otillräcklighet att försöka hinna lämna och hämta barn på daghem och sköta matlagning, städning, tvätt och andra hushållsgöromål samtidigt som de också skall sköta ett heltidsarbete som de tvingas till för att kunna försörja sig

och familjen. Här finns ett strukturellt fel i det svenska samhället som har blivit alltmer uttalat sedan 1970-talet. Problemet är så svårlöst att ingen har vågat ge sig i kast med det på allvar. Men man kan inte som utredningen gör bara blunda för problemet. Denna grund för sjukfrånvaron kan inte undanröjas generellt genom åtgärder på arbetsplatserna. Från denna synpunkt framstår utredningens förslag som ett politiskt illusionsnummer.

3) Utredningsförslaget gäller primärt bara den offentliga sektorn. Det kan synas klokt, eftersom offentliga organ inte har krav på sig att finansiera sin verksamhet genom resultatet av vad de åstadkommer. Ökade kostnader kan täckas genom skattehöjningar. Det har vi fått många exempel på just nu, då kommunerna chockhöjer kommunalskatterna utan att medborgarna får mera tjänster eller service för sina ökade skatter, snarare tvärtom när man ser på alla nedskärningar och försämringar i de offentliga åtagandena. Men hur de offentliga organens arbetsmiljö skulle kunna förbättras med bibehållna monopol och föråldrade strukturer är svårt att se. Ett skrämmande exempel är sjukvården.

Effekten av ökade kostnader för sjukfrånvaron inom vården kan utan strukturförändringar bara bli ännu sämre möjligheter för medborgarna att få vård. Sannolikt råder motsvarande förhållanden i många kommuner.

4) Den privata sektorn lever under helt annorlunda förutsättningar. Företagen måste kunna redovisa vinst för att överleva och än mer för att kunna utvecklas. Ökade kostnader på företagen för sjukfrånvaron kan lätt äventyra deras bestånd och därmed sysselsättningen för de anställda. I synnerhet är denna risk stor beträffande de mindre företagen. Till detta kommer att företagen redan nu bär en väsentlig del av kostnaderna för sjukfrånvaron. De lagstadgade arbetsgivaravgifterna till sjukförsäkringen uppgår till 8,8 procent av de totala lönekostnaderna. Av de totala utgifterna för sjukförsäkringen år 1999 på cirka 88 miljarder kronor finansierades 62 miljarder kronor eller 70 procent med arbetsgivarlagstadgade avgifter. Utredningens tal om ökat ansvar för företagen för kostnaderna för sjukfrånvaron är därför obegripligt. Försla-

get att det fortsatta utredningsarbetet skall syfta till att företagen skall belastas med ytterligare kostnader för sjukfrånvaron efter i stort sett samma principer som har föreslagits för de offentliga organen måste av dessa skäl avvisas. Detta gäller oberoende av om man skulle kunna finna någon metod att lindra belastningen för de små företagen.

5) Slutligen bör framhållas att utredningen synes ha åstadkommit slarvigt och i all hast. Så till exempel påstår utredningen (s 85) att den föreslår att, vid flera arbetsgivare, varje arbetsgivare skall "betala 15-20 procent av arbetstagarens sjukpenning multiplicerat med den andel som inkomsten från den offentliga arbetsgivaren utgör av arbetstagarens totala sjukpenninggrundande inkomst, dvs även av den inkomst som ligger över det s k taket på 7,5 prisbasbelopp". Exemplet på den följande sidan visar att fördelningen skall ske med utgångspunkt i arbetstagarens verkliga totala inkomster, dvs även de inkomster som ligger över det s k taket. För övrigt är exempel 3 (s 86) felräknat. Dag-ersättningen vid en sjukpenninggrundande inkomst upp till taket skall givetvis liksom i exempel 1 bli 634 kronor, inte 643 som anges i exempel 3.

Tyvärr utgör förslagen i Ds 2002:63 ingen hållbar grund för fortsatta försök att komma till rätta med den höga och ökande sjukfrånvaron. Ett större mått av realism och nytänkande måste till om sjukfrånvaron skall kunna bemästras och kostnaderna hållas nere.

26 februari 2003

Sjuklöneförslagen kamp mot väderkvarnar

Remissyttrandena över regeringens förslag om starkare ekonomiska drivkrafter för offentliga arbetsgivare att minska sjukfrånvaron (Ds 2002:63) har nu avlämnats. Praktiskt taget alla remissinstanser ställer sig negativa till förslaget. Jag skrev om förslaget i min krönika den 29 januari i år.

Kommentarer från regeringshåll antyder nu att förslaget inte kommer att läggas fram för riksdagen. Men fortfarande synes regeringen sikta till att flytta över en större del av kostnaderna för sjukskrivningarna än för närvarande från statsbudgeten till arbetsgivarna. De misstankar som har förts fram att detta skulle vara ett led i regeringens försök att hålla statens utgifter under det så kallade utgiftstaket verkar vara välgrundade.

Ett förslag som Riksförsäkringsverket har lämnat i sitt remissyttande förefaller i dag intressera både regeringen och arbetstagarorganisationerna. Det går ut på att alla arbetsgivare, både offentliga och privata, skall betala 25 procent av sjuklönen efter den fjortonde dagen i ett sjukfall vid heltidssjukskrivning, medan försäkringskassan skall stå för sjuklönen efter denna dag vid deltidssjukskrivning. Som kompensation till arbetsgivarna föreslås den i de lagstadgade arbetsgivaravgifterna ingående sjukförsäkringsavgiften sänkas. Motivet för förslaget är att sjukfrånvaron är ett generellt problem för hela arbetsmarknaden och att förslaget skall stimulera deltidssjukskrivning.

De invändningar som jag riktade mot det tidigare förslaget kan i stor utsträckning riktas även mot Riksförsäkringsverkets förslag. Framför allt gäller det misstaget att betrakta den enskilde som en passiv part i fråga om sjukfrånvaron och att vid bedömningen av orsaker till sjukfrånvaron bortse från människors totala livssituation. I dessa avseenden betonas alltmer i den offentliga debatten att man måste börja resonera i termer av moral, attityder, eget ansvar och aktiviteter vid sidan av arbetslivet.

Riksförsäkringsverkets förslag innebär att sjuklön skall utgå utan tidsmässig begränsning. För småföretag med en årlig lönesumma om högst 160 prisbasbelopp föreslås ett obligatoriskt högkostnadsskydd. För sjuklöner överstigande ett sjuklönetak, motsvarande 75 procent av sjuklönekvoten för samtliga arbetsgivare, skall småföretaget i efterhand få ersättning från sjukförsäkringen. Med sjuklönekvot avses den årliga sjuklönesummans andel av den totala årliga lönesumman. I anslutning till detta förslag anser Riksförsäkringsverket att den nuvarande möjligheten för arbetsgivare att försäkra sig mot sjuklönekostnader bör avskaffas.

Eftersom verkets förslag generellt sett innebär, att arbetsgivarnas sjukförsäkringsavgifter skall sänkas i motsvarande mån som deras sjuklönekostnader ökar, medför förslaget vid oförändrade sjuktal ingen merkostnad för arbetsgivarkollektivet och är dessutom statsfinansiellt neutralt. Det hindrar dock inte att förslaget kan ses som ett inslag i regeringens försök att hålla statsutgifterna under utgiftstaket. Enligt Riksförsäkringsverkets beräkningar minskar statens utgifter med sju miljarder kronor samtidigt som inkomsterna minskar i motsvarande mån. Det är emellertid utgifterna som har politisk betydelse på grund av det av riksdagen beslutade utgiftstaket, medan statens inkomster inte har någon reglerad nivå. Det förefaller alltså som om förslaget har varit i säck innan det kom i påse.

Några beräkningar av vilka effekter högkostnadsskyddet får för småföretagen eller vilka effekter förslaget i övrigt får för övriga företag har inte gjorts i Riksförsäkringsverkets remissyttrande. Sannolikt blir effekterna måttligt negativa med hänsyn till att såväl lönekostnader som sjukförsäkringsavgifter är skattemässigt avdragsgilla i företagets verksamhet. En förutsättning för denna bedömning är att sjukförsäkringsavgift inte skall beräknas på grundval av sjuklön.

Men, som sagt, som åtgärd för att nå regeringens mål att halvera sjukfrånvaron lär förslaget få mycket begränsad betydelse och i mycket påminna om Don Quijotes kamp mot väderkvarnarna.

28 april 2004

Gomorra, sjukvårdsministern

I en debattartikel i Svenska Dagbladet den 27 april påpekar sjukvårdsministern, att möjligheten att få sjukvård inte skall avgöras av den enskildes ekonomi. Patienten är ingen kund, utropar han indignerat. Hans slutsats är att nuvarande finansiering och organisation av sjukvården i Sverige är bäst.

Gomorra, sjukvårdsministern! Han verkar ha sovit gott de senaste tio åren. Hans debattartikel verkar ha tillkommit i ett yrvaket tillstånd, innan han har fått tillfälle att morna sig och få ordning på tankarna.

Det finns i dag bara ett utarbetat alternativ till nuvarande sjukvårdsstruktur, där huvudmannaskapet för sjukvården är fördelat på ett stort antal landsting. Det alternativet föreslogs första gången år 1992 i skriften Hälso- och sjukvård för 2000-talet, Medborgarnas Offentliga Utredningar, MOU, 1992:2, och har sedan utvecklats i skriften HSF-modellen, Patientmakt, kvalitet och kostnadseffektivitet i en ny sjukvårdsstruktur, MOU 1994:1, i häftet Visionen om ett nytt sjukvårdssystem samt i presentation på stiftelsen Den Nya Velfärdens hemsida, www.dnv.se.

Om sjukvårdsministern hade gett sig tid att i vaket tillstånd studera förslaget hade han knappast kunnat hävda att förslaget leder till att rätten till en god vård för alla blir beroende av den enskildes ekonomi. Grunddragen i förslaget är följande.

Sjukvården skall som hittills vara offentligt skattefinansierad och tillgänglig för alla på lika villkor. Det är alltså inte fråga om någon privat finansierad sjukvård. Däremot bryts nuvarande offentliga monopol på att bedriva vården. Alla organisationer, offentliga eller privata, som fyller av staten uppställda krav på kvalitet och resurser, skall få starta och driva lokala eller riksomfattande hälso- och sjukvårdsföretag (HSF) med ett totalansvar för sina patienters hälsa. Statens ansvar blir att finansiera vården och kontrollera kvaliteten i den vård ett HSF ger.

Varje medborgare skall vara ansluten till valfritt HSF och får vid missnöje med det valda byta HSF. Sjukhusen skall vara fristående och finansieras med intäkter av lämnade vård- och andra tjänster.

Finansieringen av HSF sker genom en statlig sjukvårdsfond, till vilken förs en statlig sjukvårdsskatt och avgifter för sjukförsäkringen. Fondens medel fördelas på medborgarna genom så kallad capitering. Det innebär, att visst belopp beräknas för varje medborgare. Beloppet differentieras med hänsyn till ålder och eventuellt också till kön. HSF uppbär detta belopp för varje patient som är ansluten till företaget. Ett HSF svarar sedan ekonomiskt för all vård som dess patienter behöver, vare sig vården lämnas av företaget eller av någon utomstående specialist eller av sjukhus, och för ersättning vid sjukskrivning. HSF blir naturligen den största beställaren och finansiären av sjukhusvård.

Lika tillgång till vård efter behov tillgodoses genom att systemet omfattar alla, är tillgänglig på lika villkor och finansieras solidariskt. Patientinflytande och valfrihet säkras genom val av HSF och rätten att byta HSF. Kvaliteten i vården garanteras genom statens godkännande av HSF och statlig, extern kvalitetstillsyn. Effektiviteten främjas genom den givna ekonomiska ramen för det totala vårdansvaret i förening med konkurrensen mellan HSF och mellan sjukhus samt det sammanhållna ekonomiska ansvaret för sjukvård och inkomstbortfall vid sjukskrivning.

Det är just dagens sjukvårdssystem som leder till de problem som sjukvårdsministern vill undvika. Den bristande tillgängligheten i primärvården och de långa köerna till vård resulterar i att de som har råd, bland andra regeringsledamöter, köper sig förbi vårdköerna. Den nuvarande svenska sjukvården är därför varken solidarisk eller tillgänglig för alla på lika villkor eller efter behov.

Så vakna, sjukvårdsministern, och ägna sjukvården mer eftertanke i patienternas intresse och mindre grumlig politisk retorik. Svenska vårdsökande har rätt att kräva mer än politiska floskler.

27 oktober 2004

Ett feltänkt sjukförsäkringsförslag

Regeringen har lagt fram sitt förslag till "Drivkrafter för minskad sjukfrånvaro". Förslaget bygger på ett betänkande av Utredningen om en handlingsplan för ökad hälsa i arbetslivet (SOU 2002:5). Det övergripande samhällsmålet är enligt utredningen "människor i arbete".

I sin illustration av handlingsplanen sätter utredningen emellertid inte "människor i arbete" i centrum utan "individen" som passivt objekt. Runt individen grupperar utredningen de faktorer som påverkar sjukfrånvaron, nämligen arbetsmarknaden, sjukförsäkringen, sjukvården, arbetsplatsen och samhällsklimatet. Här måste ett fatalt tankefel ha smugit sig in. Individen kan knappast betraktas som en passiv part, när det gäller målet att få människor i arbete. Och detta tankefel synes ha fortplantat sig till regeringens förslag.

Individen utgör självklart en viktig aktiv faktor i kampen mot de ökade sjukskrivningarna. I första hand har förstås individen ett eget ansvar för sin hälsa. Men en viktigare faktor, framför allt när det gäller missbruk av sjukförsäkringen, är naturligtvis ersättningsnivåerna i försäkringen. Erfarenheterna från förändringar i försäkringen under 1990-talet visar ett entydigt samband mellan ersättningsnivåerna och sjukfrånvaron. Det är också ganska givet, att ju generösare nivåerna är, desto större blir frestelsen för individen att utnyttja försäkringen även när arbetsförmågan inte är nedsatt.

Härtill kommer, som visas i Stiftelsen Den Nya Välfärdens väldokumenterade rapport "Jobbet är att mata puman" (Periodisk Utbetalning Med Automatik), att det praktiskt taget helt saknas kontroller i sjukförsäkringssystemet. Försäkringskassorna har abdikerat från sin kontrolluppgift. Inte heller fungerar den kontroll av arbetsförmågan som ligger i kravet på läkarintyg efter viss tid. Det har blivit en realitet att medborgarna själva kan "sjukskriva sig" helt efter egna bedömningar. Det är då inte förvånande att morgontrötthet har blivit ett godtagbart skäl för sjukskrivning.

Ersättningsnivåerna och bristen på kontroll av arbetsförmågan kan på goda grunder antas vara ett viktigt skäl till att sjukskrivningarna har exploderat. Detta kan inte döljas av att antalet sjukskrivna har dämpats genom att fler har förtidspensionerats (fått sjukbidrag). Men ingenting sägs i regeringens förslag, särskilt inte om ersättningsnivåerna. Individen finns ju inte med bland de faktorer som regeringen tror påverkar sjukskrivningarna. Förslaget, liksom direktiven för utredningen, pekar enbart på arbetsmiljön.

Arbetsmiljön kan förvisso vara en betydelsefull faktor att beakta i sammanhanget. Men vi vet att i varje fall den fysiska arbetsmiljön har förbättrats kraftigt samtidigt som sjukskrivningarna ökat. Det borde vara en tankeställare inför åtgärden att ge arbetsgivarna huvudansvaret för sjukfrånvaron.

Över huvud taget saknas ett helhetsgrepp på problemet med de ökade sjukskrivningarna. Den faktor som vid en djupare analys kan visa sig vara dominerande är de levnadsförhållanden som har utvecklats i Sverige de senaste 30 - 40 åren. Den ändrade lönestrukturen har medfört, att det i regel inte är möjligt att försörja en familj på bara en inkomst. Följaktligen måste båda föräldrarna lönearbeta för att klara försörjningen. Att klara av ett arbete och samtidigt att hålla hemmet i stand och svara för barnens uppfostran och välbefinnande blir för många, särskilt för ensamma föräldrar och för mödrar, en övermäktig uppgift. Ökande mer eller mindre uppslitande skilsmässor fördunklar livet för många, liksom ökat missbruk av alkohol och narkotika bland de unga.

Det finns alltså en rad faktorer i den samhällsmiljö som vi har skapat som sannolikt är viktigare skäl till att människor ger upp och sjukskriver sig än förhållandena på arbetsplatserna. Sjukskrivningar av sådana skäl kan självfallet arbetsgivarna inte påverka eller göra något åt. Följaktligen kan de inte heller göras ansvariga för dem, hur många ekonomiska incitament regeringen än belastar dem med.

Ser man sjukfrånvaron i dessa perspektiv framstår regeringens nu framlagda förslag att bemästra de skenande sjukskrivningarna som ett misslyckat försök att visa handlingskraft genom att lägga skulden på andra. Men ansvaret för medborgarnas sjukskrivningsmoral, för den offentliga kontrollen av nedsatt arbetsförmåga på grund av sjukdom

och för den livsmiljö som erbjuds medborgarna i Sverige vilar på regeringen och riksdagen. Det är dessa högsta styrelseorgan som genom sina beslut har lagt grunden för sjukskrivningsmoralen, försäkringskassornas bristande kontroll och den allmänna samhällsmiljön. Det är bara dessa organ som kan förändra den nuvarande situationen.

”Gräv där du står” är ett gott råd till riksdagen inför dess behandling av regeringens proposition om drivkrafter för minskad sjukfrånvaro.

23 februari 2005

”Tror ni att regeringen vill lura folk?”

Frågan ställdes i programmet Uppdrag granskning i TV den 15 februari i år. Den gällde regeringens mål att halvera sjukskrivningarna till år 2008. Kritiker hävdade att antalet sjukskrivna reducerades genom att sjukskrivna i stället fick aktivitetsersättning eller sjukersättning (förtidspension).

Målet angavs i budgetpropositionen för 2003, att antalet sjukdagar skall halveras till år 2008 och att parallellt härmed antalet nya aktivitets- och sjukersättningar (förtidspensioneringar) skall minska. I budgetpropositionen för 2004 (sid 32) angavs regeringens mål vara att till år 2008 halvera frånvaron från arbetslivet på grund av sjukskrivning. I den ekonomiska vårpropositionen 2004 (sid 31) uttalades, att vidtagna åtgärder alltså har bidragit till att bryta den negativa utvecklingen av antalet sjukskrivningsdagar. Samtidigt redovisades, att antalet sjukskrivningar mellan åren 2002 och 2003 minskat med knappt två procent, medan förtidspensionerna ökat med nästan fem procent. Slutligen talas i budgetpropositionen för 2005 (sid 31) om regeringens mål att halvera sjukskrivningarna till år 2008. Visserligen medges (sid 34), att antalet förtidspensionerade ökar och väntas fortsätta att öka. Men betonas det, ”målet att halvera sjukskrivningarna från 2002 till 2008 är inom räckhåll”.

Det är alltså uppenbart, att regeringens mål att halvera sjukskrivningarna kan uppnås genom att sjukskrivna i stället förtidspensioneras.

Det är inte första gången regeringen har formulerat mål som, avsiktligt eller ej, kan manipuleras. Målet att pressa ned ”den öppna arbetslösheten” till fyra procent kunde sålunda med lätthet kringgås genom att arbetslösa fördes över till ”åtgärder”. Då betraktades de nämligen inte längre som arbetslösa. Men utan arbete var de likafullt, och försörjdes med offentliga medel.

Andra mål har regeringen oförsiktigt nog valt så att de svårigen kan manipuleras. Det gäller målen att till år 2004 halvera behovet av

socialbidrag och åstadkomma 80 procent reguljär sysselsättningsgrad. Och mycket riktigt har ingetdera av dessa mål nåtts.

Däremot har regeringen visat att det är möjligt att manipulera budgettaket och budgetlagen. En rapport från Riksrevisionen ger vid handen, att regeringen kringgår budgetlagen genom att redovisa utgifter som minskning av inkomster. På så sätt kan det av riksdagen satta taket för budgetens utgifter bli illusoriskt och hela syftet med budgettaket förfelas. Det är emellertid tveksamt om Riksrevisionens politiska styrelse kommer att föra rapporten vidare till riksdagen. Det visar på den svaghet i revisionen som jag och andra påpekade redan när revisionen inrättades, nämligen att det inte finns någon skyldighet för riksdagen att alltid ta ställning till revisionens rapporter.

Politikernas inställning stämmer väl med mina erfarenheter från min tid som chef för Riksrevisionens föregångare, Riksrevisionsverket. Regeringen, och sannolikt även riksdagens majoritet, värjer sig mot kritik av egna åtgöranden och mot att få information om att olika så kallade satsningar inte har gett avsedda resultat. De är inga lärande organisationer utan vill gärna dölja sina tillkortakommanden.

År 1998 skrev jag en bok om "Samhällsmoral i praktiken". I ljuset av vad som har hänt på samhällets högsta nivåer sedan dess kan man tyvärr tycka att vad jag sade i boken framstår som abstrakt och en aning naivt. Några moraliskt återhållande faktorer verkar inte längre finnas. Och som alltid gör barnen inte vad far säger utan som far gör.

Det var en ansvarig minister som ställde rubrikens fråga: Tror ni att regeringen vill lura folk? Vad jag redogjort för här från den dokumenterade verkligheten ger svaret.

Sorry, ministern. Dessvärre måste svaret bli ja.

22 februari 2006

Sjukvården kräver okonventionellt nytänkande

Enligt Ansvarskommittén (SOU 2003:123) har utvecklingen inom hälso- och sjukvården medfört en i många fall bristande tillgänglighet, med åtföljande köproblem liksom en hårt ansträngd organisation. Beslutssystemet är mycket komplicerat med dess kombination av politiskt budgetansvar och professionellt beslutsfattande. En prioriterad fråga är därför den framtida ansvars- och uppgiftsfördelningen i vården.

Kommittén anser därför att huvudmannaskapet för hälso- och sjukvården måste behandlas i det fortsatta utredningsarbetet. Sedermera har kommittén skissat på en regional organisation med större sjukvårdsregioner än de nuvarande landstingen. Det talar för att kommittén inte avser att ompröva huvudmannaskapet för hälso- och sjukvården.

Vad Sverige behöver för framtiden är emellertid en nationell sjukvård, offentligt och solidariskt finansierad som nu men med en professionell bedömning av resursfördelning och vårdbehov. Den bedömningen bör göras med utgångspunkt i behoven och önskemålen hos den våldsökande allmänheten.

De grova riktlinjerna för en sådan sjukvårdsstruktur har dragits upp i rapporten "HSF-modellen - patientmakt, kvalitet och kostnadseffektivitet i en ny sjukvårdstruktur". Rapporten presenterades i februari 1994. Riktlinjerna bygger på valfrihet för patienterna, ett sammanhållet totalt vårdansvar hos en vårdansvarig för hela sjukdomsperioden, kostnadspress genom konkurrens, ett aktivt statligt ansvar för kvaliteten i vården samt en skattefinansiering av vården.

Valfriheten garanteras genom att alla medborgare får ansluta sig till valfritt hälso- och sjukvårdsföretag (HSF) i offentlig eller privat regi och där välja förtroendeläkare samt genom rätt att byta HSF. Ett HSF motsvarar i stort sett dagens vårdcentraler men skall kunna byggas ut för enklare behandlingar och operationer. Därigenom avlastas dagens överbelastade stora sjukhus. Sjukhusvård och annan specialistvård beställs av HSF:s förtroendeläkare som också, själv eller genom sitt HSF,

svarar för kostnaderna för sjukhus- och annan specialistvård. Sjukhusen avses finansieras genom egna intäkter för lämnad vård.

HSF i sin tur finansieras med statliga skattemedel i form av nu utgående landstingsskatter och genom sjukförsäkringsavgifternas andel av arbetsgivaravgifterna. Dessa medel fördelar staten mellan HSF med visst belopp för varje ansluten medborgare, så kallad kapitering. Staten svarar också för kvalitetskontrollen av den vård som ges av HSF och sjukhus samt för utbildning av läkare och annan vårdpersonal.

I ett sjukvårdssystem enligt dessa riktlinjer garanteras alla lika tillgång till vård efter behov och allas frihet att välja vårdgivare. Kvaliteten i vården garanteras genom att staten godkänner HSF och har aktiv löpande kvalitetskontroll av HSF och sjukhus. För effektiviteten i kontrollen bör medicinalfrågorna på nytt brytas ut ur Socialstyrelsen och bilda en egen organisation. Kvaliteten blir dessutom ett konkurrensmedel mellan HSF och sjukhus. Kostnadseffektiviteten främjas genom de givna ekonomiska ramarna för HSF, genom konkurrensen mellan HSF och mellan sjukhus och genom det sammanhållna ekonomiska ansvaret för sjukvård och inkomstbortfall vid sjukdom.

Denna sjukvårdsstruktur tar sin utgångspunkt i medborgarperspektivet och tar tillvara de konstruktiva drivkrafter som ligger förborgade hos alla dem som verkar inom dagens sjukvård. Strukturen har som påståtts inga likheter med ansvarsfördelningen och finansieringen av sjukvården i USA.

Motståndet mot en förändrad sjukvårdsstruktur enligt dess riktlinjer lär man finna främst hos politiker och administratörer hos landstingen, som enligt riktlinjerna går miste om den helt övervägande delen av sina uppgifter. Ansvarskommittén har därför en delikat uppgift framför sig, om ledamöterna i kommittén alls törs tänka i nya och okonventionella banor.

NYA BESKA DROPPAR

**Om författningsproblem
och andra
allmänna samhällsproblem**

12 november 2002

Politisk omoral

Etik och moral har blivit modeord både i privat och offentlig sektor. Mest aktuellt är i dag direktörers och statsråds oförtjänt höga arbetsfria ersättningar. Men politisk moral handlar om mer och viktigare saker än höga funktionärers personliga girighet och sviktande omdöme.

Först en distinktion. Medan direktörers och andra företagsföreträdarens moraliska skyldigheter riktar sig främst mot aktieägarna, de anställda och kunderna, har politikernas moraliska skyldigheter som främsta föremål väljarna och i ett vidare perspektiv medborgarna i gemmen. Medan företagets intressenter frivilligt engagerar sig i företagen, är väljarna och övriga medborgare tvångsvis anslutna till stat och kommun och underkastade den offentliga makten. Makten tar sig uttryck i bland annat skattelagar, kriminallagar och andra tvångslagar och regler för att få eller inte få olika förmåner. Kraven på politikernas moral, att de håller vad de lovat i partiprogram och inför de allmänna valen, måste därför sättas väsentligt högre än motsvarande krav på privata institutioner.

I detta perspektiv måste man ställa sig ohöljt kritisk till att politiker utan självförebåelser säljer ut vad de lovat väljarna för att få eller behålla den egna makten. Att så sker har vi fått flera exempel på efter höstens val. I koalitionsförhandlingar och motsvarande partiöverläggningar har partier övergivit ståndpunkter som väljarna före valet rimligen uppfattat som den politik som partierna lovat föra. Syftet har uppenbart varit maktpolitiskt och inte motiverat av omsorg om medborgarna. Den så kallade gröna skatteväxlingen ingår till exempel inte i socialdemokratins valplattform, liksom inte heller det ensidiga svenska stoppet för torskfisket. Inte heller har partiets väljare kunnat förutse att partiet skulle ge vika för miljöpartiets krav på en snabbare avveckling av försvaret än vad som redan hade beslutats.

Från tidigare val kan erinras om avvecklingen av en reaktor i Barsebäck, en åtgärd som klart stred mot politikernas löfte i anslutning till folkomröstningen år 1980 att avveckla först när energibehovet, främst

genom varaktiga, helst förnybara och inhemska energikällor, var tryggt. Det var inte fallet när avvecklingen skedde. Nu tvingas regeringen importera svårt miljöförstörande olje- och kolproducerad energi från Polen och Danmark.

Det i dag mest uppmärksammade sveket mot väljarna utgör de så kallade trängselavgifterna. Ett fullt klart uttalat löfte från socialdemokraterna i Stockholm var att sådana avgifter inte skulle införas om socialdemokraterna vann valet. När valet var över, förhandlades detta löfte bort på riksplanet vid överläggningar om vilka partier som ville vara stödpartier åt regeringen. Därefter vek sig kommunpolitikerna i Stockholm för regeringens direktiv och beslöt att trots vallöftet införa sådana avgifter. Situationen är anmärkningsvärd i två avseenden. Dels ingrep regeringen i kommunalpolitiken på ett sätt som knappast låter sig förenas med den kommunala självbestämmanderätten, som regeringen sagt sig vilja värna. Dels offrade Stockholms socialdemokratiska majoritetsledare, som hade utställt löftet, sin politiska heder genom att sätta partitaktiken före sina moraliska skyldigheter mot väljarna.

En annan typ av politisk omoral är den arrogans mot väljarna som valda förtroendemän gör sig skyldiga till genom att omedelbart efter valet lämna sitt uppdrag, ofta med feta pensioner i bagaget.

Hur kan det komma sig att medborgarna, trots moraliska tillkortakommanden från politikernas sida, ändå är lojala mot politikernas beslut? Svaret är att medborgarna visst inte är lojala. Politikerna har åtagit sig ett moraliskt ansvar mot medborgarna. Men medborgarna har aldrig gjort något motsvarande åtagande mot vare sig politikerna eller stat och kommun. Följden av politikernas dåliga föredömen är från medborgarnas sida svartarbete, skattefusk och skatteflykt, överutnyttjande av förmånssystemen och, på ett odefinierbart sätt, politikerförakt. Med andra ord: Vi har i Sverige den samhällsmoral som vi förtjänar.

Utvecklingen äventyrar demokratin. När de valda förtroendemännen och medborgarna gör vad de kan för att bekämpa varandra har demokratin nått vägs ände. Vi behöver en demokratisk revolution.

20 november 2002

Den offentliga makten skall utövas under lagarna

I 1 kap 1 § regeringsformen stadgas, att den offentliga makten utövas under lagarna. Det är i Sverige riksdagen ensam som stiftar de lagar under vilka bland andra riksdagen själv och regeringen skall utöva den offentliga makten.

Det är däremot inte en uppgift för riksdagen utan för domstolarna att tillämpa och tolka de lagar som riksdagen har stiftat. Detta gäller inte bara allmänna lagar utan också grundlagarna, bland andra regeringsformen. Frågan om en allmän lag är förenlig med grundlagen eller inte är alltså ingen riksdagsfråga utan en domstolsfråga. Det är därför häpnadsväckande felaktigt när en offentlig utredning för några år sedan deklarerade, att "endast riksdagen kan stifta grundlag och annan lag", vilket "talar för att det är riksdagen som är den instans som är bäst ägnad att pröva om en viss lagföreskrift är grundlagsenlig eller ej" (SOU 1993:40). Visserligen är det riksdagen som stiftar grundlag. Men stiftande och ändring av grundlag är omgärdat med särskilda regler för att förhindra att tillfälliga majoriteter skall styra lagstiftningen. Sålunda krävs två riksdagsbeslut med mellanliggande allmänt val, och beslutande folkomröstning om grundlagsförslag skall hållas, om det yrkas av minst en tiondel av riksdagens ledamöter och yrkandet bifalls av minst en tredjedel av ledamöterna. Och, som sagt, när en grundlag är stiftad är tillämpningen och tolkningen av den en domstolsfråga.

I Sverige kan alla domstolar pröva om allmänna lagar eller förordningar eller enskilda offentliga beslut är förenliga med grundlagarna, den så kallade lagprövningsrätten. Men beslut av riksdagen eller regeringen får sättas åt sidan bara om beslutet "uppenbart" strider mot grundlag. Det ligger i sakens natur att domstolarna sällan kommer till denna slutsats. Dessutom kommer frågan upp så sällan, att varje domstol inte får erfarenhet av denna typ av prövning. Härför krävs en förvaltningsdomstol med i huvudsak enbart denna uppgift. Som bekant saknar Sverige till skillnad från flertalet andra länder en sådan domstol.

Det finns gott om exempel på riksdags- eller regeringsbeslut som sannolikt inte är förenliga med gällande grundlagar. I slutet av 1980-talet beslutade riksdagen att genom en engångsskatt dra in 16 miljarder kronor av enskilda människors långsiktiga pensionssparande till staten, en beskattning som i realiteten innebar ett retroaktivt ingrepp i enskildas rättigheter och därigenom stred mot regeringsformens grunder. Strandägares uteslutande fiskerätt upphävdes av riksdagen utan ersättning till ägarna för den värdeminskning på strandfastigheter som upphävandet innebar. Den kommunala skatteutjämningen grundas på en ytterst tveksam tolkning av grundlagen, en fråga som det hade funnits goda skäl för en författningsdomstol att pröva. År 1987 åsidosatte riksdagen genom ett enkelt majoritetsbeslut regeringsformens entydiga krav på att regeringens styrning av förvaltningsmyndigheterna skall ske genom skriftliga, offentliga beslut av regeringen i dess helhet och tillät dold underhandsstyrning från enskilda regeringsledamöters och till och med regeringstjänstemäns sida.

I förgrunden för den dagsaktuella debatten står fastighetstaxeringen, fastighetsskatten och förmögenhetsskatten. Frågan är hur väl kombinationen av dessa offentliga ingripanden är förenlig med bestämmelserna i 1 kap 2 § regeringsformen, att grundläggande mål för den offentliga verksamheten skall vara den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd och att det särskilt skall åligga det allmänna att bland annat trygga rätten till bostad. Kombinationen av kraftigt höjd fastighetstaxering samt fastighets- och förmögenhetsskatterna leder i många fall till att människor måste lämna sina hem av ekonomiska skäl som enbart beror på det allmännas åtgärder. Högsta rätt blir högsta orätt.

Detta urval av exempel pekar mot att det är minst sagt tveksamt, om den offentliga makten i Sverige verkligen utövas under lagarna. Särskilt två faktorer talar för att riksdagen och regeringen inte heller vill känna sig bundna av några grundlagar. Den ena faktorn är motståndet mot att en författningsdomstol inrättas i vårt land, den andra oviljan att tillåta ens lagprövning av riksdags- och regeringsbeslut även om besluten inte ”uppenbart” strider mot grundlag.

Sverige förefaller ha avlägsnat sig en god bit från den gamla devisen att "land skall med lag byggas".

4 december 2002

Ett samhälle i sönderfall

Rubriken kan väl inte rimligen syfta på det svenska samhället? Eller hur? Låt oss se närmare på olika företeelser i det svenska samhället som kan ge anledning till tvivel på vilken framtid vi har att se fram emot. Sedan får var och en bedöma hur solid grunden är för det lyckorike som politikerna försöker övertyga oss om att de kan åstadkomma.

Medborgarnas fria val av politiska företrädare är en chimär. Det är en liten klick partimedlemmar som bestämmer vilka namn som skall tas upp på valsedlarna. Väljaren kan visserligen kryssa för ett av dessa namn. Men väljaren kan inte stryka namn på sedeln eller lägga till ett namn. Väljarna har blivit valboskap.

Vid folkomröstningarna om den allmänna tjänstepensionen och om kärnkraften manipulerades medborgarna genom att partier som i och för sig hade samma uppfattning tvingade fram tre alternativ att rösta om, därför att vänster- och högerpartier inte ville enas om en gemensam röstsedel. Barnsligt, kan man tycka. Men det har tillåtit partierna att tolka resultatet av folkomröstningarna hur som helst, vilket också har skett. Inför nästa års folkomröstning om EMU kan man misstänka samma manipulativa åtgärder i fråga om röstsedlarna för ja till EMU, med mer än ett svarsalternativ. Det finns då ingen anledning att delta i omröstningen. Medborgarna bör inte finna sig i det förakt för folkviljan som en sådan manipulation innebär.

Den arbetsmoral som utgör den historiska grunden för svenskt välstånd har raserats. Att leva på andras arbete har politikerna knäsat som fullt legitimt. Den gamla inställningen att man bör göra allt för att inte "ligga det allmänna till last" är borta. Resultatet ser vi i galopperande sjukskrivningar och förtidspensioner, rätt till ledigheter av olika slag i stället för premiering av arbetsinsatser och ständigt ökande kostnader för medborgarnas fritid. För att finansiera allt detta krävs höjda skatter, vilket leder till ökade krav på arbetsinsatser för det minskande antal medborgare som arbetar, vilket i sin tur leder till nya sjukskrivningar. Medborgarna trampar runt i ett ständigt roterande ekorrhjul. De enda

som tjänar på denna rundgång är politikerna, som ökar sin makt att fördela skatter och förmåner till de medborgare som minst bidrar till den så kallade välfärden.

Samtidigt gör politikerna allt för att försvåra för medborgarna att försörja sig själva. Genom olika former av skatter har en rad inkomstkällor inom hantverk, servicenäringar och hushåll opererats bort. Genom de drakoniska så kallade 3:12-reglerna har riksdagen effektivt hindrat medborgarna att skaffa sig en rimlig försörjning i egna fåmans- och andra småföretag. Politikerargumenten mot att ändra reglerna ger intrycket att dessa särregler utgör själva fundamentet i det svenska skattesystemet, vilket naturligtvis är nonsens men likafullt förs fram av finansministern med stort allvar.

Barnfamiljerna säger sig politikerna omhulda. Men i själva verket har de generellt sett försatt barnfamiljerna i en hopplös livssituation. Genom en medveten lönenivellering tvingas båda föräldrarna yrkesarbeta för att försörja sig, samtidigt som de skall lämna och hämta barn på daghem och sköta matlagning, städning och andra hushållsgöromål. Det mesta av detta arbete i hemmet ankommer alltså på kvinnorna. De blir utslitna. Kvinnorna arbetar för det mesta i offentlig sektor. Det är därför följdriktigt att det är i offentlig sektor som sjukskrivningarna har störst omfattning.

Den svenska skolan skall vara världsbäst, trumpetar politikerna ut. Verkligheten ser annorlunda ut. Lärarna saknar medel att upprätthålla ordning i klasserna. Disciplinen saknas. Undervisningen försvåras eller omintetgörs. Parallellt sänks kraven på utbildningsresultat liksom kraven för tillträde till högre studier. Den viktigaste funktionen i skolan har blivit kurativ, inte pedagogisk. Och politiker teoretiserar med nya idéer, ofta idéer som redan prövats i USA men visat sig inte fungera där. ”Hej, matematik” är ett belysande exempel.

Sverige skall stå på barrikaderna i fråga om miljöpolitiken, säger regeringen. Samtidigt stänger Sverige ett kärnkraftverk i Barsebäck och tvingas importera elkraft från olje- och koleldade kraftverk i Polen och Danmark. Dessa kraftverk är svårt luftförorenande och föroreningarna faller i stor utsträckning ner i Sverige. Vilka värderingar som legat bakom

beslutet att stänga en reaktor i Barsebäck är omöjligt att säga. I varje fall kan de inte ha haft något med miljön att skaffa.

Den politiska cynismen firar triumfer inom sjukvården. Att sjukvården fungerar dåligt är allmänt känt och erkänt. Men politikerna reglerar vidare i ett vårdsystem som bevisat sig vara misslyckat och ser ingen annan möjlighet än att satsa mer skattemedel i det misslyckade systemet. Landstingsskatterna höjs. De ideér och förslag till förändrade system som förs fram avfärdas, till och med med medvetet oriktiga argument, till exempel att ”det är inte plånboken som skall styra vården, utan vårdbehovet”. Något annat har ingen heller påstått och ligger inte heller i de förnyelseförslag som har lagts fram. Men politiker vill inte lyssna.

Sina största triumfer firar den politiska cynismen när det gäller fastighets- och förmögenhetsskatterna. Dessa skatter slår hårdast mot pensionärer, som sparat till eget hem och i enlighet med den sparandemoral som präglat Sveriges väg från fattigdom till välstånd har amorterat sina fastighetslån. De avtackas av dagens politiker för sina samhällsinsatser genom att i värsta fall drivas bort från det egna hem som de dittills betraktat som sin trygghet inför ålderdomen. Skam över ett samhälle som behandlar sina äldre med så utstuderad brutalitet.

Jag skall inte anföra ytterligare exempel, även om det är lätt att finna flera. Vad jag har velat peka på är den brist på värderingar som styr utvecklingen i vårt land. Vad jag efterlyser är värderingar som har att göra med människosyn, fördjupad demokratisyn, arbetsmoral, den egna försörjningen, personlig frihet och personligt ansvar, socialt ansvar och dess begränsningar samt hänsynstagande till de äldre, till dem som har gått före oss och skapat det välstånd som efterföljande släkte skall förvalta och vidareutveckla.

Nu får var och en bedöma, om vi har ett för framtiden livskraftigt samhälle eller ett samhälle i sönderfall, som måste reorganiseras för att bli ett samhälle som ”åt alla lycka bär”, för att citera en känd kampsång. För min del anser jag att dagens svenska samhälle, hårt politikerstyrt, med snöpt frihet för medborgarnas egna initiativ och insatser och i avsaknad av medvetna värderingar, inte kan blomstra utan en

genomgripande reformering, byggd på värderingar som är förankrade i erfarenheter från vårt förflutna.

”Jag kan inte med den värld som jag känt” skrev J O Wallin i sin dikt Hemsjukan. Så vet jag att många med mig känner. Det svenska samhället faller alltmer sönder. När träder den eller de fram som kan axla uppgiften att bli Sveriges moderna reformator?

18 december 2002

Det gångna året reser legitimitetsproblem

I en demokrati förutsätts lagar och andra offentliga regler och åtgärder stå i överensstämmelse med folkets vilja, det vill säga ha legitimitet. Om legitimiteten ifrågasätts, förlorar samhället sin trovärdighet och stabilitet. Det gångna året 2002 inger en del bekymmer i dessa hänseenden.

Grunden för det demokratiska samhället är allmänna, fria och hemliga val. Efter höstens allmänna val har en rad omständigheter avslöjats om manipulationer med bland annat röstning genom ombud i Stockholm. Man kan inte utesluta att motsvarande kan ha ägt rum på andra håll i landet. Med de jämna röstsiffrorna för höger- respektive vänsterblocken som valen visat i olika delar av landet, bland annat i Stockholm, kan manipulationerna ha påverkat valresultatet. Bara den möjligheten borde föranleda de organ som har att pröva valens laglighet att göra restriktiva bedömningar och hellre besluta att valen skall göras om än låta udda vara jämnt. Så har inte skett i Stockholm. Resultatet är att legitimiteten i till exempel sammansättningen av fullmäktige i Stockholms stad och därmed legitimiteten i fattade majoritetsbeslut i fullmäktige inte är odiskutabel. Det är ett grundskott mot den lokala demokratin. Det är ett grundskott mot medborgarnas lojalitet mot de fattade besluten.

Vid motsvarande situation på riksplanet förlorar såväl riksdagen som regeringen sin legitimitet, vilket skärper kravet på en strikt tillämpning av vallagarna. Konstateras valfusk i en valkrets, bör valet där alltid göras om.

Ett annat centralt område där legitimiteten är avgörande för medborgarnas tilltro till landets styrelse är skattesystemet. Här har legitimiteten redan gått förlorad. Bevis utgör svartarbete och flykt till utlandet av kapitalplaceringar och av personer med kapital. Tafatta försök att motverka utflyttning genom skattebefrielse för de rikaste undergräver ytterligare legitimiteten. Även omfattande rådgivning i deklarationstider om hur man kan undvika skatt visar på problemet,

liksom beskattning av vinster som aldrig inträffat. Fastighetsskatt betalas på det teoretiska värde som fastigheterna antas ha men som kan realiseras först när fastigheterna säljs. Och då beskattas vinsten med reavinstskatt. Systemet medför att en fastighetsägare i det långa loppet måste betala sin fastighet minst två gånger, först i form av köpeskilling till säljaren, sedan i form av ackumulerade skatter under innehavstiden och slutligen i form av reavinstskatt på skillnaden mellan inköpspriset och försäljningspriset, som dessutom innefattar inte bara värdestegring utan också inflation.

Skatt på skatten förekommer i flera fall inom den indirekta beskattningen, t ex moms på punktskatter. Dessutom medför prishöjningar på t ex energi och alkohol att även skatten höjs, eftersom skatten tas ut som en procentsats av priset. Staten lägger alltså dubbel börda på konsumenterna och försvårar för dem att få ekonomin att gå ihop.

Det torde vara få som tror att årets enorma kommunala skattehöjningar är ofrånkomliga. Många inser att sjukvården är felorganiserad och att vi skulle kunna få en bättre och förmodligen billigare sjukvård med en ändrad vårdstruktur. Det kommunala utjämnningssystemet har raserat givande kommuners ekonomi och samtidigt tagit bort alla drivkrafter för mottagande kommuner att själva försöka förbättra sin ekonomi. Misstanken ligger nära, att många kommuner är ekonomiskt misskötta. Legitimiteten för de kommunala skattehöjningarna är följaktligen låg.

Även den offentliga utgiftssidan skapar legitimitetsproblem. Statsmakernas oförmåga att hejda den okontrollerade utvecklingen av kostnaderna för sjukförsäkringen tillskrivs politisk ovilja att riskera sjunkande opinionssiffror och försämrat valresultat. Sjunkande sjuktal skulle vidare öka arbetslöshetstalen, vilket skulle äventyra det partipolitiskt satta målet för arbetslösheten. Även oviljan att ändra det uppenbart orimliga kommunala utjämnningssystemet tjänar partiegoistiska syften. Det gör också övervältringen på kommunerna av ofinansierade vallöften om mer av offentligt omhändertagande och offentlig service, något som bidrar till kommunala skattehöjningar samtidigt som staten berömmar sig av att inte höja utan rentav sänka den statliga skatten. För medborgarna blir den totala skattebördan under alla förhållanden

tyngre, framför allt för de grupper medborgare som inte får något tillbaka i form av bidrag eller ökad service. Härtill kommer det missbruk av offentliga medel som tar sig uttryck inte bara i ren kriminalitet utan även i att förtroendemän och tjänstemän tillskansar sig ekonomiska förmåner som ofta vida överstiger vad medborgare i gemen ens kan drömma om. Det rör sig kanske inte alltid om så stora belopp men är likafullt förödande för förtroendet för att den offentliga sektorn fullgör sina uppgifter med oväld och i det allmännas, dvs medborgarnas, intresse.

Från alla dessa synpunkter har år 2002 varit ett dåligt år. Allt fler har anledning att ifrågasätta legitimiteten hos offentliga organ och i deras åtgärder och beslut.

Det är en beklaglig och i förlängningen farlig utveckling av den svenska demokratin.

12 februari 2003

Statsministern bäddar för nej till EMU

Hur man än formulerar frågorna inför folkomröstningen i september 2003 är den reella innebörden att folket säger ja eller nej till medlemskap i den europeiska monetära unionen, EMU. För väljarna blir det avgörande, vilka för och nackdelar ett medlemskap respektive ett icke-medlemskap har för utvecklingen i Sverige. Frågan om den svenska kronan skall bytas ut mot euron och Sveriges valuta därmed inte kunna ensidigt devalveras är bara en del av effekterna av ett medlemskap.

Det är därför intressant att få besked om, under vilka interna förutsättningar Sverige vid ett ja till EMU är berett att ansluta sig till unionen. Svaret på den frågan har mindre betydelse för dem som helt allmänt är motståndare till EMU men har stor betydelse för dem som är benägna att rösta ja men inte till vilket pris som helst.

Den fråga som då ställs i förgrunden är, huruvida Sverige vid ett ja måste skydda sin sysselsättning genom att inrätta vad man har kallat strukturfonder. Som ett villkor för att säga ja till EMU har LO ställt att sådana fonder inrättas. En tanke var från början att fonderna skulle finansieras av näringslivet. Efter hand har LO sagt sig kunna godta att fonderna finansieras över statsbudgeten, närmare bestämt genom att det överskott som planenligt skall finnas i statsbudgeten ökas och placeras i dessa fonder. Vem som skall besluta om hur fonderna skall hanteras, var medlen skall placeras samt i vilka situationer de får användas och för vilka ändamål är för dagen oklart.

Från näringslivets sida har de föreslagna strukturfonderna betraktats som löntagarfonder i ny tappning och därför bemötts med stor skepsis. Fonderna misstänks inte utan fog utgöra ett led i försöken att hos politikerna (och LO?) samla så mycket ekonomisk makt över näringslivet som möjligt. Eventuellt kommer det ökade överskottsmålet dessutom att kräva skattehöjningar och varje fall minska möjligheterna till skattesänkningar.

Enligt den senaste tidens opinionsundersökningar väger det ganska jämnt mellan dem som är positiva och dem som är negativa till den

monetära unionen. Små förändringar kan väga över till förmån för den ena eller andra sidan. Särskilt för ja-sidan är det avgörande att potentiella ja-sägare inte skräms att mot sin övertygelse rösta nej till unionen. Risker för en sådan utveckling är emellertid överhängande på grund av kravet på strukturfonder.

Statsministern har förklarat sig vara för ett medlemskap i EMU. Samtidigt har han, senast i veckan som gick, öppnat för en höjning av överskottsmålet i budgeten, uppenbarligen för att det ökade överskottet skall placeras i strukturfonder enligt LO:s önskan. Han befinner sig nu i en minst sagt knivig situation.

Överger statsministern kravet på strukturfonder drar LO tillbaka sitt stöd för ja-sidan. Därmed är utgången av folkomröstningen given: det blir ett nej.

Vidhåller statsministern kravet på strukturfonder kommer sådana fonder att införas av den socialdemokratiska majoriteten vid ett ja till EMU. Det innebär att ett väsentligt antal potentiella ja-röstande inom näringslivet, vilka fruktar den nya formen av löntagarfonder, med stor sannolikhet kommer att avvisa medlemskap. Även i sådant fall är grundtipset att nej-sidan vinner omröstningen.

Det är ingen avundsvärd situation som statsministern har försatt sig i. För dagen ser det mest ut som om strukturfonderna utgör en så svår belastning för ja-sidan att det mest sannolika är att folkomröstningen resulterar i ett nej till den europeiska monetära unionen, EMU.

Nästa möjlighet att säga ja till EMU blir då efter det allmänna riksdagsvalet år 2006. Vågar den då nyvalda riksdagen ta ett eget ansvar för ställningstagande till EMU?

1 oktober 2002

Skeletten i regeringens garderober

År 1987 fattade riksdagen ett fatalt och felaktigt beslut. På grundval av Verksledningskommitténs betänkande "Regeringen, myndigheterna och myndigheternas ledning" (SOU 1985:40) och på förslag av regeringen (proposition 1986/87:99) beslöt riksdagen att i strid med regeringsformens uttryckliga bestämmelser tillåta "regeringen eller företrädare för regeringskansliet" att genom så kallade informella kontakter "påverka" myndigheternas beslutsfattande. Genom riksdagsbeslutet ändrades grundlagen utan att riksdagen iakttog de formella reglerna för hur grundlagen får ändras. Eftersom Sverige saknar en författningsdomstol har riksdagsbeslutet inte kunnat prövas rättsligt.

Nu har Riksrevisionsverket i ett remissyttrande den 11 oktober i år över en rapport från Rådet för Öppna Sverige konstaterat, att det största problemet i offentlighetsprincipens tillämpning ligger i kommunikationen mellan myndigheter och regeringskansliet. Utvecklingen har enligt verket närmast gått dithän att regeringskansliet i många fall helst undviker skriftlig kommunikation. Verket har i åtskilliga granskningar funnit att de formella kraven i realiteten betyder mindre än de informella signalerna. Beslutsprocesser drivs in i informella och personliga strukturer och nätverk helt oåtkomliga för insyn.

Redan år 1985 riktade dåvarande professorn i offentlig rätt, sedermera EU-domaren Hans Ragnemalm i Förvaltningsrättslig Tidskrift en förödande kritik mot förslaget om påverkan på myndigheternas beslutsfattande genom "informella kontakter". Han fann bland annat att förslaget stred mot två av det konstitutionella systemets grundpelare - förbudet mot ministerstyrelse och principen om myndigheternas självständighet. Även regeringsformens detaljerade regler om hur normgivningsmakten skall utövas skulle totalt urholkas genom den av kommittén rekommenderade fria "omtolkningen". Särskilt allvarligt ansåg han vara, att man smygvägen - genom en halsbrytande lagtolkning - sökte åstadkomma förändringar utan att grundlagen föreslogs bli i något avseende reviderad.

I en uppsats i skriften "Vad kan medborgaren göra?" (Timbro 1987) betonade jag att det grundlagsenligt bara är regeringen i sin helhet, dvs som ett kollektiv, som kan styra myndigheterna och att de styrande besluten måste fattas i de former som regeringsformen anvisar, nämligen vid protokollförda regeringssammanträden och i skriftlig form. Härigenom skapas garantier för offentlig insyn i regeringens styrning av myndigheterna, en klar gräns dras mellan regeringens politiska ansvar och myndigheternas förvaltningsrättsliga ansvar och kontroll i efterhand från konstitutionsutskottets och riksrevisionens sida blir möjlig. Jag framhöll att det torde stå utom diskussion, att medgivande av "informella kontakter" som form för regeringens styrning av förvaltningen i så hög grad förändrade grundlagens innehåll att det förutsatte en grundlagsändring.

Kritiken av påverkan på myndigheterna genom informella kontakter upprepade jag under slutet av 1980-talet i flera inlägg som kolumnist i Svenska Dagbladet.

Vare sig min eller andras kritik har emellertid föranlett någon reaktion från riksdagens sida.

Tvärtom visar Riksrevisionsverkets uppföljning av vad myndighetsledningar har uppgivit om informella kontakter med och signaler från regeringskansliet att dokumentationen inom kansliet så gott som alltid är knapphändig. Som verket i flera sammanhang har påtalat för regeringskansliet är dessa problem oroande och kräver uppmärksamhet. En översyn finner verket angelägen.

Ingen är ofelbar, inte ens riksdagen. Men medborgarna har rätt att kräva att riksdagsledamöterna grundligt sätter sig in i de frågor där de skall fatta beslut. Så var uppenbarligen inte fallet år 1987. Inte heller därefter har riksdagen insett sin fadäs, trots ideliga invändningar mot 1987 års beslut i den allmänna debatten. Kanske förlitar sig riksdagen på det famösa uttalandet i betänkandet "Fri- och rättighetsfrågor" (SOU 1993:40), att endast riksdagen kan stifta grundlag och att detta talar för att det är riksdagen som är den instans som är bäst ägnad att pröva besluts grundlagsenlighet. Mot denna uppfattning står regeringsformens bestämmelse att den offentliga makten (bland annat riksdagens makt) utövas under lagarna.

Det har gått femton år sedan riksdagen begick sin blunder. Riksrevisionsverkets erfarenheter ger klart besked om att effekterna har blivit just så avskräckande i fråga om offentlig insyn i regeringens styrning och ansvarsfördelningen mellan regeringen och myndigheterna som kritikerna befarade när regeringens förslag lades fram.

Därför måste riksdagen nu erkänna sitt misstag och omgående, med eller utan regeringens medverkan, vidta åtgärder för att undanröja 1987 års beslut. Alternativet är att avveckla den svenska förvaltningsmodellen till förmån för den kontinentala modellen med ministerstyrelse. Men då avvecklas också offentligheten och den medborgerliga insynen i regeringens styrning av statsförvaltningen.

8 januari 2003

Får medborgarna plats i regeringens kamratgäng?

Man hör ibland uttrycket inka-indianer. Men det var ingen indianstam. Inkan var en ledare, en diktator, om man så vill. Han var den främste i en styrande klass i det gamla Peru. I det gamla Europa utgjorde adelssläkter sådana styrande klasser. Moderna motsvarigheter är de styrande familjer som vi möter bland annat i en rad länder i Asien och Afrika.

Vi föreställer oss gärna att något liknande inte kan förekomma i moderna demokratiska stater. Det skulle ju strida mot demokratins idé. Visst är det så. Men likafullt finns tendenser även i demokratier till grupperingar som mer eller mindre permanent bekläder de styrande funktionerna i samhället. Dessa väl etablerade grupper utvecklar - genom släktskap, kamratskap eller annan privat intressegemenskap - en intimitet och en gemensam vokabulär som effektivt skiljer ut grupperna från "folket" eller "massorna" eller vad man nu vill kalla medborgarna i allmänhet.

En ibland uppmärksammas form för sådana tendenser i Sverige är den intimitet som personer i regeringen och andra styrande funktioner ger uttryck för genom att även i officiella sammanhang tilltala varandra eller tala om varandra med förnamn. Det är Göran hit och Göran dit, eller Mona, Bosse, Margareta, Marita, Lars. Vilka som avses är statsminister Persson och statsråden Sahlin, Ringholm, Winberg, Ulvskog, Engqvist. Vi vanliga medborgare har inte denna intima relation till regeringens ledamöter. Vi talar om statsministern, finansministern, socialministern etc. Genom att utåt demonstrera det personliga kamratskapet inom regeringen skapas ett avstånd mellan de styrande och de styrda som befäster intrycket att regeringsmedlemmarna fäster större avseende vid relationerna inom regeringen än vid relationen med medborgarna, en relation som borde vara primär för den som ser sig som förtroendevald av folket.

Tyvärr har nog de nära relationerna mellan den grupp som bekläder de styrande funktionerna i det svenska samhället en reell grund.

Som har påvisats i olika sammanhang är det gemensamma för gruppen inte enbart eller främst politisk uppfattning, vilket vore naturligt, utan släktskapsförhållanden och nära kamrat- och vänskapsförhållanden. En annan gemensam faktor är att de flesta aldrig har haft ett verkligt arbete utan helt har gjort en karriär i politiska kretsar. Politiska broilers är inte bara ett skällsord utan dessvärre en realitet. Många beslut som fattas på den politiska nivån ger också klart uttryck för en bristande kännedom om verkligheten för dem som besluten drabbar. Än värre, man spårar dessutom en nedvärdering av medborgarnas fattningsförmåga. Energipolitiken är ett belysande exempel, både avveckling av egen energiproduktion till förmån för import av förorenande kol- och oljeproducerad energi och inte minst försöken att inbilla medborgarna att de kan köpa ”grön” energi.

Kotteriandan bland de styrande är inte värdig en demokrati. Att komma bort från den kräver förändringar i flera led. Ett första är att få dem som styr att i första hand se sig som företrädare för medborgarna. För att nå dithän krävs ett nytt valsystem, kanske rena personval med möjlighet för väljarna att själva nominera sina kandidater. Nästa led kunde vara att kräva arbetslivserfarenhet av dem som sätts att besluta om andra medborgares väl och ve.

Den allra enklaste åtgärden, som inte kräver några beslut, är att statsråd och andra i styrande funktioner slutar med att i officiella sammanhang kalla varandra vid förnamn och återgår till det naturliga, att inför medborgarna i TV, radio eller andra offentliga framträdanden referera till statsministern, invandrarministern, socialministern etc, med eller utan namn. Kuriöst nog är det bara utrikesministern som har fått behålla sin funktion. För vem har hört att utrikesministern hänvisas till som Anna?

1 juli 2003

Enbart misstankar kan rubba förtroendet för revisionen

Under de senaste dagarna har en debatt tagits upp i medierna om tilltron till den nya Riksrevisionens oberoende och självständighet. Bakgrunden är beslut om tillsättningar av högre tjänster i revisionen med personer, som har haft sin verksamhet förlagd till Finansdepartementet och som i vissa fall har eller har haft olika former av relationer till ansvariga för de verksamheter som Riksrevisionen skall granska och därför kunde befinna sig i en jävssituation.

Problemet med faktiskt om också inte formellt jäv för personer i den statliga administrationens topp är inte nytt. Med jämna mellanrum har en sådan diskussion förekommit när det gäller ledamöterna i våra högsta domstolar, Högsta domstolen och Regeringsrätten. Flertalet av dessa ledamöter är rekryterade bland juristerna i kanslihuset, där de mestadels har arbetat med lagstiftningsarbete. I sin egenskap av domare skall de sedan tillämpa lagstiftning som de ofta själva har medverkat till att arbeta fram. De kan då med rätta eller felaktigt misstänkas för att tolka lagen mindre efter dess ordalydelse och mera med hänsyn till de politiska mål som regeringen har velat nå med lagstiftningen. Mest påtagliga är sådana misstankar kanske i fråga om skattelagstiftningen, som lätt låter sig tolkas till statens förmån och till den skattskyldiges nackdel.

Diskussionen om domstolarnas oavhängighet har även haft sin grund i ledamöternas uppdrag vid sidan av domstolsarbetet. Vad som har stått i blickpunkten är den omfattande medverkan i privata skiljedomar som ledamöterna brukar ägna sig åt. Det har ifrågasatts om inte denna medverkan kan rubba förtroendet för domarna i deras officiella dömande verksamhet.

Att förtroendefrågan nu har aktualiserats även i fråga om Riksrevisionen hänger givetvis samman med att Riksrevisionen har mandat att revidera också regeringskansliet. Det tidigare Riksrevisionsverket var ju en regeringsmyndighet och kunde inte granska regeringens kansli.

Den misstanken kan då väckas, att regeringen ser en möjlighet att genom att påverka persontillsättningar behålla ett grepp om revisionens inriktning och slutsatser, i all synnerhet som riksdagen har avstått från att ta ett direkt ansvar för revisionen. Vare därmed hur som helst, stor försiktighet bör under alla förhållanden iakttas vid valet av högre befattningshavare i Riksrevisionen. Självfallet kan motsvarande återhållsamhet inte gälla alla som arbetar i Riksrevisionen, därtill är rekryteringsbasen i Sverige alltför smal.

Dagens debatt om Riksrevisionen gäller mera delikata frågor, nämligen personliga relationer mellan personer med högre beslutsfunktioner i Riksrevisionen och personer som på ett eller annat sätt står i ansvar för den verksamhet som skall revideras. Det ligger då nära till hands att jämföra med reglerna om domarjäv i 4 kap 13 § rättegångsbalken, bland annat när det gäller jäv på grund av att domaren på något sätt är närstående till den som är part. Dessa jävsregler gäller visserligen för varje mål för sig. Men kan jäv av detta slag antas bli mera frekvent, borde man hellre avstå från att utse vederbörande till befattningen än riskera att äventyra revisionens anseende.

Det är avgörande för den nya Riksrevisionens förtroende hos allmänheten att den redan från starten framstår som en helt oberoende och självständig funktion i samhället. Den största otjänst man kan göra Riksrevisionen just nu är att fatta beslut som föranleder debatter av den typ vi nu ser och som utgör en black om foten för Riksrevisionens självklara strävan att vara en oberoende och självständig granskare av den statliga verksamheten.

29 april 2003

Varför folkomröstning om EMU?

Sverige har ett representativt statsskick. "Någon annan form än den indirekta, dvs representativa, anses knappast möjlig, när det gäller handläggningen av riktets gemensamma angelägenheter" framhålls i Holmberg-Stjernquists grundlagskommentar Vår författning (1988). Ett enda undantag finns. Det är möjligt med beslutande folkomröstning i grundlagsärende.

Rådgivande folkomröstning har emellertid kunnat förekomma sedan länge. Sådan folkomröstning skall beslutas av riksdagen genom lag och riksdagen skall ta ställning till utformningen av den fråga som skall bli föremål för omröstningen. Riksdagen är inte bunden av utfallet av omröstningen utan är fri att självständigt fatta beslut i den fråga som omröstningen gällde.

Inför folkomröstningarna om kärnkraften (1980) och om EU-an slutningen (1994) liksom inför höstens folkomröstning om EMU-an slutningen har riksdagspartierna förbundit sig att trots omröstningens rådgivande karaktär följa resultatet av omröstningen. Därmed har partierna abdikerat från sin grundlagsenliga rätt att självständigt besluta i de frågor omröstningarna har gällt och överlämnat det reella avgörandet till medborgarna. Partierna har därmed i berörda frågor infört en form av direkt demokrati vid sidan av grundlagen.

Mot den här bakgrunden är det obegripligt att vissa partier, bland andra socialdemokraterna, har fattat beslut om vilken linje i folkomröstningen, ja eller nej till EMU, som partiet skall stödja. Anledningen till folkomröstningen är ju att partierna är osäkra på hur deras väljare ställer sig till den fråga omröstningen gäller och därför vänder sig direkt till väljarna. Om som nu är fallet partierna tar ställning före omröstningen, kan frågan lika väl avgöras av riksdagen i vanlig ordning utan den omgång och de kostnader som en folkomröstning för med sig.

Alla vet att det finns en klar majoritet bland riksdagsledamöterna för ett ja till EMU. Kommer denna majoritet att rösta mot sin egen

övertygelse om folkomröstningen, som framstår som sannolikt i dag, resulterar i ett nej till EMU? Vem bär då det politiska ansvaret för riksdagsbeslutet? Eller medför den rådgivande folkomröstningen att riksdagsledamöternas politiska ansvar upphävs?

Än mer bisarr framstår situationen i belysning av den debatt som nu pågår, efter den socialdemokratiska partistyrelsens beslut, att mera framträdande företrädare för partiet inte får aktivt verka för ett nej till EMU. Vilken auktoritativ företrädare för partiet skall då stödja alla socialdemokratiska väljare som är skeptiska till EMU och därför inriktade på att rösta nej i folkomröstningen? Eller anser partiets ledning att det är illojalt av socialdemokratiska väljare att rösta emot ett majoritetsbeslut i en partikongress? Frågetecknen radar upp sig, även bortsett från den inskränkning i förtroendemännens åsiktsfrihet inför folkomröstningen som partistyrelsens beslut innebär.

Folkomröstningen kan dessutom leda till en ytterst pikant situation, om omröstningen trots den hårda styrningen inom det socialdemokratiska partiet resulterar i ett nej till EMU. Vilka slutsatser kommer då partiledaren att dra, sedan han inte bara själv ställt sig bakom ett ja till EMU utan till och med medverkat till att försöka sätta krokben för dem som inte delar hans uppfattning?

Vad som hittills har förekommit visar med stor tydlighet att beslutet att underställa EMU-frågan en folkomröstning och partiernas förklaring att utfallet av omröstningen skall följas av riksdagen är illa genomtänkt, inte minst med hänsyn till statsministerns yttrande att ett nej till EMU leder till att en ny folkomröstning i frågan blir aktuell. Och eftersom de skilda uppfattningarna i frågan skär över partigränserna framstår det som absurt att flera partiledningar har bundit sina partier för ett ja eller ett nej till EMU. Som situationen har utvecklats hade det varit mest parlamentariskt korrekt att riksdagen hade tagit sitt grundlagsenliga ansvar för att besluta i frågan.

Den klantighet som präglat politikernas hantering av den kommande folkomröstningen pekar mot ett lågt valdeltagande i omröstningen eller, inför misstanken att statsministern efter ett ja till EMU trots allt för upp frågan om buffertfonder på dagordningen, ett nej till EMU.

15 september 2003

Därför förlorade Ja till euro

Det finns en del uppenbara skäl till att ja-sidan förlorade folkomröstningen om euro. Några fick en belysning i samtalet i TV mellan partiledarna förra veckan. Alla lovordade vår demokrati men ingen pekade på bristerna i dagens svenska demokrati, brister som till dels kan förklara det ökade avståndet mellan medborgarna och makten.

Den svenska författningen saknar i stort sett minoritetsskydd. Minoritetsskyddet i 2 kapitlet i regeringsformen är svagt. En riksdagsmajoritet, om än aldrig så liten, kan påtvinga minoriteten sina beslut. Paradexemplet är ATP-systemet, som genomfördes med en rösts övervikt. Andra exempel, då en svag majoritet helt har åsidosatt minoritetens intressen, är engångsskatten på pensioner, det kommunala skatteutjämnningssystemet, fastighetsskatten och den så kallade tillfälliga värnskatten, som nu har blivit permanent. Det ständiga hot som denna råa majoritetsdemokrati utgör för stora minoriteter har skapat en fientlighet mot överheten och har säkert bidragit till att även borgerliga väljare med en positiv inställning till euron trots det har röstat nej. Om detta demokratiproblem sades ingenting i det ganska ytliga samtalet mellan partiledarna.

De "folkvalda" är med få undantag inte folkvalda utan partivalda. Det är regel i Sverige att medborgarna i de allmänna valen röstar på parti och inte på person. De enda namn som får förekomma på valsedlarna är de namn som en liten klick partimedlemmar har nominerat, oftast inom de egna medlemsleden. Inget namn får strykas och inget läggas till. För väljarna återstår i bästa fall att med ett kryss ange vilket namn som bör få mandat först bland dem som partiet har utsett. Uttrycket "min riksdagsman" är totalt främmande i Sverige. Till yttermera visso har de valda numera politik som sitt yrke och bildar därigenom en egen klass i samhället, en klass som lever ett liv avskilt från medborgarnas vardag. Också detta förhållande ökar avståndet mellan "folket" och "överheten". En reaktion mot det så kallade etablissemangen framstår som naturligt. Inte heller dessa problem berördes av partile-

darna i samtalet om demokrati. Samtalet fick snarare karaktären av en belåtenhet med sakernas tillstånd kollegor emellan.

Behovet av något slags fonder eller liknande vid ja till euro. Redan det förhållandet att det skulle behövas någon form av "buffertfonder" vid ett införande av euron gav intrycket att projektet var äventyrligt. Att det var LO som ställde kravet ingav dessutom misstanken att LO så att säga bakvägen ville få till stånd en ny form av löntagarfonder. Visserligen förklarade statsministern att det inte skulle bli fråga om fonder utan om ett ökat överskottsmål i budgeten. Men statsministerord har tidigare inte visat sig vara hållbara, och misstanken kvarstod, att det fanns en dold agenda mellan regeringen och LO som skulle bli offentlig först efter omröstningen och att denna agenda innehöll nya fonder. I denna situation kan borgerliga väljare antas ha valt att trots en positiv euro-inställning rösta nej.

Finanspolitiken har inte fungerat hittills. När utvecklingen i Sverige inte längre kunde styras med penningpolitik, det vill säga räntan, skulle styrningen övertas av finanspolitiken. Innebörden var att regeringen skulle få mandat av riksdagen att höja eller sänka skatter och avgifter efter vad konjunkturläget krävde. Men styrning genom finanspolitiken har historiskt varit ett stort misslyckande. Det har varit lätt att höja skatter och avgifter, men när sänkningar hade behövts har politikerna backat. Den tidigare finansministern Kjell-Olof Feldts bok "Alla dessa dagar" avslöjar det totala misslyckandet och ger ett nästan övertydligt bevis för att den svenska partidemokratin inte är mogen att hantera en flexibel finanspolitik. Det har därför inte funnits någon tilltro till att Sverige med finanspolitiska medel skulle kunna möta vare sig en överhettning eller en lågkonjunktur. Förlusten av räntevapnet skulle ha lämnat Sverige öppet för ökad inflation respektive ökad arbetslöshet vid de olika konjunkturskedena.

Sveriges ekonomiska struktur är inte anpassad till EMU. EU-kommissionen har upprepade gånger uppmanat medlemsländerna, däribland Sverige, att vidta strukturella förändringar inom främst den offentliga sektorn för att långsiktigt kunna uppfylla den så kallade stabilitetspaktens krav, en pakt som Sverige redan nu är bunden av. Få länder har genomfört förändringar. Inte heller Sverige har tagit fasta på

kommissionens varningar utan löst problemet genom att beskatta medborgarna allt hårdare. I det långa loppet underminerar denna politik landets tillväxtmöjligheter. Vi närmar oss den punkt då vi inte längre kan uppfylla stabilitetspaktens krav. Att först då förändra den offentliga sektorns struktur får betalas av alla dem som genom den förda politiken har blivit beroende av de svenska offentliga förmånssystemen. På detta problem utgör frågan om euro ingen lösning. Med eller utan euro måste problemet lösas genom ändrad nationell ekonomisk politik.

De stora euro-ländernas arrogans. De stora EU-länderna, framför allt Frankrike, visar en överlägsen arrogans gentemot det fundament för euro-samarbetet som stabilitetspakten utgör. Det har skapat en misstro mot EMU-projektet som sådant och också tvivel på projektets framtid. Det är ett rimligt antagande, att detta har påverkat folkomröstningens resultat.

Sveriges ekonomiska problem måste lösas i Sverige, med eller utan euron. Det är en fåfång förhoppning att anslutningen till EMU, lika litet som medlemskapet i EU, skulle bidra till nödvändiga strukturförändringar i Sverige. Den tillväxtfientliga beskattningen, den över tunga offentliga sektorn, den diskriminerande behandlingen av de mindre företagen och andra tillkortakommanden i svensk politik kan rättas till bara genom svenska nationella insatser. Denna insikt har troligen haft en negativ påverkan på främst borgerliga väljares uppfattning om behovet att nu införa euron i Sverige.

Sammantaget ger vad jag här har redovisat hållbara förklaringar till varför en betydande majoritet av väljarna i Sverige röstade nej till införandet av euro. Visst kan det finnas ytterligare förklaringar, men de redovisade kan antas vara de tyngsta. Och det är tydligt, att nej-röstarna har haft sinsemellan mycket skiftande motiv för sina ställningstaganden. På annat sätt kan man inte förstå att röstande på yttersta vänsterkanten och gediget borgerliga röstande har kommit att hamna på samma sida.

14 oktober 2003

Korruptionen i Sverige

Korruption förbinds ofta enbart med mutor och bestickning. Det är den legala definitionen av korruption. I ett vidare perspektiv kan emellertid till begreppet korruption hänföras också till exempel nepotism vid tjänstetillsättningar, utnyttjande av vänskapsförhållanden eller kollegiala förhållanden, utnyttjande av politisk förtroendeställning för personlig vinning eller ekonomiska påtryckningar på politiker eller politiska partier för egna syften. Sådana gråzoner kan ofta inte angripas juridiskt men fördöms som oetiska av den allmänna opinionen.

I en akademisk doktorsavhandling, *Corruption in Sweden* (Korruption i Sverige, Umeå 2002) har Staffan Andersson undersökt bland annat vilka områden av offentlig verksamhet som har hög risk för korruption. Dit hänför han byggsektorn, offentlig upphandling, transport- och kollektivtrafiksektorn, gränskontrollen, införsel av varor och polisverksamhet. Dit hör även områden, där det sker eller har skett snabba förändringar och där kontrollsystemen inte har anpassats till förändringarna, liksom när beslutsfattande sker i små grupper med dålig insyn. Som oklara områden nämner han bidrag från företag och organisationer till politiska partier och kandidater. Fall som noterats är bidrag från ett privat företag till moderata ungdomsförbundet och LO:s bidrag till socialdemokratiska partiet. I sistnämnda fall har den springande punkten varit, huruvida bidragen är förenade med villkor.

I avhandlingen konstateras vidare, att upptäckta fall av korruption gäller kommunal verksamhet i större utsträckning än statlig och tjänstemän oftare än politiker. Inom den kommunala sektorn fästs särskild uppmärksamhet på de kommunala bolagen på grund av dålig offentlig insyn och personalunioner mellan bolagen och den kommunala förvaltningen.

I en internationell jämförelse torde korruptionsnivån vara låg i Sverige. Men samtidigt är det tydligt att korruption förekommer även i Sverige, inte minst i korruptionens gråzoner, och tecken tyder på att nivån möjligen har stigit under senare år. Det har visat sig, framför allt

genom pressens bevakning, att det finns många riskzoner och att en låg korruptionsnivå inte kan tas för given. Därför är det viktigt att redan vid låga nivåer vidta åtgärder för att hindra en ökning.

Redovisningen här ovan gäller den offentliga sektorn. Den privata sektorn är i fråga om korruption ett outrett område. Vad som har rapporterats i media under de senaste åren om excesser i löne-, pensions- och andra förmåner för de större bolagens ledningar, i kombination med svag styrning från bolagens ägares sida, väcker misstanken att det kan förekomma vänskaps- och kollegial korruption, så kallad grå korruption. Hur det förhåller sig med den saken vore förtjänt av en grundligare undersökning än vad som hittills skett. Det skulle vara viktigt för näringslivets anseende, som kraftigt naggats i kanten av de skandaler som avslöjats.

Trots att korruption tär på förtroendet för politiker, på det offentliga handlandets legitimitet och på näringslivets trovärdighet står bekämpandet av korruption inte högt på den politiska agendan i Sverige. Däremot har internationella organ program som riktar sig mot korruptionsproblemen. En av de mer inflytelserika icke-statliga organisationer som arbetar mot korruption är Transparency International, som har etablerat avdelningar i mer än sjuttio länder och erbjuder en rad anti-korruptionsprogram. Men i Sverige finns ännu ingen avdelning av organisationen.

En första ansats att angripa tecken på korruption i Sverige, omfattande även den så kallade grå korruptionen som för närvarande ofta inte kan stävjas med lagstiftningen, kan vara att efter kontakt med organisationen Transparency International få till stånd en lokalavdelning av organisationen i vårt land. Att en sådan avdelning skulle kunna få betydelse i korruptionsbekämpningen visar arbetet i den icke-statliga Konkurrenskommissionen, som har motsvarande uppgift i fråga om åsidosättande av kravet på fri och lika konkurrens bland annat vid offentliga upphandlingar.

Under alla förhållanden synes det lämpligt att bekämpning av korruption både i offentlig och i privat sektor får en mer framträdande plats på den politiska agendan.

27 november 2003

Folkhemsvisionen vittrar sönder

Den svenska folkhemsvisionen har sin grund i det gamla brukssamhället. Bruksherren svarade som en god familjefar för de anställdas (barnens) välfärd i form av bostäder, butik, skola och ibland även kyrka och fattigvård. Folkhemmet var en tillämpning av bruksideologin på hela det svenska samhället.

Det resultat av folkhemstanken som vi ser i dag är en offentlig sektor som har åtagit sig att svara för de enskilda medborgarnas inkomster och behov i alla livets skiften men som samtidigt försummar en offentlig sektors primära uppgifter, nämligen att ansvara för sådana nödvändiga samhällsfunktioner som de enskilda medborgarna inte kan svara för var och en för sig. En effekt av alla dessa åtaganden mot de enskilda medborgarna är enorma offentliga utgifter, som växer i takt med att medborgarna lär sig att utnyttja och till dels manipulera de skilda offentliga försörjningssystemen.

Till yttermera visso drivs politiker av valtaktiska skäl att i högkonjunkturer binda sig för ökade förmåner till de enskilda medborgarna, utan en tanke på hur förmånerna skall finansieras i sämre tider. Effekten såg vi under 1990-talets lågkonjunktur, när politikerna tvingades minska de förmåner man beslutat om i tidigare skeden. Trots denna läxa ökades förmånerna på nytt, när konjunkturen förbättrades mot 1990-talets slut. Som en följd av denna lättsinnighet kan i dagens lågkonjunktur de ökade offentliga utgifterna inte längre finansieras vare sig med nedmontering av de gemensamma samhällsfunktionerna eller med ökade skatter utan med ny offentlig upplåning, i klartext kraftigt försämrade budgeter både i staten och i kommunerna.

I massmedia görs just nu stor affär av att Frankrike och Tyskland misslyckats att hålla sina budgetunderskott inom ramen för sina åtaganden enligt EMU:s stabilitetspakt. Förklaringen är att dessa länder, i likhet med Sverige, i goda tider har gjort sociala ekonomiska åtaganden, som vida överstiger den ekonomiska förmågan i dåliga tider. Inte i något av länderna har politikerna kraften att anpassa de sociala syste-

men till vad ländernas ekonomi långsiktigt tillåter. Det kanske rentav är tur för Sverige att landet inte anslöts till EMU. Samtidigt finns emellertid inte heller någon press på Sverige att anpassa munnen efter matsäcken.

Inför hotet om en kraftig utgiftsexpansion i den offentliga sektorn på grund av bland annat ett ökat antal pensionärer och ett numera invariant överutnyttjande av de offentliga trygghetssystemen, sätter regeringen i desperation sitt hopp till en ökad tillväxt som skall ge ökade skatteintäkter. Det är med stor sannolikhet ett fåfängt hopp, i varje fall för det närmaste decenniet. Regeringen har, med stöd av LO och sedermera även vänsterpartierna, under de senaste decennierna systematiskt missgynnat de krafter i samhället som är de enda som kan ge tillväxt, nämligen företagsamheten och företagen, särskilt de små och medelstora företagen. Inget talar i dag för att LO och vänsterpartierna kommer att uppge sitt motstånd mot ett förbättrat företagsklimat för dessa små och medelstora företag, som är basen för framtidens tillväxt.

Den beska sanningen är att folkhemsvisionen inte bär längre. Lösningen ligger inte i att kontinuerligt försämra dagens välfärdssystem. Resultatet blir förr eller senare att systemen över huvud taget inte längre fungerar. Bevisen är en raserad sjukvård, en havererad äldreomsorg, galopperande sjukskrivningar av Europas friskaste folk, hög arbetslöshet även i goda tider och en problematisk skola.

Det krävs en mer radikal förändring, en ny vision. Den måste utgå från en ny syn på ansvarsfördelningen mellan det offentliga och det privata samhället. Ett större ekonomiskt ansvar måste läggas på det privata samhället och det offentliga ansvaret koncentreras till vad de enskilda medborgarna inte alls eller endast med orimligt stora uppoffringar kan ombesörja på egen hand. Det är viktigt att principerna för en sådan radikal förändring fastställs utan dröjsmål, eftersom genomförandet av förändringen med nödvändighet kommer att ta förhållandevis lång tid.

10 december 2003

Den svenska politiska och ekonomiska nomenklaturen

Enligt Nationalencyklopedins ordbok definieras nomenklatura som en privilegierad maktelit av partifunktionärer med flera.

Sedan länge har kritik riktats mot att aktiva politiker, särskilt på det högre planet, har kommit att bilda en klass för sig, avskärmad från de vanliga människorna och deras vardagliga liv. I anslutning till kritiken har man pekat på bland annat fördelningen inom denna politiska klass av högre befattningar, t ex verkschefer, landshövdingar och liknande. Ett mera jordnära uttryck för den politiska kompisandan utgör det till synes harmlösa i att toppolitiker även i officiella sammanhang alltid kallar varann vid förnamn, vilket understryker att de utgör en familj avskild från andra familjer. Den som inte ingår i familjen står utanför den och har ingen rätt till de förmåner och förläningar som familjen anser tillhöra den.

Efter hand har de verkliga familjebanden också blivit fastare. Skrapar man på ytan kommer det fram en rad andra mer eller mindre äktenskapliga relationer, inte nödvändigtvis mellan regeringsledamöter utan mellan andra med framträdande positioner i partihierarkierna. Även andra relationer, bland annat vänskapsrelationer, mellan partifunktionärer förekommer, även då företrädesvis i de övre skikten.

Resultatet av framväxten av den politiska nomenklaturen är det ökande avståndet mellan väljarna och de valda och ökningen av vad man kallar politikerförakt.

Etablerandet av den ekonomiska nomenklaturen hänger intimt samman med försvagningen intellektuellt och ekonomiskt av de traditionella ägargrupperna i näringslivet. Ägarstyrningen av de stora företagen har efter hand ersatts av dominerande professionella företagsledningar, som självsvåldigt har sett företagen som sina privata arenor. Det har kunnat ske i skydd av anonyma och passiva institutioner som storägare i förening med ett i övrigt spritt aktieägarande. Samtidigt har företagsledningarna, styrelser och verkställande ledningar, blivit allt-

mer homogena. En förhållandevis begränsad grupp sitter i varandras styrelser och verkställande ledning och har där utvecklat en kollegialitet som starkt påminner om den politiska nomenklaturans beteende. Genom denna familjesammanhållning har man ostört kunnat bevilja varandra häpnadsväckande löneförmåner under mottot: Ger du mig här, så ger jag dig där.

Vart utvecklingen inom näringslivet har lett, har dominerat massmedia de senaste åren. Det är ofattbara belopp som styrelser och företagsledningar har plundrat aktieägarna och i förlängningen spararna på. Ironiskt är, att de misslyckade ledarna är de som har lyckats roffa åt sig de allra största beloppen.

Gemensamt för den politiska och den ekonomiska nomenklaturen är avsaknaden av självinsikt om föraktet från medborgarna i gemen och skadan för samhället i stort, både det allmänna och näringslivet.

Någon självsanering är därför knappast att vänta, vare sig på det politiska eller det ekonomiska planet. Olika etikutredningar och etikkommissioner ger ingen lösning. Hur mycket jag än misstror lagstiftningsvägen, kan jag i den här situationen inte se någon annan väg.

Den politiska nomenklaturen torde inte kunna brytas upp utan väsentliga ändringar i grundlagen, framför allt genom förstärkt skydd för medborgarna mot politiska excesser. Vad som då kommer i blickpunkten är bland annat begränsningar i beskattningsrätten, skyddet för äganderätten, förbud mot offentligt ägda aktiebolag och offentlig tillsättning på grund av kompetens även av högre befattningshavare i stat och kommun.

Svårare är att komma till rätta med den ekonomiska nomenklaturen. Ett näraliggande ingripande kunde vara, dels att alla ersättningar från bolaget, utom utdelning på ägda aktier, beskattas som inkomst av tjänst, dels att ersättningar över en viss nivå skall vara icke avdragsgilla vid bolagsbeskattningen. Det skulle innebära, att ersättningar utöver denna nivå skulle komma att i sin helhet belasta bolagens vinst, vilket kunde göra aktieägarna och kanske i än högre grad potentiella investerare mera uppmärksamma på de oförtjänta fantasiersättningar som hittills har betalats ut. Däremot tror jag inte att det hjälper om bolagsstämman

bestämmer ersättningarna även till de högre tjänstemännen. Arvoden till styrelsen bestäms ju redan nu av bolagsstämman. Företagsledningarna har emellertid hittills ganska lätt kunnat domptera bolagsstämmorna.

Den enda väg vi absolut inte kan gå är vad som kan betecknas som status quo, att acceptera de nomenklatura-former som har vuxit fram i Sverige.

17 december 2003

”Och ring den frusna tiden åter varm”

Ett nytt årsskifte stämmer inte bara till nyårslöften utan också till eftertanke.

Det politiska år som nu går mot sitt slut har varit förskräckande. Tecknen på nationell dekadens är många. Oförmåga att ens göra en allsidig analys av orsakerna till de skenande sjukskrivningarna, än mindre göra något åt dem. Oförmåga att skapa rimliga förutsättningar för ökad sysselsättning. Rader av svikna vallöften, utställda för att behålla makt och inte av omsorg om medborgarna. En förnedrande förlust för segervissa ja-sägare i EMU-omröstningen. Ständiga men dolda statliga budgetunderskott i förening med osunda manipulationer för att hålla statens utgifter under utgiftstaket. Kommunal ekonomi som löper amok. Och en privat sektor som till övermått har demonstrerat sin omdömeslöshet både när det gäller förmågan att driva företag på ett sunt sätt och i fråga om ledarnas sanslösa överskattning av sin egen betydelse. Utrikesministermord. Ett polisväsende som överflyglats av kriminaliteten. Ett postväsende som funnit den nya affärsidén att dela ut post. Etcetera, etcetera.

Internationellt dominerar det stora sammanbrottet av förhandlingarna om en ny EU-konstitution och snöpnigen av stabilitetspakten, för att inte tala om det till synes olösliga kaoset i Irak och i relationerna mellan israeler och palestinier.

Om allt detta har politikerna talat och förhandlat, men utan resultat. Tegnér hade nog fel när han påstod att ”med tanken ordet föds på mannens läppar”. Mera träffsäker var Shakespeare i sin analys: ”Upp flyga orden, tanken stilla står, ord utan tanke aldrig himlen når.” Ty just andefattiga framstår de stora orationerna vara, både på det internationella planet och i den inhemska politiska debatten. Självtänksamhet kan jag bara med J O Wallin sucka: ”Jag kan icke med den värld som jag känt.” Och medborgarna i gemen höjer kanske ögonbrynen men finner sig i sin lott. Sverige är inte ett land befolkat av revolutionärer.

”Ring in det nya” säger Tennyson i sin dikt ”Nyårsklockan” som rubriken ovan är hämtad från. Vilket nya? Ja, det kan man fråga sig. Att tänka nytt står inte högt på den politiska agendan. Vi vanliga medborgare får nöja oss med att uttrycka fromma förhoppningar. Så låt mig nämna några, om också i dag orealistiska, förhoppningar som jag har inför det nya året.

Den grundläggande förhoppningen är att en majoritet av riksdagspolitikerna äntligen skall inse, att den svenska ekonomin inte långsiktigt kan bära upp den nuvarande offentliga utgiftsnivån. Med en sådan insikt borde det vara möjligt att seriöst analysera de komplexa sambanden mellan sjukskrivningarna, sjukförsäkringsvillkoren, sjukförsäkringsnivåerna och medborgarnas hela livssituation, inte bara förhållandena på arbetsplatserna. Det borde också bli politiskt möjligt att diskutera ett enhetligt trygghetssystem, omfattande flertalet nuvarande delsystem och med enhetliga ersättningsnivåer samt med ett enda övervakningssystem. Kanske skulle det till och med bli utrymme för tvivel om det sunda i att bibehålla inkomstbortfall som bas för ersättningsnivåerna.

En nåd att bedja om vore vidare, att staten och kommunerna börjar förstå att de saknar kompetens att driva företag och att de genom de offentligt ägda bolagen utgör ett hot mot den fria konkurrensen, mot demokratin och mot en för vår försörjning nödvändig utveckling av näringslivet. En avveckling av statliga och kommunala privaträttsliga företag utgör därför en given nyårsönskan.

Alla förhoppningar om ett bättre klimat för småföretagarna har hittills kommit på skam. Den förhoppning man kan hysa för nästa år måste därför bli blygsam. Möjligen kan det tyska exemplet med undantag från anställningstryggheten för småföretag ge viss anledning till optimism. Men den svenska ideologiska barlasten tynger politikerna. Viss men mest kosmetisk lättnad i utdelningsreglerna kan skönjas. Det är dock långt till målet att jämställa fåmansföretagarna med andra företagare, ett mål som annars vore en naturlig förändring, inte bara en förhoppning.

Förhoppningar är en sak, verkligheten en annan. Efter mer än 40 års erfarenhet av ett liv, inte med men nära politiken, ser jag pessimis-

tiskt på möjligheterna att min förhoppningar infrias. Politikerna lever sitt eget liv ovanför medborgarnas vardag. Därför kan jag avsluta år 2003 med att citera ur Runebergs "Kung Fjalar":

"Vad är mänskan, att mot er hon stormar!

Stjärnor like, i onådd rymd,
len I genom molnen av jordens öden,
dem i lek en fläkt av er vilja styr."

15 januari 2004

Med förbundna ögon mot framtiden

Vad statsmakterna beslutar ett år får ofta vittgående konsekvenser för många år framåt. Regeringens och riksdagens agenda för år 2004 visar därför den politiska färdriktningen framöver. På flera punkter ger agendan anledning till allvarliga bekymmer.

De samtal om grundlagsändringar som statrådsberedningen har inbjudit till synes ha som enda syfte att tillförsäkra stora partier överrepresentation i riksdagen. Däremot förbigås helt den viktigaste frågan i en ren majoritetsdemokrati som den svenska, nämligen i vilka avseenden och hur majoritetens makt skall begränsas för att hindra majoriteten att missbruka sin makt på bekostnad av minoriteten. Erfarenheterna visar, att det skydd för grundläggande fri- och rättigheter som nu finns i 2 kapitlet regeringsformen är otillräckligt. Det finns till exempel inget skydd mot att skattesystemet används för ren konfiskation. Än allvarigare är att medborgare i vanliga inkomstlägen via skattesystemet kan berövas sina försörjningsmöjligheter och tvingas underkasta sig byråkrats bedömningar av möjligheterna att få bidrag. Dessa fundamentala problem i vår majoritetsdemokrati förbigås med tystnad i inbjudan till samtal om grundlagsändringar.

Ett utbyggt grundlagsskydd mot majoritetsmissbruk skulle motivera inrättande av en författningsdomstol med uppgift att pröva majoritetsbesluts förenlighet med bland annat grundlagens medborgarskydd och därigenom radikalt höja kvaliteten på demokratibegreppet. Men samtalen verkar inte komma att handla om att på detta sätt förädla majoritetsdemokratin utan endast om politiska maktfrågor.

De fortsatta diskussionerna om de höga sjukskrivningstalen är alltså koncentrerade till förhållandena på arbetsplatserna. Denna enögdhet hindrar den vidare syn på orsakerna till sjukskrivningar som hör samman med den totala arbetssituation som framför allt kvinnor med barn hamnar i. Stressen med att få iväg sömniga barn till daghem och själva hinna i tid till arbetet, komma iväg från arbetet för att före viss tid hämta trötta och gnälliga barn från daghem och sedan laga mat, få

barnen i säng etcetera är med stor sannolikhet en väsentlig orsak till sjukskrivningar. Att i diskussionerna ta hänsyn enbart till en faktor, arbetsmiljön, som kanske inte ens är den viktigaste anledningen till de skenande sjukskrivningarna, är inte bara enfaldigt, det hindrar möjligheterna att någonsin komma till rätta med sjukskrivningsproblemen.

Dagligen rapporteras om nedläggning av sjukhus och vårdcentraler eller andra inskränkningar i utbudet av sjukvård. Trots det har inga politiska initiativ tagits för att möta den fortgående sjukvårdskrisen. Mer pengar till sjukvården genom kraftigt höjda kommunalskatter har visat sig inte ge resultat. Det är dags nu för politikerna i regeringen och riksdagen att ta sjukvårdskrisen på allvar och fundera över vilka grundläggande fel i den nuvarande sjukvårdsorganisationen som har lett fram till krisen. Här finns den grundläggande uppgiften för i första hand sjukvårdsministern. Men han har hittills inte reagerat på den växande kritiken mot den starkt föråldrade strukturen med sjukvårdsansvaret fördelat på ett stort antal landsting. Den strukturen bör ersättas med en sjukvårdsorganisation för hela landet. Måste sjukvården helt bryta samman, innan politikerna förstår vad som händer?

Inte heller de pågående samtalen mellan regeringen och näringslivet om tillväxt grundas på en helhetssyn på förutsättningarna för tillväxt. Såvitt känt är det bara ett par punkter som samtalen kretsar omkring, nämligen ränteläget, som fastställs av Riksbanken ensam, och bolagsbeskattningen, som bestäms av riksdagen. Dessa två faktorer är inte vare sig tillsammans eller var för sig avgörande för tillväxtkraften i Sverige. Uppfattningen att bolagsskatten skulle ha väsentlig betydelse för tillväxten framstår för övrigt som både okunnig och naiv. Bland faktorer som påverkar tillväxt ingår flera skilda förutsättningar för företagandet, bland annat tillgången på kvalificerad arbetskraft, dubbelbeskattningen av aktieutdelningar, arvs- och förmögenhetsskatterna, arbetsgivaravgifterna, fåmansföretagsbeskattningen och arbetsrätten. Alla dessa delar måste bli föremål för omprövning, om man vill nå resultat med tillväxtsamtal. Utan en så bred ansats framstår inte samtal om tillväxt som allvarligt menade.

I ljuset av vad vi alltså redan vet om vad som pågår på de väsentliga punkter som jag har nämnt här måste år 2004 redan nu bedömas som

ytterligare ett förlorat år på Sveriges väg tillbaka till en topposition i världens välståndsliga. Och talet om tillväxt har liksom andra uppsatta mål visat sig vara tomt prat.

19 maj 2004

Oklar gräns mellan regeringen och myndigheterna

I dagarna förs en upphetsad debatt om regeringens beslut att utvisa två personer från Sverige till Egypten. Med hänsyn till sekretessregler och annat är det svårt för en utomstående att bilda sig en klar uppfattning om det befogade i beslutet och vad som verkligen hänt efter det att beslutet verkställdes. Jag skall inte spekulera i de frågorna.

Men debatten har också handlat om i vilka former beslutet verkställdes. Bland annat har gjorts gällande, att personal från amerikanska myndigheter på ett eller annat sätt medverkat vid verkställigheten. Pressad på den punkten har justitieministern troskyldigt förklarat, att verkställigheten ankommer på berörda myndigheter och att svensk grundlag förhindrar regeringen eller ledamöter av regeringen att ge direktiv om eller på annat sätt ingripa i myndigheternas handlande i enskilda fall. Myndigheterna handlar i sådana fall helt på eget ansvar.

Justitieministern är dåligt påläst. Hans uttalande kunde ha haft fog för sig, om uttalandet hade gjorts före år 1987. Fram till det året gällde bokstavligt en grundlagsregel med den innebörd som ministern hävdar. Regeringen hade med vissa undantag rätt att styra myndigheterna, men det skulle ske genom skriftliga, i regel offentliga beslut av regeringen, inte av enskilda regeringsledamöter. Efter ett riksdagsbeslut det året är situationen emellertid radikalt annorlunda. Utan att iaktta gällande bestämmelser om ändring av grundlag godtog riksdagen ett regeringsförslag, som innebär att regeringen, enskilda ledamöter av regeringen och till och med tjänstemän i regeringskansliet i "informella kontakter" med myndigheterna kan ge sin uppfattning i enskilda fall till känna och även närmare klargöra, precisera och motivera regeringens formella beslut. Denna form av styrning, eller "påverkan" och "påtryckning", behöver inte dokumenteras i skriftlig form och undandras därför offentlig granskning.

Bovarna i detta grundlagsdrama är den så kallade Verksledningskommittén, som från början lämnade förslaget, dåvarande civilministern som godtog förslaget och riksdagen, som trots protester (b l a Hans

Ragnemalm i Förvaltningsrättslig Tidskrift 1986) aningslöst beslutade i enlighet med regeringens proposition. Som väntat har riksdagsbeslutet lett till utsuddade gränser mellan regeringens (politiska) ansvar och myndigheternas (juridiska) ansvar. I några uppmärksammade fall har ”informella kontakter” orsakat justitieministrars avgång.

Mot denna bakgrund finns det all anledning att i de aktuella utvisningsfallen ställa sig frågan, i vilken utsträckning det har förekommit ”informella kontakter” mellan justitiedepartementet eller andra i kanslihuset och polismyndigheterna beträffande formerna för och de närmare omständigheterna i övrigt vid verkställandet av utvisningsbesluten. Eftersom det knappast har dokumenterats i vad mån ”informella kontakter” har förekommit, kan sannolikt varken det ena eller andra klarläggas. Det är tillräckligt bekymmersamt, inte minst för justitieministern, att man inte kan utesluta att påverkan på polismyndigheterna från kanslihusets sida har förekommit. En reell grund för miss-tankarna är riksdagens beslut år 1987, då möjligheter till informell påverkan knäslattes.

Vi har alltså nu en situation, då man inte med säkerhet vet vem som bär det verkliga ansvaret för myndighetsåtgärder, regeringen och dess tjänstemän eller myndigheterna och deras personal. Denna oklarhet är generande i en modern författning och förödande för beslutsfattaress eget ansvar för beslut som de formellt har fattat. I det långa loppet undergräver det även regeringens trovärdighet.

Det är dags för riksdagen att nu sent omsider ta sitt förnuft till fånga och upphäva beslutet från år 1987 om ”informella kontakter”.

27 maj 2004

Valsystemet leder till lågt valdeltagande

Inför valet till Europaparlamentet oroas politiker och media över resultatet av olika opinionsundersökningar, som pekar mot ett mycket lågt valdeltagande i år liksom vid det föregående motsvarande valet. Undersökningarna gör sannolikt att deltagandet kommer att ligga väl under 50 procent.

Motsvarande tendens till sjunkande valdeltagande har noterats i fråga om de allmänna valen till riksdagen och kommunala församlingar. Här har deltagande sjunkit med cirka tio procent och låg vid senaste valet runt 80 procent, en för svenska val uppseendeväckande låg siffra.

Tendensen är alltså densamma för alla allmänna val. Valdeltagandet sjunker. Det beror inte på minskat intresse för politiska frågor, det är i stort sett alla analytiker ense om. Snarare har det politiska intresset ökat bland medborgarna. Det måste finnas andra förklaringar. Låt oss se närmare på två troliga förklaringar.

De politiska partiernas program är oftast diffusa och till intet förpliktande. Det är svårt att skilja flertalet från varandra. Och partiers vallöften hålls inte av partier som kommer till makten. Ett exempel är det nuvarande regeringspartiets offer av egna ståndpunkter även i viktiga frågor för att kunna behålla makten med stöd av ytterlighetspartier med andra ståndpunkter. Ett annat känt exempel är socialdemokraternas svek mot sina väljare genom att inte infria vallöftet att under valperioden avstå från att genomföra trängselavgifter i Stockholm. Dessutom byter partier ståndpunkter i hopp om att attrahera nya väljargrupper, vilket naturligtvis förvirrar deras gamla väljare. Resultatet är att partitroheten sviktar. Effekten kan antas bli, inte att de röstar på annat parti utan att de avstår från att rösta.

Denna utveckling manifesteras på ett nästan karrikerat sätt inför EU-valet. Inget parti har lyckats förmedla sina ståndpunkter i Europafrågor till väljarna. Till yttermera visso ingår de svenska partierna i Europa i större partiformationer med ibland helt annan politik än motsvarande svenska partier. Så för till exempel det stora brittiska New

Labour en radikalt annan politik än de svenska socialdemokraterna. Svenska väljare vet därför inte vilken politik de röstar för i Europavalet.

När de politiska partierna motvilligt tvingades föra upp frågan om personval på dagordningen såg de nogsamt till att inte förlora sin makt över valsedlarna. Priset för att ge väljaren rätt att kryssa för ett namn på valsedeln blev således, att rätten att stryka namn på valsedeln eller lägga till namn togs bort. Därmed löpte de politiska partierna ingen risk att väljarna skulle ta makten över vilka som blev valda. Den reglerade befordringsgången bland de organiserade partimedlemmarna bevarades. Väljaren saknar möjlighet att stryka namn på kandidater som dokumenterat misskött sig eller eljest gjort bleka insatser tidigare valperioder.

Denna väsentliga begränsning av rösträtten dämpar intresset för valen. Det är tydligt när det gäller de allmänna valen till svenska församlingar. Det blir helt uppenbart i EU-valen. Där förs bara undantagsvis kandidater fram som har någon som helst förankring i den svenska väljarkåren. För den som är EU-positiv är det omöjligt att stryka namn på kandidater som är uttalade EU-motståndare. Det är dessutom ingen ovanlig uppfattning, att partierna nominerar avdankade politiker som kandidater till EU-parlamentet för att de skall få åtnjuta de mycket goda ekonomiska förmåner som erbjuds där.

En instabil eller okänd politik hos partierna i förening med oförmåga att påverka nomineringarna till de församlingar valen avser utgör två förklaringar till det sjunkande valdeltagandet i de nationella allmänna valen och i synnerhet i valen till EU-parlamentet. Eftersom den allmänna rösträtten utgör ett fundament i ett demokratiskt samhälle, finns goda skäl för att göra en total översyn över det svenska valsystemet. Frågan är bara om de svenska politiska partierna har tillräcklig mognad för att på denna punkt fördjupa den svenska demokratin.

9 juni 2004

Nutidens förläningar

Enligt våra historieböcker var särskilt 1600-talet en tid då olika släkter i Sverige byggde upp enorma förmögenheter genom förläningar från kronan. Förläningarna bestod av vidsträckta landområden med rätt till skatteintäkter eller motsvarande intäkter från befolkningen i de förlänade områdena. En Oxenstierna och en de la Gardie är historiskt välkända namn. Ofta gavs förläningar som erkänsla för berömvärda insatser i krig eller i andra för landet viktiga avseenden. Det hände också att förläningar gavs endast av det skälet att mottagaren stod i konungens eller drottningens gunst. Men förläningar gavs såvitt känt aldrig till den som misslyckats i sin uppgift.

Vi ler litet överseende, när vi läser om hur denna belöningspolitik bedrevs för flera århundraden sedan. Då glömmer vi att politiken har sin motsvarighet även i dagens samhälle.

Visserligen har staten inte resurser att direkt förse förtjänta personer eller gunstlingar med ekonomiska förläningar ur statens kassa eller genom att dela ut av statens förmögenhet. Staten är i realiteten fattig. Det har i stället blivit de stora företagen som har stått för förläningar i form av miljardebellopp i avgångsvederlag, pensioner och optioner till sina ledningar. De som har fått stå för fiolerna är inte skattebetalarna utan aktieägarna. Och de som har fått de största förläningarna är de som misslyckats med sin uppgift.

Men det politiska etablissemangen har andra möjligheter att gynna de sina, låt vara på ett mera blygsamt plan. På programmet står i dagarna valet till EU-parlamentet. Enligt malisen utgör nomineringarna till denna ytterst lukrativa uppgift i stor utsträckning en erkänsla till personer som gjort sitt på det nationella planet eller som inte fått plats i den nationella politiska hierarkin.

Aktuellt är också utnyttjandet av regeringens utnämningsrätt. Enligt grundlagen skall vid tillsättning av statlig tjänst avseende fästas endast vid sakliga grunder, såsom förtjänst och skicklighet. Innebörden i denna

regel bör rimligen vara, att den som utnämns skall var den som bäst kan fullgöra uppgiften till gagn för dem som berörs av verksamheten.

Utnämningen av två nya landshövdingar offentliggjordes den 1 juni. I det ena fallet gladdde sig landets statsminister över att miljöpartiet nu hade fått sin första landshövding. Miljöpartiet? Inte gällde utnämningen en landshövding över detta parti utan en landshövding över gotlänningarna. Statsministerns uttalande visar med stor tydlighet, att han betraktar landshövdingstjänsterna som en gratifikation (en förläning) till ett parti och att han inte fäster något avseende vid den utnämndes lämplighet att styra över ett län. Till hans försvar kan åberopas, att landshövdingstjänsterna sedan länge använts som belöning till avsuttna politiker eller som avstjälpningsplats för personer som måste avlägsnas från sina poster. I motsvarande mån har landshövdingstjänsternas anseende sjunkit.

I det andra fallet handlar det om att omplacera en minister som uppenbart har misslyckats i sin nuvarande uppgift. Även i det fallet är problemet kompetensen att hantera de frågor som är aktuella i det länet, nämligen småföretagens situation. Det framstår inte som ändamålsenligt att de frågorna på länsplanet skall handläggas av en person, som i sin tidigare verksamhet visat sig ha en dogmatisk politisk syn på fördelarna med stordrift och en uttalad misstänksamhet mot både nytänkande och småskalighet. Det är därför knappast av omtanke om länets utveckling som denne landshövding har utnämnts.

Det var illa nog på 1600-talet att belöna förtjänta personer med omåttliga förläningar. Frågan är om det inte är ännu mer klandervärt att mer än tre hundra år senare belöna personer, som misslyckats eller i varje fall inte gjort någon bestående insats, med höga tjänster, i synnerhet som det strider mot reglerna i grundlagen, en grundlag som inte fanns på 1600-talet.

1 september 2004

Politiker som curlingföräldrar

År 1994 utkom journalisten Anders Isakssons bok med den talande titeln "Alltid mer. Aldrig nog". Han påpekade där att, eftersom staten alltid kan göra mer för medborgarna men aldrig nog, välfärdssystemet måste karakteriseras av tydliga rågångar mellan statens förpliktelser och medborgarnas eget ansvar för sin sociala trygghet. Politikerna har inte tagit till sig denna sanning. Ett resultat är att vårt land har mer än en miljon sjukskrivna och förtidspensionärer till en årlig offentlig kostnad av över 120 miljarder kronor.

År 2004 har sommarens debatt präglats av den danske psykologen Bent Hougaards bok "Curlingföräldrar och servicebarn - en handbok i barnuppfostran". Där beskrivs den välvilliga föräldern, som försöker göra allt och litet till för sina barn, medan barnen inte reagerar med tacksamhet utan i stället kräver mer och mer. Eller med Isakssons ord: Alltid mer, aldrig nog.

Likheten mellan Isakssons beskrivning av staten och medborgarna och Hougaards beskrivning av föräldrar och barn är slående. I båda fallen handlar det om välvilliga givare och otacksamma mottagare. Skillnaden är att föräldern ger av egna tillgångar, medan stat och kommun spenderar andras tvångsvis inkasserade pengar.

Staten, och därmed skattebetalarna, betalar ett högt pris för sin curlingattityd mot medborgarna. Det gäller inte bara reglerna för sjukskrivningar och förtidspensioner. Statens ansvar för familjer och barn kostar mer än 50 miljarder kronor, det självpåtagna ansvaret för att ge medborgarna löneanställning kostar minst 62 miljarder kronor och finansieringen av medborgarnas studier kostar cirka 22 miljarder kronor, allt enligt budgetpropositionen för år 2004.

Till dessa kostnader kommer landstingens och kommunernas kostnader för hälso- och sjukvård och socialbidrag på ett antal hundra miljarder kronor per år. Till dessa utgifter bidrar staten årligen med i runt tal 75 miljarder kronor, och ökade bidrag har utlovats.

Man kunde nu vänta sig, att medborgarna skulle vara nöjda och belåtna med en så välvillig, om också för medborgarna dyr, överhet. Men icke. Ständigt kommer nya krav på "reformer", det vill säga ökade förmåner och fler offentliga stödordningar. Skriande orättvisor och eftersatta "behov" tecknas i bjärta färger i den offentliga mediadebatten, i politikernas uttalanden och i valpropaganda. De beslutande politikerna svarar med nya stödformer som lagras ovanpå redan befintliga. Alltid mer, aldrig nog. 1990-talets tal om omprövning och rationalisering är i dag glömt. I stället disponeras antagna inkomster från en väntad tillfällig högkonjunktur för löften om långsiktigt permanenta utgifter i stöd till enskilda mottagare.

Samtidigt med dessa expansiva stöd till enskilda medborgare försummar staten sin primära uppgift att svara för samhällets infrastruktur, det vill säga för uppgifter som är i verklig mening gemensamma och som enskilda inte kan klara, bland annat rättsväsendet, kommunikationer och dylikt. I budgeten för år 2004 avsätts totalt 26 miljarder kronor för polis, åklagare, domstolar och kriminalvården. Vad det innebär för till exempel kriminalvården och polisen har vi fått illustrerat av flykten i sommar från våra så kallade säkerhetsanstalter och en allmän otrygghet i samhället. För vägar, järnvägar och andra kommunikationer avsätts 28 miljarder i budgeten och för samhällsplanering, bostadsförsörjning och byggande knappt 9 miljarder kronor.

Hougaards åsikter om förhållandet föräldrar - barn har ifrågasatts på en del håll. Det må vara hänt. Men appliceras hans åsikter på förhållandet politiker - medborgare i Sverige återspeglar de ganska exakt den verklighet som den svenska curlingpolitiken har skapat i förhållandet till medborgarna genom att på alla sätt lägga livet till rätta för de enskilda. Liksom barnen visar medborgarna inte tacksamhet utan kräver mer och mer, livligt understödda av fackföreningar och andra organisationer som utgör det kravmaskineri som politiken har frambesvurit. Alltid mer, aldrig nog. Och medborgarna har efter hand förlorat förmågan och viljan att på eget initiativ lösa sina problem.

24 november 2004

Därför är svenskarna rädda för framtiden

För en vecka sedan intervjuades socialdemokraternas nya partisekreterare i TV av Sverker Olofsson. Hon deklarerade högst lovvärt, att hon ville se människor med framtidstro, men tillade att hon hade intrycket att svenskarna i stället var rädda för framtiden, såg den som ett hot. Intervjuaren lät sig nöja med detta. Han ställde aldrig den fråga som hade varit naturlig: Varför är människorna rädda för framtiden, tror du? Svaret skulle ha varit intressant och kanske klargörande för hur det socialdemokratiska partiet ser på det samhälle som partiet i hög grad självt har skapat.

Ett närliggande svar kunde ha varit följande.

Den faktiska arbetslösheten är 7 - 8 procent, trots att vi befinner oss i en uppåtgående konjunktur. Insiktsfulla bedömare tror inte att en högkonjunktur kommer att ge nämnvärt ökad sysselsättning. Ingen tror längre att regeringen kommer att återskapa de arbeten inom bland annat hantverk och hemarbete som har opererats bort genom skattesystemet. Varken ungdomar eller vuxna har därför några förhoppningar om att framtiden skall ge bättre försörjningsmöjligheter.

Sjukvården är i kris. Tillgängligheten till vård blir allt sämre. Förlossningsavdelningar läggs ner och andra vårdavdelningar stängs. Den privat givna vården hindras genom lagstiftning. Människor dör i vårdköer. Äldrevården och psykvården saknar resurser. Risken är stor för både unga och gamla att framöver lämnas i sticket om hälsan inte längre står bi.

Skolan har de senaste decennierna varit en gigantisk verkstad, där ideologer och andra teoretiker ansvarslost har experimenterat med den ena årsklassen efter den andra med förödande resultat. Lärarna har berövats sina möjligheter att bedriva en vettig undervisning. Ordning och vanlig hyfsning sägs vara gammalmodigt för en "fri" generation elever. Resultatet är bristande kunskaper och en allmän hållningslöshet hos många elever och ökat missbruk av droger. Någon god grund för framtidstro ger skolan knappast.

Det till leda upprepade mantrat ”vård, skola, omsorg” återspeglas inte i den statliga budgeten. Trots ständigt ökade skatter och offentliga avgifter och trots den uppåtgående konjunkturen visar årets statsbudget stora underskott och prognoserna pekar mot fortsatta stora underskott. Ändå föreslås betydande permanenta och lyxbetonade utgifter i röstfrämjande syfte, bland annat kostnadskrävande så kallat friår och höjda bidragsgränser. Någon förhoppning om att det skall bli utrymme för ökade resurser för vården, skolan och omsorgen kan medborgarna inte hysa, snarare tvärtom. Vad betyder det måne för framtidsstro?

Visserligen försöker staten nu att privatisera en del av de skenande kostnaderna för sjukförsäkringen genom att föra över kostnaderna till företagen och företagarna under antagandet att det är företagen som orsakar sjukfrånvaron. Alla vet att det inte är sant. Men helt bortsett härifrån blir den naturliga effekten att nyanställningarna minskar och arbetslösheten ökar. Inget patetiskt moraliserande kan dölja detta ekonomiska faktum. Inte heller statsmakternas agerande på den här punkten ger underlag för någon positiv framtidsstro.

Lägg här till den roffarmentalitet som har spritt sig på de högsta nivåerna inom både privat och offentlig sektor, den så kallade nomenklaturen, med utnyttjande av deras ekonomiska och politiska maktställning och på bekostnad främst av aktieägare, skattebetalare och bostadsköande. Vilken utgångspunkt för gemene mans framtidsstro!

Dessa fakta borde en driven intervjuare ha ställt partisekreteraren inför, i stället för att låta saken bero med det till intet förpliktande talet om att hon ville se människor med en tro på framtiden. Som det ser ut i dag finns större skäl att frukta framtiden än att se den an med tillförsikt. Denna verklighet kan väl partisekreteraren knappast blunda för. Frågan blir då: Vad vill hon göra för att ändra verkligheten så att människorna återfår den framtidsstro som utgjorde grunden för att Sverige utvecklades från ett u-land till ett land i välstånd?

Ett svar på den frågan hade gjort att intervjun hade blivit meningsfull och inte som det nu blev bara ett av många politiska popularitetsjippon.

9 december 2004

Min moral – och de styrandes

”Vad som är tillåtet för Jupiter är inte tillåtet för oxen” säger ett gammalt romerskt talesätt. Översatt till moderna förhållanden kunde det vara ”vad den enkle medborgaren måste tåla behöver politiker inte bry sig om”. Det är innebörden i en debattartikel som landshövdingen i Västerås Mats Svegfors har begått i Dagens Nyheter den 7 december i år.

Den bälde debattören förfasar sig över de avslöjanden om ett antal riksdagsledamöters fusk med traktamenten som Sveriges Radios Ekoredaktion har gjort. Han menar att traktamentsreglerna tvingar in riksdagsledamöterna i en hantering som innebär bokföringsplikt av vardagslivet, och att hänsyn inte tas till ledamöternas kostnader för dubbel bosättning. Hundratals riksdagsledamöter avkrävs dagligt redovisningsansvar för frukost, lunch och middag, säger han förtörnat.

Landshövdingen har i sin upprördhet förlorat perspektivet på den fråga han behandlar. Trots allt har ju de aktuella ledamöterna underkastat sig omaket att skriva traktamentsräkningar för att få ersättning för de påtalade tillfällena, men då underlåtit att göra föreskrivna avdrag. Försiktigtvis berör landshövdingen inte heller ett annat påtalat förhållande, nämligen att tjänstlediga ledamöter återgår i tjänst under perioder då riksdagen inte är samlad, uppenbarligen för att arbetsfritt få ut riksdagsarvoden för den tiden.

Men själva poängen med Ekoredaktionens rapportering är en annan. Må vara att riksdagens traktamentsregler kan behöva ändras. Men så länge nuvarande regler gäller, skall ledamöterna följa reglerna, hur mycket de än ogillar dem. Så är det ju med alla offentliga regler. Jag anser att förmögenhetsskatten är djupt orättvis, men så länge den gäller måste jag deklarera den eventuella förmögenhet jag har.

Det är vilseledande att likställa riksdagsuppdraget med en vanlig anställning, framhåller landshövdingen, och tillägger att uppdraget är i formellt avseende av alldeles egen karaktär. Där ger jag honom rätt, men kanske på ett annat sätt än han avsett. Som jag har betonat i min

skrift "Samhällsmoral i praktiken" (1998) måste kvalitets- och moralkraven ställas väsentligt högre på dem som beslutar om andra människors ve och väl än på den vanlige medborgaren. Det är därför en fundamental felsyn både att jämföra riksdagsledamöternas beteende med den privata sektorns aktörer och att förlåta riksdagsledamöters felsteg med att de bara är skröpliga människor som vi alla andra. Det är just en sådan inställning som utgör grund för den devalvering av riksdagsledamöternas anseende som uppenbarligen har skett de senaste årtiondena. Från denna synpunkt utgör ett antal ledamöters "slarv" med traktamentsräkningarna ett större problem än vad landshövdingen vill låta påskina.

Debattartikeln skjuter grovt över målet när författaren påstår, att Ekoredaktionens kritik börjar äta sig in i förhållandet mellan väljare och valda. Som författaren i egenskap av tidigare grundlagsutredare väl vet är det sällsynt med något förhållande alls mellan väljare och valda. De ojämfröligt flesta riksdagsledamöter är valda av sitt parti och inte av några väljare. De som kommit in i riksdagen på personliga röster är få. Än viktigare blir det då att den anonyma allmänheten känner aktning för dem som partierna utsett att förvalta våra gemensamma angelägenheter och våra gemensamma pengar. Den aktningen följer inte nu som förr automatiskt med positionen, utan den måste riksdagsledamöterna förtjäna dagligen genom sina göranden och låtanden. I det perspektivet, som landshövdingen har glömt, är allt uppenbart fiffel med deklarationer, kontokort, traktamenten och tjänstledigheter förödande, även om det gäller bara en minoritet av ledamöterna.

20 december 2004

Inför år 2005: Politikens och politikernas kris

Under de senaste dagarna har media informerat oss om flera statsvetarprofessorers utredningsrapporter, som visar ett växande missnöje hos medborgarna vilket tar sig uttryck i demonstrationer och andra reaktioner från deras sida. Statsvetarna tror att dessa missnöjesyttringar kommer att fortsätta. Hur kan det komma sig, när de politiska besluten har fattats i "demokratisk" ordning.

Det finns flera förklaringar, som alla kan hänföras till politikernas eget agerande. En viktig förklaring utgör det bristande minoritetsskyddet i den svenska grundlagen. En annan de utsuddade gränserna mellan regeringens politiska ansvar och myndigheternas juridiska ansvar. En tredje förklaring är naturligtvis den bristande samhällsmoral som ett icke obetydligt antal ledande politiker har visat i utövandet av sina politiska uppdrag.

Med "demokratiska" beslut menas i Sverige, att valda företrädare för medborgarna har fattat beslut med normalt enkel majoritet, det vill säga med minst 50 procent av rösterna. På det sättet kan för medborgarna livsavgörande beslut fattas utan någon som helst hänsyn till minoriteten, även om den uppgår till 49,9 procent. På den här punkten befinner sig den svenska grundlagen i internationell jämförelse på ett rudimentärt stadium. Det blir särskilt tydligt när det, som i Sverige, väger nästan jämnt mellan de politiska blocken. Man har ibland talat om majoritetstyranni. Exempel saknas inte. Den för svensk ekonomi på sin tid långsiktigt viktiga frågan om införande av ATP-systemet beslutades i riksdagen trots varningar med en rösts övervikt. Inskränkningar i äganderätten har kunnat beslutas med enkel majoritet därför att äganderätten inte åtnjuter något grundlagsskydd. Skatterna kan av majoriteten höjas till 100 procent och till och med riktas mot särskilt misshagliga grupper i samhället, t ex fastighetsägare, utan skydd för ägandet eller för medborgarnas egna inkomster och försörjningsmöjligheter. De senaste dagarnas löjliga turer omkring beslutet att praktiskt sett lägga ner försvaret speglar i medborgarnas ögon inte bara en

maktfullkomlig majoritet. Beslutet blottlägger också ett maktbegär som inte har något med demokrati att göra, så mycket mindre som beslutet har tillåtits styras av partier med endast cirka tio procent av väljarna bakom sig enligt senaste opinionsmätning.

Utan ett utbyggt minoritetsskydd i den svenska grundlagen är Sverige en mycket ofullkomlig demokrati. Med t ex ett tak för skatteuttag hos medborgarna och krav på balans i statens driftbudget skulle det vara omöjligt för politikerna att som hittills i valrörelser lova nya utgifter, eftersom utgifterna måste hållas inom dessa ramar. Först med ett utbyggt minoritetsskydd skapas dessutom förutsättningar för att Sverige äntligen kunde få en författningsdomstol, något som den politiska utvecklingen visar att Sverige så väl behöver.

Fram till slutet av 1980-talet gällde enligt grundlagen att regeringen visserligen, med några undantag, hade rätt att styra myndigheterna men att det då skulle ske genom skriftliga, i regel offentliga beslut. Genom dessa regler blev ansvarsfrågan avgjord. Antingen hade regeringen fattat beslutet eller också var det fattat på myndigheternas ansvar. Men år 1987 godtog riksdagen ett regeringsförslag, att regeringen, enskilda statsråd och till och med regeringstjänstemän kunde genom "informella kontakter" med myndigheterna ge till kända regeringskansliets uppfattning i en aktuell fråga. Denna "påverkan" och "påtryckning" behöver inte dokumenteras i skriftlig form och undandras alltså offentligheten. Några fall av sådana påtryckningar har orsakat två justitieministrars fall. Just nu matas vi dagligen med spekulationer om vem som i verkligheten fattade beslut att tillåta amerikanska agenter att på ett eller annat sätt medverka vid verkställigheten av beslut att avvisa två personer till Egypten. Verkställigheten ankom på polismyndigheten, som hade kunnat överlämna ärendet till regeringen. Något regeringsbeslut har dock inte fattats och dokumenterats. Efter som "informell" påtryckning från regeringshåll inte behöver dokumenteras kommer vi aldrig att få klarlagt i vad mån statsråd eller regeringstjänstemän i realiteten avgjort i vilka former avvísningen skulle ske. För närvarande skyller alla på varann.

Naturligtvis noterar medborgarna denna politikernas oförmåga att sköta sina egna angelägenheter på ett förtroendeingivande sätt. För att

återskapa förtroendet måste politikerna ta sitt förnuft till fånga, upphäva 1987 års beslut om ”informella kontakter” och återgå till den klara ansvarsfördelning som gällde dessförinnan.

Det finns mycket att säga om hur riksdagsledamöterna och andra yrkespolitiker fullgör sina uppdrag. Ett icke obetydligt fiffel med skatter, traktamenten och annat på riks- och kommunal nivå har media återkommande rapporterat om de senaste åren. Lägg därtill det apspel omkring försvarsbeslutet som jag redan nämnt så bör det stå klart för medborgare, som följer den politiska debatten, hur avskärmade från medborgarnas verklighet politikernas interna maktpiruetter har kommit att bli och hur de driver ett hasardartat spel med medborgarnas tillvaro i stället för att tillvarata deras intressen, alla medborgares intressen.

Politikerna har alltså en rad besvärliga frågor att lösa under år 2005, om de tar medborgarnas missnöjesyttringar, deras så kallade politikerförakt och det sjunkande valdeltagandet på allvar.

19 januari 2005

Den "starka" staten visar sin stora svaghet

I årtionden har socialistiska partier med stolthet i rösten ordat om den "starka staten" som något att sträva efter och stärka. I stort kan denna "starka stat" karakteriseras som att det offentliga har övertagit de enskildas egna försörjningsskyldighet med stöd av en extremt hög beskattning. Ett resultat är att politiker på alla nivåer har tillskansat sig makt över medborgarna i alla livets skiften, samtidigt som medborgarna i motsvarande mån har blivit beroende av politisk välvilja och politisk tillhörighet. Denna utveckling är inte förenlig vare sig med den enskildes friheter eller med de demokratiska idealen.

Myten om den "starka staten" har i dagarna fått sig en grundläggande knäck på grund av de ledande politikernas handlingsförlamning i samband med den tragiska katastrofen i Sydostasien. Om detta har det redan talats och skrivits mycket, och kommittéer har i vanlig svensk ordning tillsatts för att klarlägga agerandet från den svenska regeringens sida. Visserligen kan många frågetecken sättas för dem som utsetts att ingå i kommittéerna. Men det finns ändå skäl att avvakta de bedömningar som förhoppningsvis så småningom offentliggörs.

Den slutsats som emellertid redan nu kan dras, kommittéernas funderingar förutan, är att en mångårig offentlig omhändertagandepolitik inte har lyckats att helt förkväva den enskilde medborgarens ansvar och initiativkraft. Av rapporter från de katastrofdrabbade områdena att döma har enskilda där gett prov på en handlingskraft, ett ansvar och en empati som knappast har någon motsvarighet hos aktörerna som representerar den "starka staten". Detsamma gäller de privata företag, främst reseföretagen, som varit verksamma i området. Staten har i stället visat en anmärkningsvärd svaghet. Det ger konkretion åt uppfattningen, att det är starka medborgare som ger samhället styrka, inte en maktsgugen central politisk administration.

En annan effekt av att staten har prioriterat sina ambitioner att med skattemedel försörja medborgarna är att staten har försummat sin primära uppgift att svara för det samhällsskydd som de enskilda med-

borgarna inte själva kan ta ansvar för. Bristen på beredskap hos regeringen och berörda myndigheter inför den aktuella flodvågskatastrofen liksom inför den tidigare Estoniakatastrofen talar ett tydligt språk. Men det gör också statens tillkortakommanden i mer vardagliga situationer som brottsbekämpning, kommunikationer, sjukvård, utbildning och försvar, dvs vad som brukar kallas infrastruktur.

Även i andra situationer än stora katastroftillfällen har den av flertalet politiker omfattade åsikten, att den offentliga sektorn och andra stora centrala organisationer bäst gynnar samhället, visat sig felaktig. Storskalighet har varit lösenordet sedan 1930-talet. Stora statliga monopol och stora företag, ofta oligopol i samverkan med ett departement och en central myndighet, s k järntrianglar, har gynnats parallellt med att små och medelstora företag missgynnats. Som en följd har vi nu en samhällsstruktur som är ytterst sårbar. Problem drabbar med full kraft de offentliga budgeterna, som omfattar två tredjedelar av den totala ekonomin. Hela orter dör, när stora företag som dominerar sysselsättningen där flyttar till låglöneländer. Nu måste politiken ändras. Med många små och medelstora företag minskar samhällets sårbarhet sysselsättningsmässigt och ekonomiskt, eftersom problemen blir lättare att bära och sannolikt också att lösa, när de fördelas på många händer. Och staten kan agera enbart som myndighet och behöver inte i första hand bevaka egna ekonomiska intressen.

Ett annat exempel på svagheten hos stora, politiskt centralstyrda organisationer är sjukvården. På detta viktiga samhällsområde är det hög tid att bryta de stora politiska byråkratiernas makt och släppa fram den kompetens och initiativkraft som kan frigöras inom och utom den medicinska professionen, om nuvarande offentliga monopol på att bedriva sjukvård avvecklas. Finansieringen kan ändå ske solidariskt med offentliga medel.

Det är tragiskt och vittnar om politisk omognad, när det behövs förödande katastrofer för att göra det uppenbart, att den ”starka”, allestädes närvarande staten i själva verket är uttryck för ett svagt samhälle. Vad vi bör lära av de mörka dagarna vid 2004 års slut är att ett samhälle som inte tar tillvara de enskilda medborgarnas egna kompetens, initiativ och viljekraft är svagt och föga rustat att hantera svårigheter. Denna

viktiga läxa har de enskilda thailändska medborgarnas resoluta agerande efter flodvågskatastrofen gett oss.

3 februari 2005

Oberoende utredningar talar i egen sak

Det är en gammal tradition i svensk förvaltning, att offentliga utredningar består av företrädare för de samhällsområden eller intressen som är föremålet för utredningsverksamheten. Redan i början av 1980-talet tog jag upp denna fråga till diskussion i ett remissyttrande över en bostadspolitisk utredning vilket jag avgav i min dåvarande befattning som chef för Riksrevisionsverket. Utredningen bestod av företrädare för byggherrar, byggnadsindustrin, bostadsförvaltare och hyresmarknadens parter. Verket avstyrkte utredningens förslag såsom ensidigt inriktade på att gynna utredarnas intressen och förordade en ny utredning, sammansatt av personer utan egna intressen i bostadsmarknaden. Denna verkets inställning väckte kraftiga reaktioner från politikernas och intresseorganisationernas sida, och verkets förord lämnades utan åtgärd.

Alltså har regeringen fortsatt att till offentliga utredningar förordna personer med egna intressen i utredningarnas resultat.

Ett slående exempel utgör den så kallade Förtroendekommissionen. Kommissionen bestod till övervägande del av personer ur storföretagens ledarskikt, det vill säga just personer som tillhörde de kretsar företagsledare som fått ersättningar i en storleksordning som ansågs rubba förtroendet för näringslivet. Följaktligen utmynnade kommissionens arbete bara i förslag till ändringar i vissa formella, administrativa regler i aktiebolagslagen, regler som i belysning av hur det i verkligheten går till i storbolagens beslutande organ framstår som ganska harmlösa. Motsvarande kan sägas om de till intet förpliktande uppförandekoder som kommissionen rekommenderar.

Överträdelser av den kommunala kompetensen är ett återkommande inslag i den offentliga debatten, inte minst i konkurrensrättsliga sammanhang. Särskilt har påpekats, att lagliga möjligheter saknas att tvinga kommuner att rätta sig efter domstolars avgöranden i sådana frågor. Utredningar om den kommunala kompetensen, bland annat utredningen Den kommunala självstyrelsen och grundlagen, har emellertid

till övervägande del bestått av personer som är eller har varit kommunala förtroendemän. Följaktligen har frågan om kommunalt domstols-trots ännu inte fått någon lösning. Den prövas för närvarande på enskilt initiativ i Europakommissionen.

Ökade möjligheter till personval utreddes av en politisk kommitté. I omsorg om partiernas makt över nomineringen av kandidater föreslogs visserligen, att väljarna skulle kunna kryssa för den kandidat de helst ville få invald i riksdagen eller fullmäktige, men samtidigt tog man bort både rätten för väljarna att stryka kandidat som misskött sig och rätten att lägga till kandidat som partierna inte nominerat. Förslaget gynnade alltså partiernas egenintressen på väljarnas bekostnad.

Det senaste exemplet är den så kallade 3:12-utredningen. De tre utredningsmännen är alla på ett eller annat sätt förankrade i intressen som företrädar eller av ideologiska skäl vill gynna stora företag med många anställda. Dessa intressen präglar därför de framlagda förslagen. Det är de stora fåmansföretagens problem som utredningen vill lösa. Det övervägande flertalet fåmansföretag, som är små eller medelstora, lämnas i stort sett därhän. I varje fall blir fördelarna för dessa företag relativt obetydliga, särskilt som både statsministern och finansministern redan avvisat utredningens huvudförslag. Det alternativa förslaget, som nu sänds ut på remiss, bör avstyrkas, eftersom det, sannolikt för lång tid, kommer att utnyttjas som motiv för att inte göra något åt de grundläggande felen med fåmansföretagsreglerna.

”Oberoende” definieras i Nationalencyklopedins ordbok som ”att inte vara beroende av någon eller något för sin förekomst, sitt handlande etc”. Andra definitioner är självständig, obunden, fri, sin egen herre. Med den definitionen kan man inte kalla någon av de utredningar som jag har nämnt oberoende. Inte heller fyller de kommissioner som nu har tillsatts efter den senaste tidens naturkatastrofer ett rimligt krav på oberoende. Många som ingår i kommissionerna har ett mångårigt förflutet i kanslihuset eller på poster i olika inblandade politiska eller andra organisationer.

Det låter så förtroendeingivande att en utredning eller kommitté sägs bestå av oberoende personer. Men i dagens genomorganiserade samhälle existerar knappast personer som är oberoende. Att finna så-

dana personer kan visa sig omöjligt. Två slutsatser kan dras. En är att vi bör sluta med att försöka ge sken av objektivitet genom att tala om oberoende. En annan slutsats är, att vi åtminstone kan avstå från att lägga utredningar i händerna på personer som uppenbart sitter med ”fingrarna i syltburken”. På den punkten berövade oss statsministern i går alla illusioner, när han avfärdade krav på oberoende utredning av Rask-affären med att det behövs inte, den affären tar vi hand om själva.

Näringslivets bristande moral får prövas offentligt, men aldrig partiets eller fackets. Ett skolexempel på dubbelmoral.

13 april 2005

Dags att stoppa fusket med föreningsbidragen

Under de senaste månaderna har vi dagligen i TV, radio och tidningar mött braskande rubriker om ett omfattande fusk i Socialdemokratiska Ungdomsförbundet med rapporteringen av antalet medlemmar. Antalet medlemmar utgör bland annat grund för beräkningen av offentliga bidrag till förbundets regionala avdelningar. Sannolikt har liknande fusk förekommit även i andra föreningar med motsvarande beräkningsgrund för bidrag. Ett exempel är studieförbundens redovisning av antalet kursdeltagare.

Problemet är inte nytt. För mer än tio år sedan medverkade jag i en skrift, "På egna ben", där vi lade fram förslag till hur föreningsbidragen kan reformeras. Sedermera har även en offentlig utredning behandlat frågan, dock utan att utredningens förslag ledde fram till mera väsentliga förändringar.

Ett grundproblem är naturligtvis vilka föreningar eller andra organisationstyper som över huvud taget bör stödjas med skattemedel. Det är emellertid väsentligen en politisk fråga, där bedömningen kan variera inom ganska vida gränser från tid till annan. Den frågan går jag därför förbi i detta sammanhang, med den korta kommentaren att de traditionellt fria och oberoende folkrörelserna i dag ofta har blivit beroende av offentligt stöd för sin överlevnad och därmed också öppnats för allehanda statliga och kommunala stödvillkor.

När det gäller tekniken för en bidragsgivning som kan förhindra fusk är det två principer som bör vara vägledande. Den första är att det skall vara fråga om en "levande" förening, det vill säga en förening där medlemmarna är aktiva och styr föreningen administrativt och idémässigt. Den andra principen är att bidragssystemet skall vara så långt möjligt självkontrollerande. Dagens erfarenheter visar tydligt att det i båda dessa avseenden föreligger djupgående brister. Myndighetskontroller från de bidragsbeviljande organens sida fungerar inte.

För att man skall försäkra sig om att en förening verkligen består av aktiva medlemmar kan man utgå från, inte antalet medlemmar utan

vilka som betalar sina medlemsavgifter, det vill säga i praktiken summan av inbetalda avgifter. Det skulle skapa en stark drivkraft för föreningens ledning att vårda sig om sin medlemskader och bedriva verksamheten så, att den känns som en viktig angelägenhet för dem som är eller överväger att bli medlemmar. Samtidigt får bidragsgivare en uppfattning om i vad mån föreningen är en levande organisation.

Med denna utgångspunkt bör offentliga bidrag bestämmas i relation till den summa inbetalda medlemsavgifter som föreningen har bokfört. Vilken relationen skall vara mellan bidragen och summan inbetalda medlemsavgifter får sedan bestämmas av staten eller kommunen som bidragsgivare. Denna relation kan sedan behöva omprövas årligen eller med andra tidsmellanrum. Däremot är det inte rationellt att fortsätta att ge bidrag bara därför att en förening en gång har fått bidrag. På denna punkt syndas det alltför ofta i dag.

Med denna metod för bidragsgivningen bygger man in en självkontroll i bidragssystemet. Det blir inte längre möjligt att manipulera systemet genom fingerade medlemmar eller deltagare i kurser eller liknande. Hade vi haft detta underlag för bidragsgivningen redan nu hade det fusk som de senaste månaderna uppdagats inte kunnat äga rum. För övrigt hade det inte heller kunnat förekomma påhittade medlemsantal i de interna maktstriderna inom Socialdemokratiska Ungdomsförbundet eller inom andra politiska eller andra organisationer.

Sent skall syndas i vakna, heter det. Denna sanning har nu fått en praktisk illustration i det bidragsfusk som har förekommit. Kanske är det i dag läge för att damma av vårt förslag i "På egna ben", en skrift som gavs ut redan år 1991 i serien Medborgarnas Offentliga Utredningar (MOU 1991:5). Utvecklingen hittills inom den offentliga sektorn visar, att det finns flera förslag i de 25 skrifter som har presenterats i samma serie som skulle ge ett positivt bidrag till att lösa dagens problem i vitala delar av den offentliga förvaltningen.

25 maj 2005

TV:s nyhetsinformation är ofta missvisande

I TV:s nyhetsprogram för någon vecka sedan redovisades den politiska oppositionens krav på en genomgång av antalet sjukskrivna och förtidspensionerade i syfte att rensa ut dem som inte fyllde lagstiftningens regler för att få sjukpenning respektive förtidspension. För att illustrera vad detta krav skulle leda till visade TV en intervju med en kvinna, som alldeles uppenbart var berättigad till ersättning från den allmänna försäkringen. Det tydliga budskapet med TV-inslaget var emellertid att denna kvinna skulle mista sin ersättning, om oppositionens krav genomfördes. Så uppfattade även hon situationen och var förtvivlad över hur hon skulle klara sig om ersättningen upphörde. Att inslaget var medvetet desinformerande måste TV:s nyhetsredaktion ha insett. Trots det sändes inslaget.

Tyvärr är detta exempel inte av engångskaraktär. Så snart antydningar görs om behov att begränsa storleken på bidrag av skattemedel lyckas TV:s reportrar finna någon som inte bara får lägre ersättning utan som sägs hamna i direkt armod om nuvarande ersättningsnivå reduceras. Det underförstådda budskapet är att hela det offentligt finansierade välfärdssystemet raderas för den händelse bidrag inte utgår med minst dagens belopp.

I sanningens namn måste dock erkännas, att politikerna bär en stor del av ansvaret för denna inställning. Särskilt i valtider lovar de flesta partier mera bidrag och högre bidrag men aldrig att bidrag någon gång måste frysas eller i värsta fall minskas. Ändå får vi hoppas att majoriteten politiker innerst inne inser att vi inte kan fortsätta med den bidragskarusell som vi har bevittnat det senaste decenniet. En, låt vara ytterst försiktig, antydan om detta har finansministern gjort nyligen. Om hans mod står sig över nästa års valrörelse återstår att se.

Även när det gäller trovärdigheten i de siffror som regeringen redovisar bland annat i budgetpropositionen och den ekonomiska vårpropositionen visar etermedia en anmärkningsvärd undfallenhet eller möjligen naivitet. I årtal har man i media godtagit att regeringen en-

dast redovisat siffror på den öppna arbetslösheten. De reportrar som ägnar sig åt arbetsmarknadsfrågor borde för länge sedan ha insett att nivån på den öppna arbetslösheten lätt kan manipuleras och också har manipulerats.

Först i dagarna har de verkliga siffrorna börjat diskuteras. Det gäller även nivån på antalet sysselsatta personer, en i och för sig bättre måttstock på arbetsmarknadsläget. Men alltjämt verkar många tro att en aktiv arbetsmarknadspolitik kan råda bot på dagens situation, en uppfattning som klart motsägs i en nyligen publicerad LO-utredning.

Som jag har betonat i flera tidigare krönikor kan dagens arbetslösa och undersysselsatta beredas jobb bara om nya arbetsmarknader öppnas, i första hand de arbetsmarknader som regering och riksdag har stängt genom den anställnings- och skattepolitik som har förts under hela efterkrigsperioden. När kommer TV att fokusera på detta långsiktiga problem i stället för att gå den enklare vägen och leta efter enstaka behjärtansvärda fall som förlorar på en politikändring och som alltid kommer att finnas?

För de många människorna i Sverige är dessa frågor livsavgörande, inte minst för ungdomarna som enligt uppgifter i pressen tenderar att helt mista sin framtidstro. Därför borde frågorna vara centrala för ett medium som i en naiv annonskampanj kallar sig "fri television". Under alla förhållanden borde frågorna få större plats i programutbudet i ett public-serviceföretag än den bisarra redovisning av "könskriget" som TV ägnat två långa program den senaste veckan och där män betraktas som djur som bör utrotas. Normalt brukar annars utrotningshotade djur fridlysas.

8 juni 2005

Den offentliga sektorns moraliska standard behöver granskas

År 1998 skrev jag en bok som har titeln "Samhällsmoral i praktiken". Jag skilde där mellan etik och moral. Med etik avsåg jag ett personligt förhållningssätt till vad som är rätt och orätt. Moral definierade jag som den bedömning som allmänt görs av vad som uppfattas som bra eller dåligt, prisvärt eller klandervärt. Lagstiftningen bygger på allmänt omfattade etiska grundsatser och omformar dem till normativ moral.

Jag hävdade vidare att ett kollektiv, som ju består av enskilda människor med en mängd olika etiska förhållningssätt, saknar ett eget etiskt förhållningssätt. Ju mindre enhetlig den etiska grundsynen är hos kollektivets medlemmar, desto större är spridningen av etiska förhållningssätt mellan dem. En kollektiv församling kan därför antas agera amoraliskt, det vill säga varken moraliskt eller omoraliskt. Varje medlem i ett kollektiv måste alltså själv som enskild person svara för det moraliska i de beslut eller andra åtgärder som han eller hon medverkar i.

Dessa tankegångar aktualiseras i de diskussioner om etik och moral som under senare år har blivit högsta mode i samhällsdebatten. Hittills har debatten mest handlat om den privata sektorns företagsmoral och företagsledningarnas moral i anslutning till de excesser i förmåner som förekommer där. En offentlig utredning, Förtroendekommissionen, har föreslagit en etisk kod för denna sektor. Någon motsvarande utredning beträffande den offentliga sektorn och dess moraliska status har inte gjorts.

Det är hög tid att nu göra en sådan utredning. Exemplen på moraliska brister hos offentliga förtroendemän och tjänstemän börjar bli oroväckande många. Regeringen manipulerar öppet den av riksdagen beslutade budgetlagen. Riksdagsledamöter har visat sig uppsåtligen eller av slarv överträda de lagar och förordningar som de själva har påtvingat medborgarna i gemen. Men de behåller sina förtroendeuppdrag. Domare begår uppsåtliga brott utan att det får några negativa effekter för deras domarfunktion. Minister förmår medborgarna att

köpa aktier i statligt företag till kurser som vida överstiger det värde aktierna kommer att få i historisk tid utan att ministern av detta skäl avlägsnas från sin post. Kommunala förtroendemän och tjänstemän överträder med berätt mod gränserna för den kommunala kompetensen utan att det ens finns någon laglig möjlighet att tvinga fram rättelse. Allt fler kommunala uppgifter förs obehindrat över till kommunala bolag med effekten att kommuninvånarna förlorar sin demokratiska klagorätt på de beslut bolagen fattar i kommunala angelägenheter. Till allt detta kommer ett stort antal fall då statliga och kommunala funktionärer ertappats med att på skattebetalarnas bekostnad ha tillskansat sig otillbörliga förmåner.

I min inledningsvis nämnda bok finns fler exempel på moraliskt tvivelaktiga offentliga förfaranden.

Riksdagen har tre organ som skall kontrollera den offentliga sektorn, både politiskt och förvaltningsmässigt. Att det politiskt sammansatta Konstitutionsutskottet inte utövar en effektiv kontroll i viktiga frågor är uppenbart för alla. Den nyligen etablerade Riksrevisionen skulle kunna vara ett effektivt organ för moralisk kontroll av förvaltningen. Men denna myndighets effektivitet förlamas genom att en politisk styrelse tillskapats mellan myndigheten och riksdagen. Styrelsen kan hindra att kritiska rapporter förs vidare till ställningstagande i riksdagen. Riksdagen har därför i dag inget direkt ansvar för granskningen av förvaltningen. Justitieombudsmannen å sin sida granskar huvudsakligen lagenligheten av åtgärder i förvaltningen, inte primärt det etiskt eller moraliskt godtagbara.

För den eller dem som kollektivt eller enskilt har uppdrag att företräda medborgarna duger det inte att, som ofta förekommer, skylla sina tillkortakommanden på att de inte är mer än människor och att man inte kan fordra mer av dem än av gemene man. Vi har både rätt och skyldighet att ställa högre krav på dem, att de skall vara förebilder för medborgarna. De måste inse att de utövar ett moraliskt ledarskap för allmänheten. För dem är det inte tillräckligt med frikännande från brottslig handling, de måste också handla på ett sätt som är moraliskt godtagbart i allmänhetens ögon.

Den offentliga sektorns moraliska standard ifrågasätts i dag på goda grunder. Det skadar förtroendet för politiken, politikerna samt statlig och kommunal förvaltning. En angelägen uppgift för statsmakterna bör därför nu vara att tillsätta en kommission i syfte att återupprätta allmänhetens förtroende för dem som ansvarar för medborgarnas gemensamma angelägenheter.

Eller måste enskilda ta initiativet för att genomföra en sådan utredning?

12 oktober 2005

Etiska krav bör ställas på mänsklig, inte gudomlig, nivå

Bekännelsen "jag fattig, syndig människa" torde vara vanlig bland kristna i allmänhet. När de utformar lagar i regeringen eller riksdagen synes de emellertid få en annan syn på människan. Då utgår de från att medborgarna kan uppfylla etiska krav som hittills varit förbehållna gudar eller i varje fall helgon.

Verkligheten ligger betydligt närmare medborgaren som en fattig, syndig människa. Det manifesterar sig i många skepnader.

Solidariteten upphör, när förmåner förbyts i belastningar. En orimlig beskattning av arbete leder ganska självklart till svartarbete till gagn för både arbetsgivare och arbetstagare. Höga ersättningar vid sjukdom och arbetslöshet leder till fusk och missbruk av ersättningssystemen. Inför risken att få finansiera anställdas sjukfrånvaro och inte kunna bli av med odugliga anställda försöker företagare på alla sätt undvika att nyanställa. För att undvika beskattning av förmögenhet, som samlats ihop av redan beskattade medel, göms tillgångar undan inom eller utom landet så långt det är möjligt. Även i övrigt ägnas mycken tid åt att i självdeklarationer eller andra redovisningar utnyttja möjligheterna att minska beskattningen. Det gäller inte bara skattskyldiga i allmänhet utan också dem som har varit med och stiftat lagarna.

Av jämställdhetsskäl krävs att föräldrapenningen delas lika mellan föräldrarna. Men självfallet väljer föräldrarna, om de får välja, den lösning som är ekonomiskt mest förmånlig för dem. Medborgarna väljer inte bort att nyttja sin bil, vare sig för arbetet eller för sitt välbefinnande, med hänvisning till något slags samhällsnytta. Det gör ju inte ens lagstiftarna själva. De ytterst förmånliga rese- och traktamentsbestämmelserna i EU och riksdagen överutnyttjas inte så sällan av våra folkvalda.

Vid en realistisk bedömning framstår sådana här effekter av dagens offentliga regleringar som ofrånkomliga. Medborgarna är inte dumma och inte dummare än dem som naivt har utformat system, som med

frikostiga bidrag eller hårda krav frestar till missbruk eller överutnyttjande eller aktiverar medborgarnas försvar mot regler som uppfattas som orättfärdiga.

Den lösning som politiker av olika kulörer har talat om för att komma till rätta med avarterna är skärpt kontroll. Det kontrollsamhälle som då utvecklas framstår inte som förenligt med vare sig demokrati, välfärd eller respekt för mänsklig värdighet.

Det finns andra lösningar som inte gör våld på dessa grundläggande principer. Ta bort eller ändra regler som medborgarna uppfattar som orättvisa. Utforma systemen så att de är självkontrollerande.

Avskaffa förmögenhetsskatten. Den drabbar vanliga människor med blygsamma förmögenheter men kan lätt undvikas av de rikaste. Inkomstbortfallet för staten är försumbart jämfört med de utgiftsökningar som årligen blir följden av kohandeln mellan regeringen och dess samarbetspartier.

Gör en plan för avskaffande av fastighetsskatten över några år, t ex fem år. Den skatten strider mot samhällsnyttan. Det årliga inkomstbortfallet blir inte större än vad som kan rymmas inom den totala statliga budgeten.

Sänk beskattningen av arbete radikalt och avskaffa arbetsgivarnas finansiering av sjukfrånvaron. Svartarbetet kan då i vart fall reduceras. En bieffekt blir att det underlättar för politikerna att nå sitt sysselsättningsmål. Inkomstbortfallet kan kompenseras genom uppstramning av bidragssystemen. Dessutom torde lönesumman öka med åtföljande ökade inkomstskatter.

Bygg in självkontrollerande faktorer i trygghetssystemen. Det finns förslag som visar att det är fullt möjligt. Börja med att samla alla utbetalningar inom ramen för trygghetssystemen till en enda utbetalningspunkt och på en enda bidragsnivå. Då undviks arbitrage mellan de skilda systemen, och behovet av inkomstrygghet är ju lika stort, vare sig det grundas på sjukdom, arbetslöshet, barnsbörd eller något annat bidragsgrundande förhållande.

Finns den politiska viljan, kan överutnyttjande, fusk och missbruk motverkas utan att man behöver ställa gudomliga etiska krav och utan

att Sverige blir ett från demokratisk synpunkt motbjudande kontroll-samhälle.

16 november 2005

Yrkespolitiker är främmande för medborgarnas verklighet

Vad är mänskan att mot er hon stormar?
Stjärnor like, i onådd rymd
len I genom molnen av jordens öden,
dem i lek en fläkt av er vilja styr.
(Ur Johan Ludvig Runebergs epos Kung Fjalar.)

Jag erinrar mig denna dikt, när jag dagligen följer politikernas turer både på europeisk och nationell nivå. Hur kan det komma sig att politikerna, inte minst den svenske statsministern, ivrade för en fortsatt utvidgning av EU utan att fästa minsta vikt vid problemen med de enorma skillnaderna i ekonomisk och social status mellan de gamla och de nya medlemsländerna?

Det är genant för politikerna, att de nu förfasar sig över att folk från de nya medlemmarna skulle kunna komma till Sverige för att åtnjuta våra sociala förmåner (s k social turism) eller för att med sina lägre löner konkurrera ut företag i Sverige. Det är självklart en risk som borde ha förutsetts av politikerna i riksdagen, regeringen och LO. Självklart är det inte problemfritt att öppna alla slussar mellan länder med radikalt skilda politiska, ekonomiska och sociala förutsättningar. Politikernas okunnighet om verkligheten skrämmar.

Att politiker, födda och uppvuxna i de politiska partiernas skyddade verkstad, lever i en verklighetsfrämmande miljö bekräftas även på den nationella nivån. I denna miljö utgör den politiska makten och inte medborgarnas välfärd målet. Det uttrycktes klart av regeringsföreträdare vid regeringspartiets partikongress för någon vecka sedan. Så här skall vi vinna valet och behålla makten, var kvintessensen i deras uttalanden. Medlet var löften om nya stora utgifter, bekostade av allas våra skattepengar. Frågan om medborgarna och landet klarar av utgifterna berördes inte.

Det går bra för Sverige, hävdar politikerna. Kanske just nu. Men hur blir det på längre sikt? Den goda konjunktorens överskott förbrukas nu för permanenta utgifter. Budgetmarginalen är obetydlig. Det offentliga sparandet för sämre tider når inte alls upp till målet. Josef i Egyptens land var klokare. Han hade ändå inte åtagit sig de utgifter som dagens politiker förbundit sig till, och han hade inte en enorm pensionsskuld att betala under de magra åren. Kort sagt: Landets långsiktiga ekonomi är usel. Är det bara yrkespolitiker som inte ser detta?

Den vanlige medborgaren för en livslång kamp för att förbättra situationen för sig och sin familj. Hon tecknar pensionsförsäkring för att kunna leva hyggligt efter pensionen. Politikerna sätter krokben för henne genom en engångsskatt på de belopp hon lyckats skrapa ihop och genom att reducera avdragsrätten för premierna. Hon försakar under många år dagens goda för att med beskattade pengar kunna skaffa ett eget hem. Politikerna inför en fastighetsskatt som efter radikala höjningar av taxeringsvärdena driver henne bort från hemmet på ålderns höst eller i varje fall ekonomiskt fördunklar hennes dagar. Det är tacken till dem som byggde landet.

Politikerna vet inte och intresserar sig inte ens för hur flertalet medborgare har det i sin vardag. De vill köpa röster. Punkt, slut.

Alla är vi beroende av den så kallade infrastrukturen, det vill säga att vi får undervisning för våra barn, vård när vi blir sjuka och gamla, trygghet till liv och egendom, vägar, järnvägar, telefon och andra kommunikationsmedel, elektrisk ström och kanske också ett försvar. Men sådana saker ger inga röster. Alltså lämnas de därhän av politikerna, trots att just dessa saker är politikernas främsta uppgifter. Följaktligen är alla dessa områden i kris.

”Det är vi politiker som bär upp demokratin”, hävdar politikerna själva. Ingenting kan vara mer osant. Det är medborgarna som är demokratis kärna.

Men politikerna svävar lugnt och bekymmersfritt vidare, högt över medborgarnas huvuden. Hur de påverkar medborgarnas liv och vardag vill de inte veta. De lever ju på ett högre plan.

Summum jus, summa injuria. Högsta rätt, högsta orätt.

30 november 2005

Etik är dagens modeord

Jag har tidigare flera gånger skrivit om etik och samhällsmoral. Men ämnet aktualiseras ständigt på nytt. Det mest spektakulära på senare tid är de omåttliga förmåner som storföretags ledningar har beviljat sig själva, med Fortum som nytt exempel men med ABB och Skandia som gott sällskap i skamvrån. Till detta kommer nu också de enorma vinster som bland andra Fortum och Vattenfall, i skydd av sin dominerande ställning, gör på sina kunders bekostnad. Den stora upprördheten bland småaktieägare och kunder är minst sagt befogad.

Om nu etik och moral alltjämt lyser med sin frånvaro i näringslivets toppskikt, så har den offentliga sektorns eliter sannerligen ingenting att förhåva sig över. Vattenfall, som ägs av staten, lämnar årligen över i storleksordningen 15 miljarder kronor av sin vinst till finansministern. Det förklarar varför Vattenfall tillåts fortsätta att härja fritt på energimarknaden. Det förklarar också, varför ägaren staten inte hindrar Vattenfall att investera utomlands i miljöfientliga brunkolseldade kraftverk, något som står i bjärt kontrast till den miljöpolitik som staten berömmar sig av att föra.

Det har inte saknats formella politiska initiativ på etikens område. Staten tillsatte den så kallade Förtroendekommissionen, vars uttalanden i betänkandet SOU 2004:47 dock verkar ha stannat vid fagra ord utan att ge några konkreta resultat. Detsamma gäller socialdemokratiska etikgruppens rapport, som tyvärr behandlade bara smådetaljer och inte har hindrat vare sig det omfattande fifftet med medlemsregistren hos politiska ungdomsförbund eller en rad andra uppdagade oegentligheter i partiet och dess närmaste omgivning.

I den privata sektorn har konsulter och andra lagt till ordet etik i sina bolagsnamn för att ge det falska intrycket att de har något mera att erbjuda sina kunder, och ta betalt för, än vad sådana bolag alltid har ägnat sig åt. Organisationsförändringar och ny inriktning av en verksamhet bör självklart alltid genomföras i etiskt godtagbara former både

för anställda och kunder. Ingen väntar sig ju att en konsult skall föreslå oetiska åtgärder.

Denna kommersialisering och politisering av begreppet etik kan inte dölja det faktum, att verkligheten inte motsvarar varubeteckningen. De exempel jag redan har gett och vad vi dagligen läser i tidningarna eller ser i TV talar sitt tydliga språk. Att använda etik som ett modeord räcker inte. Etik är ett personligt förhållningssätt till personer och företeelser i vår omgivning. Detta förhållningssätt tar sig uttryck i ett handlande. Våra handlingar återspeglar alltså vår etik.

Det är mot denna bakgrund som vi har att bedöma de förfaranden som avslöjats inom näringslivets ledningar och i politikens dominerande kretsar. Slutsatsen är dyster. Den bristande samhällsmoralen visar på en bakomliggande etisk förflackning. Hur denna förflackning har manifesterat sig inom politikens högsta kretsar har jag gett åtskilliga exempel på i min bok Samhällsmoral i praktiken (1988).

Från senare tid utgör fastighetsbeskattningen och fastighets-taxeringen exempel på avsaknaden hos beslutsfattarna på en etiskt godtagbar attityd mot medborgarna. Även förmögenhetsbeskattningen, som gynnar de rikaste på den vanlige medborgarens bekostnad, utgör ett gott exempel. Ytterligare ett exempel är det förbud mot att stryka namn eller lägga till namn på valsedlarna som de politiska partierna har infört i det egna intresset av att styra urvalet av kandidater för riksdagen och kommunala församlingar men utan hänsyn till att väljarnas makt begränsas.

När religionen inte längre är en likare för etiken i samhället, är det så mycket viktigare att de som företräder medborgarna genom sitt eget handlande utgör förebilder för den etik och moral, utan vilken inget samhälle kan fungera. Det kan knappast ses som ett orimligt krav på dem som har åtagit sig rollen som medborgarnas företrädare.

7 december 2005

Ansvar utan ansvarighet

Begreppet ansvar har stått i centrum i de senaste veckornas politiska debatt. Men innebörden av begreppet är minst sagt oklar.

Ansvar måste ha ett ansikte. Någon måste vara ansvarig. Ett kollektiv kan inte ta ansvar. Riksdagen kan inte ställas till ansvar. Möjligen varje riksdagsledamot. Men varje riksdagsledamot är nominerad av och ansvarig mot sitt parti. Väljaren kan inte utkräva ansvar genom att stryka namn eller lägga till namn på valsedeln. Inte heller riksdagsledamöterna var för sig har alltså något ansvar mot väljarkåren. Deras politiska ansvar är en chimär.

Inte heller regeringen som ett kollektiv kan vara ansvarig. Regeringens ansvar vilar på statsministern. Regeringen är hans regering, han tillsätter och avskedar övriga statsråd. Det är han som skall ta ansvar för regeringens och de övriga statsrådets åtgärder. Men inte heller han bär något egentligt ansvar. Misstroendeförklaring är ett låtsasansvar, eftersom den riksdagsmajoritet som han grundar sitt regeringsinnehav på alltid förväntas stödja honom. Det framgår också klart av stödpartiernas ställningstagande i dagens situation. Inte heller kan han röstas bort i nästa val, om han nomineras av sitt parti. Partiets väljare kan ju inte stryka hans namn.

Även mot övriga statsråd kan misstroendeförklaring riktas. Men också de kan räkna med stöd av den riksdagsmajoritet som utgör regeringsunderlaget. Och inte heller de statsråd som är riksdagsledamöter kan röstas bort, om de nomineras av sitt parti. Är de inte riksdagsledamöter, är de ansvariga enbart mot statsministern och beroende av hans godtycke.

Erfarenhetsmässigt är inte heller konstitutionsutskottets granskning ett effektivt medel att utkräva ansvar.

När statsministern talar om att han tar sitt ansvar, är det följaktligen ingen som kan utkräva detta ansvar. Talet om ansvar innebär därför inte att statsministern är ansvarig mot någon för sina åtgöranden eller underlåtenheter.

Slutsatsen är, att parlamentarismen i förening med valsystemet (och partipiskan) har gjort det politiska ansvaret till en illusion. Det ankommer i verkligheten helt på statsministerns egen fria bedömning, om hans och övriga statsråds ansvar skall få den ena eller andra formen eller ens någon form alls. I det här avseendet skiljer sig Sverige generande från de övriga europeiska demokratierna.

Återstår då bara den politiska anständigheten. Men anständighet är inget honnörsord i dagens politiska liv. Det framgår tydligt av statsministerns uttalande, att han tar sitt ansvar genom att inte upprepa sina tillkortakommanden. Annorlunda uttryckt: Den som orsakat en skada, skulle slippa skadeståndsskyldighet, om han lovar att inte göra om samma sak. Eller den som begått brott skulle slippa straffansvar genom att förklara att han inte skall begå nya brott. Så fungerar ju inte samhället utanför politiken.

Vad kräver då den politiska anständigheten? Jo, att den som inte har kunnat klara sin uppgift ställer sin plats till förfogande och därmed överlämnar till sina uppdragsgivares bedömning, om han bör få fortsatt förtroende att sköta uppgiften eller inte. Det är inte den felande som själv skall göra denna bedömning i ett demokratiskt samhälle.

Ansvar riktar sig både bakåt och framåt. Men det primära är ansvarigheten för vad man har gjort eller underlåtit. Den som inte känns vid denna ansvarighet är inte trovärdig i sina förklaringar att han skall ta sitt ansvar för framtiden.

21 december 2005

Statstjänstemännens oförvitlighet är ifrågasatt

Potifars hustru får inte ens misstänkas, är ett gammalt bibliskt talesätt. Länge gällde detta i Sverige även för dem som utövade statstjänst.

Utvecklingen under 1900-talets senare hälft har gått i annan riktning. En analys av utvecklingen redovisade Förvaltningspolitiska kommissionen i sitt slutbetänkande "I medborgarnas tjänst" (SOU 1997:57). Kommissionen återger bland annat den federala etiska koden i USA. Koden inleds med föreskriften, att "Varje offentligt anställd skall sätta lojaliteten mot de högsta moraliska principer och landet före lojaliteten mot personer, parti eller myndigheter". En motsvarande formell kod anser kommissionen inte meningsfull i Sverige. Men, framhåller kommissionen, det är viktigt "att stärka de värderingar och förhållningssätt som är centrala för den statliga verksamheten, såsom saklighet, objektivitet, rättssäkerhet och lojalitet mot överordnade mål". Kommissionen betonar också betydelsen av statstjänstemännens ansvar som en del av det demokratiska systemet.

Mot denna bakgrund finner kommissionen, att "statstjänstens privatisering", i form av bland annat lagen om offentlig anställning och medbestämmandelagen, har devalverat grundlagens tjänst och tjänsteman till anställning och arbetstagare. Här har det offentlighetsrättsliga synsättet på statlig verksamhet trängts alltför mycket åt sidan, menar kommissionen. En ny ansvarsreglering bör utgå från att missgrepp och försummelser kan skada det allmänna direkt och enskilda direkt eller indirekt. Den offentliga verksamheten har en annan betydelse än den privata, även utanför myndighetsutövningen. Vidare finner kommissionen, att utnyttjandet av "informella kontakter" för styrning av myndigheterna kan utgöra ett hot mot förvaltningsmyndigheternas integritet, som kommissionen anser vara ett centralt värde i den svenska förvaltningskulturen.

Kommissionens överväganden och förslag har inte satt några märkbara spår i statsmakternas agerande, trots att många tecken på oetiskt beteende har visat sig inom den offentliga förvaltningen under senare

år. Om jag i detta sammanhang bortser från etiska tillkortakommanden hos riksdagens ledamöter, som ju inte är statstjänstemän, utgör utnämningen av politiker, som behöver omplaceras, till myndighetschefer grund för misstanken att de i första hand tillgodoser partiintressen framför medborgarintressen, något som underminerar deras trovärdighet att vara oväldiga tjänstemän och stå över politiken. Motsvarande gäller tjänstemännen i regeringskansliet, där rent politiska utnämningar förekommer på allt lägre nivåer. Misstanken ligger nära till hands, att det beslutsunderlag de presenterar för beslutsfattarna brister i saklighet och objektivitet.

Inskränkningen av tjänsteansvaret till myndighetsutövning har lämnat fältet fritt för oetisk handläggning av det ökande antal frågor som handläggs av myndigheterna utan att vara myndighetsutövning. Dit hör bland annat upphandlingsärenden, som Justitieombudsmannen funnit inte vara att hänföra till myndighetsutövning.

På det rent personliga planet har lagstiftningen om anställningstrygghet lett till en overseende attityd till förfaranden som uppenbart gör vederbörande olämplig att utöva sin tjänst. En domare som själv begått uppsåtligt brott bör självklart inte få döma andra, på vilken nivå han än verkar. Men ju högre i den judiciella hierarkin, desto större krav måste ställas. Annars riskerar tilltron till domstolarna att undergrävas. En regeringstjänsteman som utnyttjar sin ställning för att ge falska bidrag till sig själv bör naturligtvis genast skiljas från sin tjänst. Oförvitlighet måste på nytt bli ett krav på den offentliga tjänsten och därmed som förr bli det adelsmärke för de offentliga tjänstemännen som i dag har gått förlorat. Snällhet i detta sammanhang är i själva verket en brist på ansvarstagande för det gemensamma bästa.

Det är beklaga, att Förvaltningspolitiska kommissionens förslag inte har fått större genomslag i debatten och i åtgärder från statsmakternas sida. I belysning av den uppluckring vi ser av den offentliga etiken bör kommissionens förslag tas upp till förnyad debatt, som förhoppningsvis kan leda fram till att statsmakterna tar sitt ansvar för den etiska kvaliteten hos den statliga förvaltningen och de statliga tjänstemännen.

8 februari 2006

Orealistiska regionalpolitiska mål

Enligt direktiven för den utredningsverksamhet som pågår i Ansvarskommittén (2003:10) är ett mål, att medborgarna även fortsättningsvis skall tillförsäkras likvärdiga förutsättningar oavsett bostadsort och att välfärden, i form av goda levnadsvillkor och en fungerande service med likvärdig kvalitet, säkras i hela landet.

Dessa ambitioner är orealistiska. Regionalpolitiken måste ha mer nyanserade utgångspunkter. Hänsyn måste tas till att människor har mycket olika värderingar av sina livsvillkor och att värderingarna ofta växlar för var och en under olika skeden i livet. Landet bör erbjuda differentierade möjligheter för medborgarna att forma sina liv efter dessa skilda och växlande värderingar. Valfrihet innebär just att välja det ena eller det andra. Antingen ett rikt och fullständigt utbud av sysselsättning, kultur, nöjen och service eller ett begränsat sådant utbud i utbyte mot en lugnare miljö med rika möjligheter till naturkontakter och friluftsliv, jakt, fiske med mera.

I stället bör utgångspunkten för regionalpolitiken vara, att de skilda förutsättningar som finns inom de olika regionerna utvecklas. Ansvaret för denna utveckling bör primärt ligga på regionerna själva och inte vara beroende av centrala bedömningar av vilka förutsättningarna är och i vilken utsträckning de behöver stödjas av allmänna medel. För att detta skall bli fallet behövs några viktiga förändringar. Den regionala indelningen behöver ändras genom att dagens regioner ersätts med större regioner, avgränsade med hänsyn till dagens och morgondagens näringslivsstruktur. Beskattningen bör inriktas på att regionerna i större utsträckning än nu får behålla resultaten av de ekonomiska aktiviteterna i varje region.

En sådan förändring skulle ta tillvara den initiativkraft och vilja till egen utveckling som finns i regionerna. Ansvaret för utvecklingen skulle läggas hos dem som har de reala möjligheterna att ta detta ansvar. Därmed skulle det planekonomiska synsätt som hittills utan större framgång har dominerat regionalpolitiken kunna utmönstras. Vad som skulle

återstå av central planering är utbyggnaden av viss infrastruktur, bland annat vägar och järnvägar, samt övergripande miljöbedömningar.

Försöken sedan 1960-talet att industrialisera glesbygderna har misslyckats, det är de flesta bedömare ense om. I den mån stöd till företagande där kan behövas i framtiden, bör det under alla förhållanden ha formen av generellt stöd och inte stöd till enskilda företag. Det följer för övrigt av EU:s förbud för individuellt företagsstöd.

De här tankegångarna är inte nya. De fördes fram redan år 1991 av Medborgarnas Offentliga Utredningar i promemorian Företagsamhetens förutsättningar - förslag till näringspolitik för 2000-talet - men har inte satt några nämnvärda spår i den offentliga debatten. Ansvarskommitténs uppdrag gör emellertid att frågeställningarna bör aktualiseras på nytt.

24 maj 2006

Oklarheter föder rykten

Under det senaste halvåret har vi kunnat följa utvecklingen av en ryktesflora i spåren av tsunamikatastrofen som inte verkar vilja ta slut. Många undrar säkert över hur länge denna tragikomiska historia kan pågå. Svaret är generande enkelt. Låt oss se på några andra exempel, så klarnar kanske bilden.

Den mest uppmärksammade händelsen i vår tid är mordet på den socialdemokratiska partiledaren för drygt tjugo år sedan. Om denna händelse har det spunnits och spinns fortfarande ett nät av rykten av mer eller mindre fantasifullt slag. Det förefaller inte finnas någon gräns för spekulationerna om vad som kan ha legat bakom mordet och vem eller vilka som kan ha medverkat i planeringen eller utfört själva handlingen. Något svar på alla dessa spekulationer har polisen inte kunnat ge. Så länge mordfallet förblir olöst kommer med all sannolikhet spekulationerna och ryktesspridningen att fortgå. Det enda som kan sätta stopp är att mordgåtan löses, att sanningen kommer fram.

Det finns fler tidigare exempel. En affärsman försvinner spårlöst. Genast kommer olika rykten i svang. Han har setts på skilda platser i världen och har försvunnit frivilligt för att undgå det ena eller det andra. Han har tagits av daga av ovänner eller fordringsägare eller av andra som han haft något otalt med. Även detta fall är olöst, vilket gör att rykten alltså dyker upp om vad det är som kan ha hänt. Endast sanningen utgör slutpunkt för spekulationerna.

Omkring offentliga personer, skådespelare, företagsledare, nöjesartister, politiker, florerar ständigt rykten, som rör privatlivet, offentliga uppträdanden, umgänget med alkohol och, särskilt i fråga om politiker, så kallade "lik i garderoberna". Ofta bemöts ryktena med tystnad i förhoppningen att ryktena skall dö ut. Kanske gör de det ibland. Men normalt lever de vidare och kommer gärna tillbaka efter kortare eller längre uppehåll. Man kan förundra sig över att de som drabbas inte förstår, att det är oklarheten om sanningshalten som föder och göder ryktesspridningen. I all synnerhet gäller det beträffande det in-

ledningsvis åsyftade fallet. Så länge korten inte läggs på bordet kommer media att intressera sig för vad som är sanning och vad som är lögn.

Den gemensamma nämnaren i alla de nämnda fallen är bristen på klara besked om vad som egentligen har förekommit. Särskilt när det gäller personer som befinner sig i offentlighetens ljus är det högst sannolikt att spekulationerna inte kommer att upphöra, innan vi alla fått klarhet i de verkliga förhållandena. Att föremålet för ryktena drar sig undan gör ingen skillnad. Så lätt kan ingen slå undan benen för den grävande journalistiken.

Hur var det som Esaías Tegnér diktade: ”Men sanningen lever. Bland bilor och svärd lugn står hon med strålande pannan.”